

Toimittanut JANI EROLA

LUOKATON SUOMI?

YHTEISKUNTALUOKAT
2000-LUVUN SUOMESSA

GAUDEAMUS

Copyright © 2010 Tekijät ja Gaudeamus

Gaudeamus Oy

www.gaudeamus.fi

Kansi: Matti Pikkujämsä

KL: 30.11, K

UDK: 316

ISBN 978-952-495-133-3

Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa

Jani Erola

Tässä luvussa käsittelen sitä, mitä luokka-asetat Suomessa oikeastaan ovat: miten niitä mitataan ja miten luokka-rakenne on viime vuosikymmenten aikana Suomessa muuttunut. Jo edellisessä luvussa määriteltiin, että tässä kirjassa – kuten kerrostumis- eli stratifikaatiotutkimuksessa yleensäkin – yhteiskuntaluokilla tarkoitetaan ensisijaisesti ammattien eroille perustuvia yhteiskunnallisia ryhmittymiä. Se, millaisiin ammattien välisiin eroihin kiinnitetään huomiota, ei kuitenkaan ole täysin merkityksetöntä. Eri tutkimustraditioissa on keskitytty hieman erityyppisiin ammatteja erotteleviin tekijöihin. Myös tutkimustraditioiden sisällä tavat erotella luokat toisistaan ovat muuttuneet. Lisäksi ”kansan syvien rivien” näkemys siitä, mitä luokat ovat, poikkeaa jonkin verran akateemisista tulkinnoista.

Erilaisilla tavoilla jakaa ihmiset ammattien mukaisiin ryhmiin on yhteys myös viime vuosikymmenten yhteiskunnalliseen keskusteluun. Yhteiskuntaluokkien häviämistä tästä debatista 1980-luvun jälkeen voidaan selittää post- tai jälkimodernia yhteiskuntaa käsitel- leillä, erittäin vaikutusvaltaisilla puheenvuoroilla. Niissä on esitetty väitteitä ammatiluokkien yhteiskunnallisen roolin rajusta muutoksesta, vähenemisestä tai jopa katoamisesta. Muutoksia olettaessa

kirjallisuudessa voidaan erotella kaksi päälinjaa: niin sanottu *zeitgeist*-teoreettinen tai *aikalaistsdiagnostinen* linja sekä jälkiteollistumisen merkitystä korostava linja. Näistä ensimmäiselle on ollut leimallista ei-empiirisyys. Yhteiskunnan tilaa koskevan teoreettisen keskustelun ei aina ole edes katsottu tarvitsevan havaintopohjaista tukea (ks. Noro 2000). Jälkiteollistumisen merkitystä korostava suuntaus taas on laaja-alaisesti hyödyntänyt olemassa olevaa kuvailevaa tutkimustietoa. Suuntauksessa on kuitenkin turvauduttu pääosin toisen käden tietoon – eri tarkoituksiin ja täysin eri yhteyksissä tuotettuun informaatioon, jolla ei ole suoran käden yhteyttä yhteiskuntaluokkiin.

Aloitan esittelemällä akateemisen luokkatutkimuksen aiemmin ja nykyisin keskeiset luokkateoriat. Tämän jälkeen käsittelen aikalaistsdiagnostisen näkökulman ja jälkiteollistumiskeskustelun väitteitä yhteiskuntaluokkien muuttuneesta roolista nyky-yhteiskunnissa. Peilaan niitä lopuksi yhteiskuntaluokkia koskeviin tutkimuksiin ja erilaisten aineistojen avulla tehtyihin havaintoihin.

Luokkateorioista luokkien erottelemiseen

Selkeimmät erot luokkatutkimuksessa käytettyjen teorioiden välillä näkyvät siinä, miten luokka-asemien uskotaan olevan eroteltavissa toisistaan. Aikaisemmin teoreettisina pääsuuntauksina pidettiin niin sanottua *marxilaista* ja *weberiläistä* ammattiluokittelua. Edellinen korosti *antagonisia* luokka-asemia, tuotantovälineiden omistajuutta ja asemaa tuotannossa Karl Marxin ajatusten mukaisesti. Työläisten ja kapitalistiomistajien intressit nähtiin aina ja välttämättä ristiriitaisina. Jälkimmäinen korosti Max Weberin esimerkin mukaan statuspohjaisten luokka-asemien roolia markkinoilla ja niiden aiheuttamia eroja elämisen mahdollisuuksissa. (Esim. Blom ym. 1984; Allardt 1988, 109.)

Akateemisilla areenoilla käytiin vielä 1990-luvun alussa tiukkaa ideologisesti motivoitunutta kamppailua siitä, kumpi on oikea tapa ymmärtää yhteiskuntaluokat. Kuten toisen teoreettisen suuntauksen

nimestäkin voi jo päätellä, debatti ei ole ollut pelkästään tieteellistä vaan myös poliittisesti värittyä. Kiistely suuntausten välillä on sittemmin laantunut. Noin 40 vuoden väittelyn jälkeen päädyttiin siihen, että näkökulmat eivät suljekaakaan toisiaan pois ja että kumpaa tahansa menetelmää seuraten voidaan havaita hyvin samankaltainen luokkajako. Kiistan laannuttua myös luokkatutkimus on kokenut jonkinlaisen renessanssin kansainvälisenä yhteiskuntatieteellisenä tutkimussuuntauksena.

Eriksonin–Goldthorpen luokittelu (EG, Erikson–Goldthorpe, tai EGP, Erikson–Goldthorpe–Portocarero, ks. Erikson & Goldthorpe 1992; Goldthorpe 2000) on nykyisin kansainvälisessä yhteiskuntatutkimuksessa eniten käytetty luokkaluokittelu. Myös marxilaisen näkemyksen edustajat käyttävät nykyisin yhä useammin tätä alkujaan weberiläistä suuntausta edustanutta luokittelua (Wright 1987; 1997). EG:n pääkriteereitä ovat (1) erottelu työnantajien, itsenäisten yrittäjien ja palkkatyössä olevien välillä, (2) työn itsenäisyyden määrä ja valvonnan vaikeuden aste sekä (3) yksilöllisten kykyjen, erityisosaamisen, tietojen ja taitojen tärkeys (Erikson & Goldthorpe 1992; Goldthorpe 2000; Breen 2004a).

Ensimmäinen kriteereistä vaikuttaa yksiselitteisimmältä. Se sisältyykin lähes jokaiseen luokkaluokitteluun. Sen perusteella havaittavat erot ryhmien välillä eivät kuitenkaan ole ammattijohtajuuden, aliurakoinnin ja kasvottoman osakeomistajuuden aikakautena täysin itsestään selviä. Johtaja on yhä useammin omistajien palkkaama henkilö, ja työntekijä voi toimia yrittäjänä olosuhteiden pakosta, vaikka pitäisikin palkkasuhdetta parempana.

Yhteiskuntaluokkien erottelemisen painopiste onkin siirtynyt ammatin itsenäisyyden, valvonnan asteen sekä niiden vaatiman erityisosaamisen tason arviointiin. Luokat, joihin kuuluvat henkilöt ovat palkkatyössä, voidaan jakaa kahteen pääryhmään sen mukaan, onko kysymyksessä palvelus- vai työsuhde. Jos työn valvominen on vaikeaa ja työn tekeminen edellyttää runsaasti erityisosaamista, on kysymyksessä palvelussuhde. Sen solmimisessa työntekijä ja työnantaja voivat neuvotella kohtalaisen tasaväkisinä. Näihin kuuluvat

professioluokat I ja II (ks. taulukko 1). Esimerkiksi ammattijohtajat luokitellaan samaan ryhmään kuin muut *ylemmät professioammatit*, kuten lääkärit ja tuomarit, ammattien sisältämän itsenäisyyden ja niiden vaatiman erityisosaamisen vuoksi.

Työsuhteissa taas työnteko ja työn tulos ovat helposti arvioitavissa ja vaadittu erityisosaaminen on monesti vähäisempää. Tämän vuoksi työnantajan ei tarvitse tarjota työntekijälle samanlaisia kannustimia kuin palvelussuhteessa. Tähän kategoriaan kuuluvia luokkia ovat rutiininomaisen, ei-manuaalisen kaupan ja palveluiden työn eli Suomessa *asiakaspalvelutyöntekijöiden* luokka IIIb sekä *muun työväen* luokat VIIa ja VIIb.

Näiden välimaastoon tulevat talouden ja hallinnon rutiininomaisen työn *toimistotyöntekijät* (IIIa) sekä perinteisten työväenluokkien *ammattitaitoinen työväki* (V–VI). Jälkimmäisten tehtävät edellyttävät useammin erityistaitoja, joita ei voida siirtää toisiin tehtäviin ja jotka näin ollen sitovat työn tekijän valinnan mahdollisuuksia toimistotyöntekijöitä tiukemmin. Esimerkiksi hitsaajan ammatti vaatii erityisosaamista, jota ei voida siirtää puusepän ammattiin. Sen sijaan sihteeri voi hyödyntää osaamistaan vaikkapa pankkitoimihenkilön ammatissa. (Erikson & Goldthorpe 1992; Breen 2004b; Erola & Moisio 2004.)

Käytetty EG-luokittelu esimerkkiammatteineen esitetään taulukossa 1. Luokittelun mukaan voitaisiin periaatteessa erotella peräti 11 luokka-asemaa. Täyttä 11-luokkaista versiota luokittelusta käytetään hyvin harvoin. Sen sijaan luokkia voidaan yhdistää tarkoituksen mukaan. On tavallista, että erityisesti miehillä pienet *rutiininomaisen ei-manuaalisen työn luokat* IIIa ja IIIb yhdistetään. Naisilla näiden luokkien eroa pidetään usein erityisen tärkeänä, minkä vuoksi näiden sijaan saatetaan yhdistää työsuhdeluokat IIIb ja VIIb. Useimpien aineistojen sisältämät tiedot eivät ole tarpeeksi tarkkoja ammattitaitoisen työväen luokkien työnjohdon (V) ja työväen (VI) erottelemiseksi, vaan näihin ryhmiin viitataan ainoastaan ammattitaitoisena työväkenä taulukossa esitettyyn tapaan. Lisäksi usein käytetyssä 7-luokkaisessa niin sanotussa CASMIN-versiossa yhdistetään

Taulukko 1. EG-luokkien mukainen luokkarakenne esimerkkiammatteineen.

Luokka	Esimerkkiammatteja	Populaarinimitys osalle ryhmästä	
I Ylemmät professio- ammatit	Tuomarit, lääkärit, kansanedustajat, ylimmät johtajat, erityis- asiantuntijat		Eliitti, yläluokka
II Alemmat professio- ammatit	Opettajat	Valkokaulus- työt, keski- luokat	
IIIa Toimistotyöntekijät	Pankkitoimihenkilöt, sihteerit		
IIIb Asiakaspalvelu- työntekijät	Sairaanhoidajat, tarjoilijat, kaupan kassat, kampaa- jat, talonmiehet		Työätekevät köyhät, alaluokka
IVa+b Yksityisyrittäjät	Pienyrittäjät, käsityö- läiset		Pienporvaristo, petit bourgeoisie
IVc Maanviljelijät	Maanviljelijät		
V–VI Ammattitaitoinen työväestö	Hitsarit, muurarit, putki- miehet, myös työnjohto		
VIIa Muu työväestö	Koneenhoitajat, kokoo- jat, varastotyöntekijät	Sinikaulustyöt, duunarit	Työtä- tekevät köyhät, alaluokka
VIIb Muu työväestö maataloudessa	Metsurit, eläintenhoita- jat, kalastajat		

vielä luokat I ja II. Tästä viimeksi mainitusta yhdistämisestä on yhä useammin luovuttu, koska kiinnostavat yhteiskunnalliset ilmiöt liittyvät monesti juuri ylemmän professioluokan I erityisasemaan yhteiskunnassa. Tämä näkyy myös tämän kirjan analyyseissa.

EG-luokittelu vakiintui nykyiseen muotoonsa 1990-luvun alussa Robert Eriksonin ja John Goldthorpen teoksessa *The Constant Flux* (ks. Erikson & Goldthorpe 1992), jossa tutkittiin ylisukupolvista sosiaalista liikkuvuutta. Luokittelua on sittemmin pyritty kehittämään edelleen *European Socio-Economic Classification* -luokitteluksi (Rose & Harrison 2007). Tämän niin sanotun ESEC-luokituksen

käyttö ei ole vielä yleistynyt. Molempien luokitusten etuna on, että ne ovat hyvin dokumentoituja ja helposti sovellettavissa eri yhteiskunnista saatavilla olevaan ammatteja koskevaan aineistoon (esim. Erola & Moisio 2002; Leiulfstrud ym. 2005; Erola ym. 2005). Näistä syistä EG-luokittelun käyttö olisi myös Suomessa hyödyllisempää kuin useimmiten käytetyn sosioekonomisen luokittelun.

EG-luokituksen (ja myös sosioekonomisen luokittelun) lähestymistapaa kutsutaan *suurten luokkien* näkökulmaksi. Näkökulmaa on kritisoitu etenkin siitä, että luokat ovat liian suuria ja niitä koskevat yleistykset epätarkkoja. Tarkemman tiedon saamiseksi on kehitelty niin sanottu *mikroluokka*-lähestymistapaa, jossa yhteiskuntaluokkia katsotaan olevan useita, liki yhtä paljon kuin ammatteja (Grusky & Weeden 2002; Weeden & Grusky 2005). Lähestymistapaa voidaan pitää kuitenkin niin atomistisena, että sillä ei ole juuri muuta kuin akateemista käyttöä.

Perinteisempi tapa onkin ollut muodostaa luokkaluokitusten sijaan jatkuvia *statusindeksejä* esimerkiksi ammattien keskipalkkojen ja koulutustason mukaan (esim. Ganzeboom ym. 1992). Tällaisen mittarin tavoitteena on arvioida tiettyyn ammattiasemaan liittyvää yleistä yhteiskunnallista arvostusta ja keskimääristä, yleistä edullisuutta aseman haltijalle. Viime vuosina näiden käyttö on käynyt harvinaiseksi. Kun itse skaala perustuu esimerkiksi juuri tuloille ja koulutukselle, skaalan selittäminen koulutuksella tai tulojen selittäminen skaalan avulla ei ole mielekäästä. Voidaan myös väittää, että indeksit ovat liian kaukana luokkatutkimusta motivoivasta yhteiskunnan perusrhytmittelyn ajatuksesta. Luokkaluokittelujen puolestajaiset ovat myös aiheellisesti huomauttaneet, että yhdellä tavalla järjestettyjen ammatillisten asemien hierarkia ei voi olla yleispätevä kaikissa yhteiskunnallisesti merkittävissä ilmiöissä (Erikson & Goldthorpe 1992, 34). Esimerkiksi poliisin, palomiehen ja opettajan ammatit voittavat yhteiskunnallisessa arvostuksessa monet paremmin palkatut ammatit.

Suomalaiset luokissa

Niin sanotun postmodernin sosiologian keskeinen väite 1970–1990-luvuilla oli, että yhteiskuntaluokat ovat jopa kadonneet ja että jonkinlaiset uudet luokittelut ovat ottaneet yhteiskuntaluokkien roolin yhteiskunnan peruskategorisointina. Esimerkiksi Jean-François Lyotardin (1984) mukaan moderni yhteiskunta muuttui jatkuvasti ja tavoitteli kehitystä. Postmoderni oli sen kulminaatiopiste, jonka jälkeen kehitys ei ollut enää mahdollista, mutta modernille tyypillinen kaipuu muutokseen jäi jäljelle. Michel Maffesolin (1996) mukaan taas vanhat sosiaaliset yhteenliittymät menettävät merkitystään uusheimoille, vaikka sosiaalinen elementti itsessään on ihmisille välttämätön. Vastaavanlaisia argumentteja löytyy niin Jean Baudrillardilta (1998), Zygmunt Baumanilta (2000) kuin Anthony Giddensiltä (1991) ja Ulrich Beckiltäkin (1986). Argumentti luokan merkityksen katoamisesta on toisinaan esitetty postmodernin, toisinaan jonkin toisen moderniuden version nimissä.

Edellä mainittuja henkilöitä voidaan pitää erittäin vaikutusvaltaisina sosiaalitieteiden alalla. Useimmat yhteiskuntaluokkien katoamista koskevat väitteet ovat kuitenkin puhtaasti kaunokirjallista pohdiskelua. Niitä voidaankin pitää hyvinä esimerkkeinä niin sanotusta *aikalaisdiagnostisesta* lähestymistavasta (ks. Noro 2000). Se perustuu enemmänkin esseistiselle esitystavalle kuin havainnoille todellisesta elämästä tai edes kokonaisvaltaiselle teoreettiselle näkemykselle sosiaalisten ilmiöiden välisistä suhteista yhteiskunnassa.

Jotkut kirjoittajista kuitenkin esittävät myös konkreettisia, empiirisiin aineistoin testattavissa olevia perusteluita, ehkä vaikutusvaltaisimpina Ulrich Beck (1992) riskiyhteiskuntateoriassaan sekä Jan Pakulski ja Malcolm Waters (1996b) luokan kuolemaa koskevilla kirjoituksillaan. Näiden kirjoittajien mukaan muista yhteiskunnan jaoista on tullut yhteiskuntaluokkia merkittävämpiä eriarvoisuuden lähteitä. Beck menee jopa askeleen pidemmälle argumentoiden, että eriarvoisuus ei ylipäätensä jakaudu enää väestöryhmittäin siinä missä aiemmin. Sen sijaan eriarvoisuus on individualisoitunutta: yksilöllisesti koettua ja

yksilöllisesti jakautunutta. Yhteiskuntaluokat eivät myöskään enää määrittele yksilöiden käyttäytymistä yhtä hyvin kuin ennen.

Ilmiön empiirisessä todistamisessa on nojaututtu erityisesti äänestystutkimuksiin. On ajateltu, että mikäli ammattiluokkia ei enää pidetä elämässä yhtä olennaisina tekijöinä kuin aiemmin, myöskään äänestämisen ei pitäisi enää heijastella ammattiasemiin liittyvien intressien mukaista jakautumista. Ristiriidattomia merkkejä yhteiskuntaluokan merkityksen pienenemisestä äänestämisessä ei kuitenkaan tunnu löytyvän (ks. Clark & Lipset 1991; van der Waal ym. 2007).

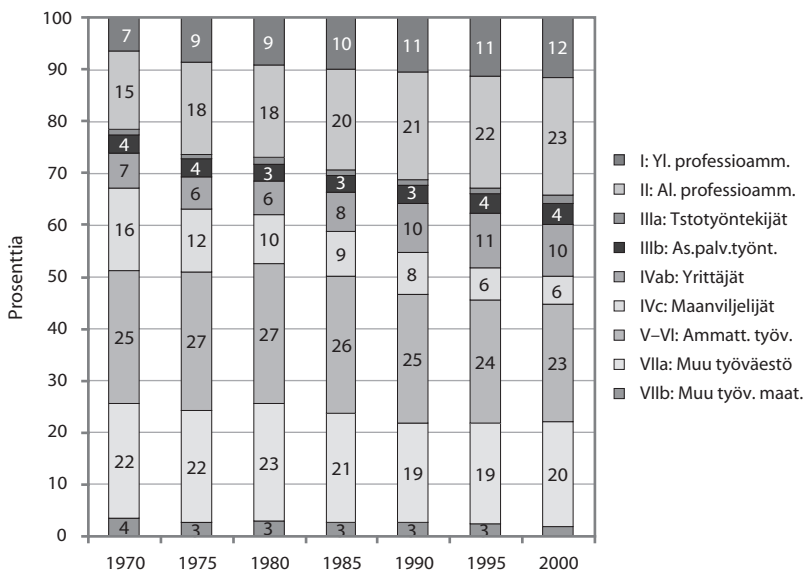
Luokkakritiikin lievemässä muodossa lähdetäänkin siitä, että ammateille perustuvat yhteiskuntaluokat tuskin häviävät kehittyneistä yhteiskunnista. Sen sijaan niiden uskotaan muovautuvan pikku hiljaa uudenlaisiksi sisältä päin (ks. Guveli ym. 2007). Varhaisessa muodossa tällainen argumentti löytyy jo Daniel Bellin teoksesta *The Coming of Post-Industrial Society* (Bell 1973). Sitä voidaan pitää yhteiskuntaluokkiin liittyvän jälkiteollistumiskeskustelun tärkeimpänä teoksena. Sen tärkeimmän yhteiskuntaluokkia koskevan väitteen mukaan yhteiskunnan työtätekevien osuus laskee ja pääosa työstä siirtyy teollisuudesta palveluihin. Tuotanto siirtyy materiaalista informaation tuotantoon ja synnyttää uuden informaatioeliitin, joka voidaan nähdä tietynlaisena uutena luokkana. Tässä luokassa materiaaliset arvot korvautuvat henkisillä arvoilla.

Oletus informaatioeliitin synnystä on toistettu kerta toisensa jälkeen, vaikkakin hieman eri sävyssä. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa muutaman vuoden takainen *Bourgeois Boheme*-keskustelu. David Brooks esitteli uuden, suurkaupungeissa asuvien ja hyvin toimeen tulevien nuorten aikuisten ryhmän, joka vietti aikaansa tietotekniikan parissa ja usein hankki elantonsakin IT-alalta. Nämä nuoret aikuiset yhdistivät elämäntavassaan luksuselämän, eettisen kuluttamisen ja liberaalit aatteet (Brooks 2000.) Kirjoitusten sävy on kuitenkin muuttunut. Vanhemmat aihetta käsittelevät kirjoitukset painottivat työväenluokkien katoamisen merkitystä palvelualojen kasvun kustannuksella (esim. Kortteinen 1991). Uudemmissa keskusteluissa on painotettu informaatioteknologian vaikutuksia

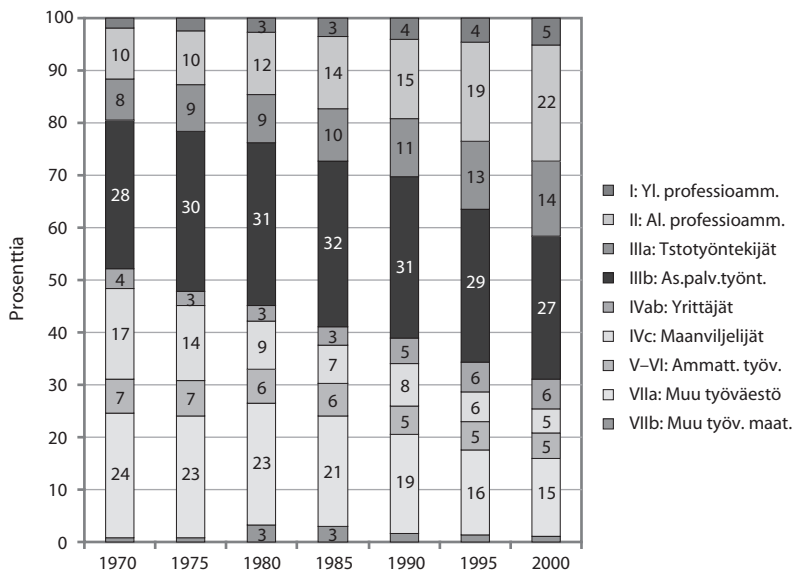
yhteiskuntarakenteeseen (Castells 2000b; 2004; 2000a). Yhtenä syynä voidaan pitää sitä, että informaatioteknologian läpimurto on toteutunut. Sen sijaan työväenluokkaiset ammatit eivät ole kadonneet minnekään.

Jälkiteollistumisen roolia ja luokkarakenteen uudistumista korostavien argumenttien vahvuutena on, että niiden perusteluna on pyritty käyttämään olemassa olevaa tietoa. Näin ollen niihin on koko ajan liittynyt pyrkimys selvittää, mitä yhteiskunnassa todella tapahtuu. Toiseksi luokkateoriat eivät ole suurestikaan ristiriidassa jälkiteollistumisargumenttien kanssa. Jos luokkarakenteella tarkoitetaan yhteiskunnan *kaikkein ilmeisintä peruskategorisointia*, on jo määritelmän mukaan aina totta, että sellainen voidaan löytää (vrt. Erola 2000). Koska yhteiskunnat muuttuvat, on todennäköistä, että myös tämän luokittelun kriteerit muuttuvat – tosin ehkä vähemmän dramaattisesti kuin varsinaiset luokkakriitikot olettavat. ESEC-luokittelua ja mikroluokkalähestymistä kehitettäessä onkin otettu ensimmäiset askeleet luokka-asemien mittaamiseksi niin, että yhteiskunnallinen muutos voitaisiin ottaa huomioon myös mittareissa itsessään.

Suomalaisilla akateemisilla areenoilla ei sentään ole julkisesti väitetty yhteiskuntaluokkien kadonneen. Tällaiset väitteet on jätetty pääosin poliittisen retoriikan hyödynnettäviksi. Sen sijaan luokkarakenteen dramaattista muutosta on odotettu meilläkin. Esimerkiksi Matti Aletalo (1991) kirjoittaa *Suomi 2017*-teoksessa seuraavasti: ”On ennustettu, että vuosituhannen vaihteeseen mennessä teollisuudessa toimivien osuus laskee noin viidennekseen. Myös maatalousväestö pienenee 1990-luvulla nopeasti ja sen osuus ammatissa toimivista on viitisen prosenttia vuonna 2000.” Samassa teoksessa puolestaan Matti Kortteinen (1991) ennakoi: ”Näyttää siltä, että täysin analyysin perustana olevista tilastollisista luokista riippumatta suomalaisen yhteiskunnan rakenteessa tapahtui 1980-luvulla todella tärkeä muutos. Suorittavissa tehtävissä olevien palkansaajien [...] kysyntä on yksityisellä sektorilla osin pysähtynyt, osin kääntynyt laskuun. [...] Kysymys on aidosta käänteestä suomalaisen yhteiskunnan sosiaalisen ja elinkeinorakenteen kehityksessä.”

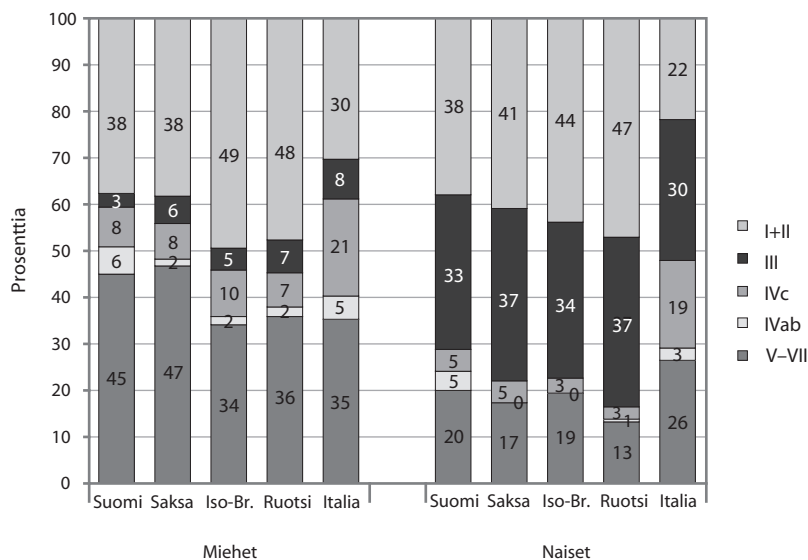
Kuvio 2. Luokkarakenne 25–63-vuotiailla miehillä Suomessa vuosina 1970–2000. (Aineisto: Väestörekisterin pitkittäistiedosto.)

Kuvio 3. Luokkarakenne 25–63-vuotiailla naisilla Suomessa vuosina 1970–2000. (Aineisto: Väestörekisterin pitkittäistiedosto.)

Miten oikeaan Alestalon ja Kortteisen ennustukset osuvat? Kuvioissa 2 ja 3 tarkastellaan suomalaisen luokkarakenteen muutosta 1970-luvulta 2000-luvulle. Voidaan havaita, että yleisesti ottaen väite valkokaulusluokkien kasvusta pitää paikkansa. Luokkien I–II osuus on kasvanut niin miehillä kuin naisillakin. Lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että miehillä keskiluokkien kasvu on ollut hyvin vähäistä ja se on tapahtunut 1990-luvun alusta lähtien ennen kaikkea maanviljelijöiden, ei niinkään työläisammattien, pienenemisen kustannuksella. Päinvastoin, työläisluokkien V–VII osuus on säilynyt korkeana. Alestalon arvio maanviljelijöiden osuuden laskemisesta pitää kyllä paikkansa, mutta molempien olettamukset työläisammattien osuuden romahtamisesta ovat reippaasti liioiteltuja. Naisten ”keskiluokkaistuminen” on paljon voimakkaampaa kuin miesten, vaikka työläisammattit edelleen pitävät pintansa naisillakin.

Onko Suomi sitten jonkinlainen luokkarakenteen muutoksen erikoistapaus? Kuviossa 4 esitetään Suomen luokkarakenne

Kuvio 4. Luokkarakenne eräissä Euroopan maissa 25–64-vuotiailla.
(Aineisto: ESS 2001.)

verrattuna muutamaan muuhun Euroopan maahan. Kuviossa käytetään yksinkertaistettua EG-luokittelua. Niin miehiä kuin naisiakin tarkasteltaessa voidaan havaita, että Suomi on työläisvoittoisempi maa kuin Ruotsi, mikä ei välttämättä ole yllätys. Sen sijaan jonkinlaisena yllätyksenä voi monelle tulla se, että Suomessa työväenluokkien osuus on suurempi kuin perinteisenä luokkayhteiskuntana pidetyssä Isossa-Britanniassa. Eniten Suomen luokkarakenne muistuttaa Saksa. Italian luokkarakenne poikkeaa muista maista eniten, niin miehillä kuin naisillakin.

Mikäli luokka-asetat ymmärretään ensisijaisesti ammattien objektiivisille eroille perustuvina ryhmittyminä, 2000-luvun Suomi toisin sanoen muistuttaa perinteistä luokkayhteiskuntaa enemmän kuin Iso-Britannia tai Ruotsi.

Luokkaidentiteetti ja luokka-asema

Se, että luokkarakenteet kahdessa yhteiskunnassa muistuttavat toisiaan, ei toki tarkoita sitä, että luokka-asemien merkitys ihmisten arkielämässä olisi näissä maissa samankaltainen. Voidaan arvailla, että vaikkapa Isossa-Britanniassa työväenluokkaisella asemalla on jo pelkästään vahvojen luokkaperinteiden vuoksi suurempi merkitys arkipäivässä kuin Suomessa. Voi kuitenkin olla niinkin, että oletus brittien vahvasta työväenluokkaisesta kulttuurista ei Suomeen verrattuna enää 2000-luvulla pidä paikkaansa.

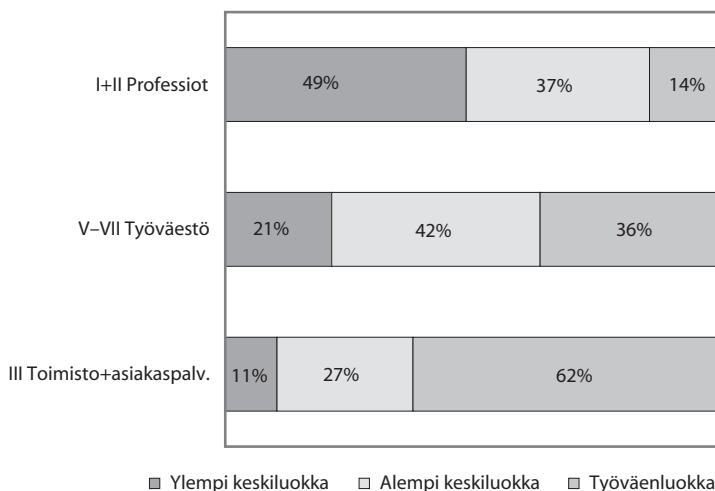
Ainakin suomalaiset osaavat asettaa itsensä varsin hyvin yhteiskuntaluokkiin. Esimerkiksi Suomi 1999- ja Suomi 2004 -aineistoissa (Erola ym. 2005) vastaajilta kysyttiin, mihin yhteiskuntaluokkaan he katsovat kuuluvansa. Vaihtoehtoja annettiin viisi: yläluokka, ylempi ja alempi keskiluokka, työväenluokka, jokin muu luokka tai ei mikään luokka. Vain noin joka seitsemäs suomalainen katsoi vuosina 1999 ja 2004, ettei kuulu mihinkään yhteiskuntaluokkaan. Sille, miksi tämä seitsemäsosa ei katsonut kuuluvansa mihinkään

luokkaan, ei ole ilmiselvää selitystä. Yhteiskuntaluokkiin samastumattomuus on tavallisempaa poliittisessa keskustassa kuin oikeistossa tai vasemmistossa, mutta tämäkin selittää ilmiöstä vain murto-osan. Luokkaan samastumattomuus ei myöskään tunnu selittyvän vastaajan iällä. Se, että hyvin moni kykenee asettamaan itsensä johonkin yhteiskuntaluokkaan, ei ole kansainvälisesti vertaillen poikkeus. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tähän pystyy liki jokainen, vaikka maata ei perinteisesti ole pidetty suurten *luokkaerojen* yhteiskuntana (Hout 2008).

Toisin sanoen yleensä ihmiset tunnistavat oman luokka-asemansa. Se ei kuitenkaan tarkoita, että omaa luokka-asemaa arvioidaisiin yhtenäisin perustein. *Suomi 1999–2004* -aineistoja käyttäen tätä subjektiivisesti koettua, itse ilmoitettua luokka-asemaa voidaan arvioida suhteessa ihmisten ammattinimikkeiden perusteella muodostettuihin objektiivisiin EG-luokka-asemiin. Tätä varten aineiston EG-luokat jaetaan kolmeen pääryhmään: I–II eli professioluokat, III eli toimisto- ja asiakaspalvelutyön luokat ja V–VIIa eli työväenluokat. Vastaavasti subjektiiviset asemat yksinkertaistetaan kolmeen pääryhmään: ylempi keskiluokka, alempi keskiluokka sekä työväenluokka. Näin ryhmittelyt vastaavat karkeasti ottaen toisiaan.

Kuviossa 5 esitetään subjektiivisiin luokka-asemiin kuuluminen EG-vertailuluokittain. Kuvioista voidaan havaita, että ammattinsa mukaan professioluokkiin kuuluvista noin puolet katsoo kuuluvansa ylempään keskiluokkaan ja peräti 14 prosenttia työväenluokkiin. Toimistotyössä ja asiakaspalveluammateissa oma luokka-identiteetti on vähiten itsestään selvä. Viidennes katsoo kuuluvansa ylempään keskiluokkaan ja hieman yli kolmasosa alempaan keskiluokkaan. Työväenluokkaisissa ammateissa työväenluokkaan samastuminen on vahvinta. Liki kaksi kolmasosa ryhmästä katsoo myös itse kuuluvansa työväenluokkaan. Silti peräti yksitoista prosenttia tästäkin ryhmästä katsoo kuuluvansa ylempään keskiluokkaan.

Ensi silmäyksellä kuvio saattaa synnyttää vaikutelman, että postmoderni luokkakritiikki on ainakin osin oikeassa: kun ihmiset samastavat itsensä yhteiskuntaluokkiin, he eivät ajattele ammateille

Kuvio 5. Subjektiiivinen luokka-asema EG-pääryhmittäin. (Aineisto: Suomi 1999–2004.)

perustuvaa luokkaluokittelua. Pelkästään tällä perusteella sellaista johtopäätöstä ei kuitenkaan voida tehdä. Ainakin osittain tulos on seurausta kyselyteknisistä seikoista. Subjektiiivisen luokka-aseman ensimmäisenä vastausvaihtoehtona tarjottu termi yläluokka ohjaa vastaajan tulkintaa (ks. Mussweiler & Strack 2000). Tämä ratkaisu pakottaa ihmiset arvioimaan jäljelle jääviä luokkia myös jonkinlaisena statusjärjestyksenä. Toisaalta luokka-asema voidaan ankkuroida eri tavoin yksilöiden erilaisen taustan ja elämäkokemuksen mukaan. Oma luokka-asema voidaan kytkeä puolison, vanhempien tai lasten luokka-asemiin tai toisaalta omaan ammattiin, ammatin seurauksiin (esimerkiksi palkkaan) tai ammatin puuttumiseen (työttömyys). Kysymys kuuluukin, kuinka paljon muut seikat kuin oma objektiivisesti ammatin perusteella määriteltävä luokka-asema selittää subjektiivista luokkaidentiteettiä.

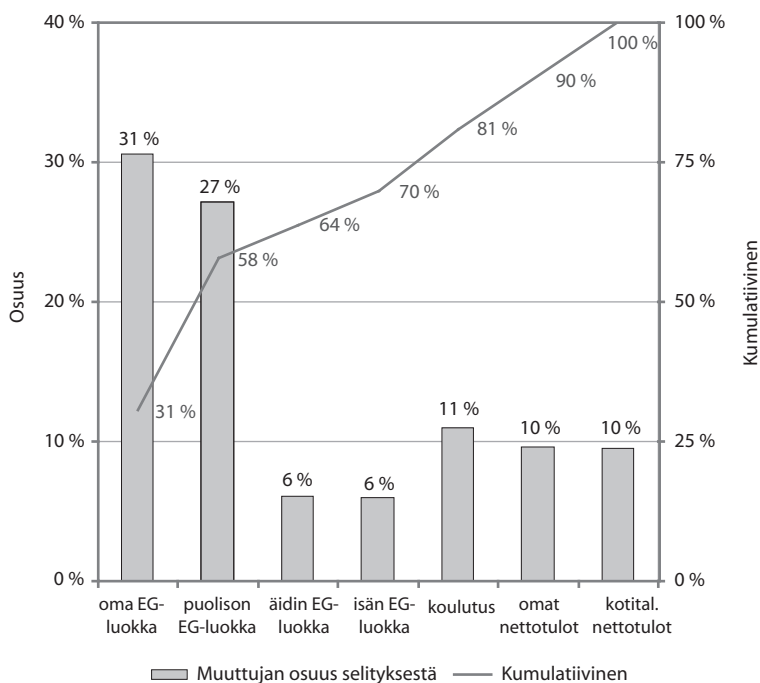
Luokkatutkimuksessa EG-luokittelun tapaan pelkille ammattiteille perustuvaa yhteiskuntaluokkien erottelua kutsutaan ”kapeaksi” luokan määrittelytavaksi. Sen sijaan jokapäiväisessä kielenkäytössämme

luokat kattavat paitsi ammatit myös asemien syyt ja seuraukset – toisin sanoen kaikki alueet, jotka tämän kirjan johdantoluvun kuvio 1 esittää. Tutkimuksissa vastaavaa lähestymistapaa kutsutaan *sateenvarjo-* tai *tiskiallasmääritelmäksi* (*kitchen sink*). Tällä viitataan siihen, että määritelmän alle mahtuu monia erilaisia asioita. Luokka-asemia tutkittaessa siis hyväksytään yhteiskuntaluokan likimaiseksi määreeksi kaikki sellaiset asiat, joita ihmiset yleensä luokka-asemiin liittävät (ks. Conley 2008).¹

Voidaan ajatella, että jokapäiväinen ajattelumme yhteiskuntaluokista kattaa samaan aikaan niin luokka-asemien syyt kuin seurauksetkin, kun taas kapea-alaisen lähestymistavan ideana on tarkastella näitä analyttisesti jonkinlaisen prosessin eri osina. Yhteiskuntaluokkien yhteiskunnallisen roolin tutkimiseen kapea-alainen lähestymistapa on monesti hyödyllisempi. Esimerkiksi jos ollaan kiinnostuneita siitä, mikä rooli koulutuksella on eri yhteiskuntaluokissa työttömyyden välttämässä, ei koulutusta itseään ole mielekästä käyttää luokka-aseman mittarina. Sen sijaan yhteiskuntaluokkia kannattaa tällöin käsitellä asemina työmarkkinoilla. Se, että luokka-asetat on tutkimuksessa usein mielekästä määritellä kapea-alaisesti, ei kuitenkaan tarkoita, että laaja-alainen arkipäivän näkemyksemme olisi jollakin tavalla huonompi tai virheellinen. Päinvastoin, laaja-alainen määritelmä saattaa olla vahvemmassa yhteydessä reaali-maailman ilmiöihin kuin kapea määritelmä.

Tarkastellaan kapea-alaisen objektiivisen ja tiskiallasmääritelmän kaltaisen subjektiivisen luokka-aseman eroa vielä esimerkin avulla. Tämä antaa vielä lisävaloa sille, miksi omalle ammatille perustuva luokka-asema ei aina kohtaa subjektiivista luokkaidentiteettiä. Kuvio 6 esittää, miten hyvin erilaiset objektiiviset sosiaalisten asemien mittarit selittävät vaihtelua subjektiivisen luokka-aseman kolmen edellä käytetyn tason eli ylemmän ja alemman keskiluokan ja

1. Tiskiallasmääritelmällä viitataan niin sanottuun tiskiallasregressioon, jossa tilastollisen analyysin tekijää ei ohjaa teoreettinen näkemys syistä ja seurauksista vaan selitettävänä muuttujina kokeillaan kaikenlaisia ilmiöön mahdollisesti liittyviä tekijöitä.

Kuvio 6. Miten objektiiviset sosiaalisen aseman mittarit selittävät subjektiivisen luokka-aseman vaihtelua? (Aineisto: Suomi 1999–2004.)

työväenluokan välillä. Selittäjinä on oma EG-luokka-asema, puolison ja vanhempien EG-luokka-asemat, oma koulutus sekä omat ja kotitalouden yhteenlasketut nettotulot tulodesiileittäin eli -kymmenyksittäin.² Kuviosta voidaan havaita, että oman luokka-aseman kanssa likipitään yhtä tärkeä subjektiivisen luokka-aseman määrittäjä on puolison asema. Vanhempien asemat selittävät tästä vain viidesosan kumpikin. Yhteensä luokkamuuttujat selittävät yli kaksi kolmannesta luokkasamastumisen vaihtelusta valittujen muuttujien mukaan. Koulutus sekä koko perheen ja omat tulot selittävät subjektiivista luokka-asemaa yhteensä noin kolmanneksella. Tar-

2. Analyysi tehtiin logistista regressiota käyttäen. Mallin yksityiskohdat on esitetty aineisto- ja menetelmäliitteessä kirjan lopussa.

kempi, raportoimaton analyysi viittaa lisäksi siihen, että tulomuut-
tujen selityskyvystä noin puolet riippuu siitä, kuuluuko henkilö tai
hänen kotitaloutensa ylimpään tulodesiiliin eli kaikkein parhaiten
toimeen tulevan kymmenen prosentin joukkoon. Niinpä arkipäivän
tiskiallasnäkökulmastakin katsoen ammattiteille perustuvilla luokka-
asemilla on erittäin suuri merkitys sille, mihin luokkiin ihmiset kat-
sovat kuuluvansa.

Luokittelujen merkitys

Aikaisemmin poliittiset näkökulmat värittivät vahvasti sitä, miten
yhteiskuntaluokkia tutkittiin ja sovellettiin tutkimuksessa. Tämän
päivän luokkatutkimuksen näkökulmasta julistautuminen marxilai-
sen tai weberiläisen luokkatutkimustradition kannattajaksi ei kerro
vielä paljonkaan siitä, miten yhteiskuntaluokat konkreettisesti erot-
tuvat toisistaan. Ammattiluokkia koskevan keskustelun painopiste
onkin sitemmin siirtynyt poliittisesta filosofiasta luokkajaon realis-
tisuutta ja selityskykyä painottavaan suuntaan. Tämä on vauhditta-
nut luokkatutkimuksen paluuta kansainvälisesti vaikutusvaltaiseksi
yhteiskuntatutkimuksen alueeksi.

Tällä hetkellä kaikkein käytetyimmässä EG-luokittelussa erottelu
perustuu kolmelle kriteerille: onko henkilö työntekijä, työnantaja vai
yrittäjä, kuinka paljon työ vaatii erityisosaamista ja kuinka helposti
työn tekeminen on valvottavissa. EG-luokittelun tai sen seuraajan
ESEC-luokittelun käyttöä voidaan suositella Suomessakin luokka-
asemien mittaamiseen.

EG-luokittelu on luonteeltaan *objektiivinen*. Ihmisten oma näke-
mys luokka-asemastaan ei ole palautettavissa täydellisesti objek-
tiivisiin luokka-asemiin. Subjektiiviseen luokkasamastumiseen
vaikuttavat myös muut tekijät, kuten koulutus, tulot sekä etenkin
muiden perheenjäsenten luokka-asemat. Arkipäivän ymmärtämys
tuleekin lähelle niin sanottua sateenvarjo- tai tiskiallasmääritel-

mää. Luokka-asema ei selity vain ammattiryhmien välisillä eroilla vaan siihen vaikuttavat muutkin seikat. Objektiiivisesti määriteltä oma tai perheen ammattiluokka on kuitenkin arkiymmärryksessäkin luokkasamastumisen tärkein lähde. Objektiiivisesti määriteltävän luokka-aseman merkitys on niin suuri, että sillä on yhteiskunnallista vaikutusta siitä riippumatta, mihin luokkaan ihminen kokee kuuluvansa – samaan tapaan kuin tuloilla ja koulutuksella on vaikutusta siitä riippumatta, pystymmekö hahmottamaan millainen tulo- tai koulutustasomme on muihin yhteiskunnan jäseniin verrattuna. Luokkasamastuminen voi vahvistaa yhteiskuntaluokkien vaikutusta arkielämään merkittävästi vielä 2000-luvullakin.

Loppujen lopuksi esimerkiksi EG-luokittelun kriteerit – auktoriteettiasema, työn valvonnan vaikeus, erityisosaaminen – tuntuvat melko mitättömiltä tekijöiltä ollakseen ”kaikkein tärkeimmän yhteiskunnallisen luokittelun” perustana. Miksi sitten varsin hienovaraisilta vaikuttavat erot ammattien välillä saavat yhteiskunnassa niin suuren merkityksen? Yksi selityksistä on se, että ammateilla on yhteys niistä maksettaviin palkkioihin ja siten materiaalsiin resurssieroihin (ks. luku ”Yhteiskuntaluokat, tulot ja lasten määrä” tässä teoksessa). Vaikutusta ei kuitenkaan ole pelkästään ansioiden tai varallisuuden eroilla vaan myös muissa tekijöissä ilmenevillä eroilla, esimerkiksi koulutuksessa, sosiaalisissa suhteissa ja asenteissa. Hyvinvointierojen syiden ja seurausten väliin tulevana tekijänä luokka selittää paljon. Ilman yhteiskuntaluokkia on vaikea ymmärtää, miten yksilöt toimivat ja tekevät valintoja yhteiskunnassamme.

Sosiaalinen periytyvyys ja sosiaalinen liikkuvuus

Juho Härkönen

Yhdysvaltain 43. presidentti George W. Bush syntyi vuonna 1946 liikemiessukuun. Hänen isoisänsä Prescott Bush oli tuolloin connecticutilainen liikemies ja myöhemmin samaa osavaltiota edustava senaattori. Bushin isä, George H. W. Bush, seurasi isänsä Prescottin jalanjälkiä: hän aloitti uransa liikemiehenä ja loi myöhemmin merkittävän uran poliitikkona. 20.1.1989 hän vannoi virkavalansa Yhdysvaltain 41. presidenttinä. George W. Bush piti yllä sukunsa perinteitä ja päätyi kalliin yksityiskoulun jälkeen samaan yliopistoon kuin isänsä ja isoisänsä – varsin vaatimattomasta opintomenestyksestään huolimatta. Opintojensa jälkeen hänkin pyrki luomaan uraa liikemiehenä, ryhtyi poliitikoksi ja eteni maansa presidentiksi asti.

Bushin tarinaa voidaan pitää hyvänä esimerkkinä *sosiaalisesta periytyvyydestä*, vieläpä useassa sukupolvessa. Liikemiehen vesasta tulee liikemies, presidentin vesasta presidentti. Bushin edeltäjän Bill Clintonin ja seuraajan Barack Obaman urat ovat puolestaan esimerkkejä etenemisestä varsin vaatimattomista ja toisinaan taloudellisesti tiukoista olosuhteista maan ylimpään virkaan. *Sosiaalisessa liikkuvuudessa* yksilöt päätyvät erilaiseen sosiaaliseen asemaan kuin heidän vanhempansa.

Sosiaalinen liikkuvuus ja sen kääntöpuoli, sosiaalinen periytyvyys, ovat sosiologian tutkituimpia aiheita. Kiinnostus sosiaaliseen liikkuvuuteen liittyy olennaisesti ajatukseen yhteiskunnan avoimuudesta ja meritokratiasta. Meritokraattisessa yhteiskunnassa yksilöiden menestys on riippuvainen heidän lahjakkuudestaan ja ahkeruudestaan. Tällaisessa yhteiskunnassa jokaisella on perhetaustastaan riippumatta yhtäläiset mahdollisuudet taloudelliseen ja sosiaaliseen menestykseen. Täydellisen meritokraattisia yhteiskuntia ei ole olemassa, mutta silti meritokratiaa pidetään demokraattisissa yhteiskunnissa tavoittelemisen arvoisena ihannetilana.

Mahdollisuuksien tasa-arvon ja sosiaalisen liikkuvuuden ilmeisen yhteyden vuoksi sosiaalista liikkuvuutta pidetään yleisesti yhteiskunnan avoimuuden mittarina. Vanhempien luokka-asema on kuitenkin yhteydessä heidän lastensa luokka-asemaan kaikissa yhteiskunnissa, ja monia tämän yhteyden tuottavista mekanismeista ei pidetä mahdollisuuksien tasa-arvon näkökulmasta ongelmallisina (Jencks & Tach 2006; Swift 2004). Kuten tässä luvussa käy myöhemmin ilmi, osa vanhempien ja lasten sosiaalisen aseman yhteydestä selittyy kykyjen periytyvyydellä sekä koulutuksen erilaisella arvostuksella. Täydellinen riippumattomuus vanhempien ja lasten sosiaalisten asemien välillä vaatisi luultavasti sellaisia pakkokeinoja, jotka ovat ristiriidassa demokraattisten yhteiskuntien muiden perusarvojen kanssa. Tästä huolimatta korkeamman sosiaalisen liikkuvuuden maita pidetään yleisesti matalan liikkuvuuden maita avoimempina yhteiskuntina.

Tarkastelen seuraavaksi sosiaalisen liikkuvuuden sosiologista tutkimusta. Keskityn tarkastelemaan ylisukupolvista liikkuvuutta – kirjan yleistä linjaa noudattaen. Ylisukupolvisen liikkuvuuden lisäksi yhteiskuntatieteissä tutkitaan sukupolven sisäistä liikkuvuutta eli uraliikkuvuutta. Tämä tutkimustraditio on tärkeä, sillä uraliikkuvuutta tutkimalla voidaan arvioida mahdollisuuksia työnsaantiin, työssä etenemiseen ja työn ja perheen yhteensovittamiseen. Tästä huolimatta ajatus mahdollisuuksien tasa-arvosta liittyy pitkälti nimenomaan ylisukupolviseen liikkuvuuteen. Sivuan myös taloustieteessä tehtyä tuloliikkuvuuden tutkimusta. Vaikka sosiologiassa ja

taloustieteessä tehtävän ylisukupolvisen liikkuvuuden tutkimuksen välillä ei olekaan täydellistä vastaavuutta (Björklund & Jäntti 2000), kummatkin tutkimustraditiot tarjoavat ikkunan sosiaalisen liikkuvuuden ja mahdollisuuksien tasa-arvon tarkasteluun.

Koulutusta pidetään yleisesti tärkeimpänä sukupolvien yli ulottuvaa eriarvoisuutta selittävänä yksittäisenä tekijänä (Hout & DiPrete 2006). Tarkastelenkin tässä luvussa koulutuksen roolia ylisukupolvisessa liikkuvuudessa ja periytyvyydessä. Tarkastelen lisäksi geneettistä perimää ja perheen kasvuympäristöä sosiaalista periytyvyyttä selittävinä tekijöinä. Muita viimeaikaista katsauksia sosiologiseen ja taloustieteelliseen sosiaalisen liikkuvuuden tutkimukseen ovat tarjonneet muun muassa Richard Breen ja Jan O. Jonsson (2005) sekä Anders Björklund ja Markus Jäntti (2000; 2009). Suomeksi aiheesta ovat kirjoittaneet muun muassa Jani Erola ja Pasi Moisio (Erola & Moisio 2004; Erola 2009a) sekä Markus Jäntti (2002).

Absoluuttinen ja suhteellinen liikkuvuus

Sosiologisessa tutkimuksessa liikkuvuus jaetaan yleisesti absoluuttiseen ja suhteelliseen liikkuvuuteen. Absoluuttisella liikkuvuudella tarkoitetaan sitä, että lasten luokka-asema eroaa heidän vanhempiansa luokka-asemasta. Suhteellisella liikkuvuudella puolestaan tarkoitetaan vanhempien ja lasten luokka-asemien yhteyttä toisiinsa, kun luokkarakenteissa havaittavat ajalliset erot eri sukupolvien välillä on vakioitu.

Eronteko absoluuttisen ja suhteellisen liikkuvuuden välillä on analyttisesti tärkeä, etenkin jos ollaan kiinnostuneita mahdollisuuksien tasa-arvosta. Arviot absoluuttisesta liikkuvuudesta kertovat, kuinka monet ovat kokeneet ”luokkaretken” (Järvinen & Kolbe 2007) lapsuudenkodin luokasta aikuisiän luokkaan. Nämä arviot eivät kuitenkaan kerro vielä mitään vanhempien ja lasten luokka-asemien yhteyden syistä. Absoluuttinen liikkuvuus on sekä yhteiskunnan yleisen rakennemuutoksen että suhteellisen liikkuvuuden

summa. Suomessa – kuten muissakin teollisuusmaissa – absoluuttinen liikkuvuus oli teollistumisen aikaan merkittävää. Suomalaiset muuttivat ”maalta kaupunkiin ja pientilalta tehtaaseen” (Ahponen & Järvelä 1983), sillä yhteiskunnan yleinen rakenne muuttui. Yleisemminkin voidaan sanoa, että sosiaalinen liikkuvuus on suurta talouden murroksissa ja yhteiskuntarakenteen muuttuessa, kun uusia ammatteja ilmestyy vanhojen tilalle ja talouden painopiste siirtyy sektorilta toiselle, esimerkiksi maataloudesta teollisuuteen ja edelleen palvelualoille. Yksittäisillä ihmisillä ja perheillä on rajoitetusti vaikutusvaltaa tällaisiin laaja-alaisiin yhteiskunnallisiin muutoksiin, ja ne ”pakottavat” lapset löytämään heidän vanhemmistaan poikkeavan ammatin. Siksi tämänkaltaista liikkuvuutta kutsutaankin sosiologiassa usein ”pakotetuksi liikkuvuudeksi” (Erola & Moisio 2004).

Suhteellista liikkuvuutta – eli vaihtuvuutta – pidetään absoluuttista liikkuvuutta parempana mahdollisuuksien tasa-arvon mittarina. Suhteellinen liikkuvuus mittaa siis sitä, miten vanhempien luokka-asema vaikuttaa heidän lastensa luokka-asemaan riippumatta siitä, mikä yhteiskunnan luokkarakenne kulloinkin on. Vaikka vanhempien ja lasten toteutuneiden luokka-asemien välinen yhteys ei ole mitenkään optimaalinen mahdollisuuksien tasa-arvon mittari, voidaan suhteellisen liikkuvuuden lisääntymistä pitää viitteenä mahdollisuuksien tasa-arvon parantumisesta.

Sosiologiassa oli pitkään vallalla käsitys, jonka mukaan sosiaalinen liikkuvuus on samanlaista kaikissa teollistuneissa ydinperheinstituution ympärille rakentuvissa maissa, kuten Seymour Martin Lipset ja Hans L. Zetterberg (1959) esittivät. Tämän lisäksi sosiaalisen liikkuvuuden oletettiin pysyvän vakaana ajanjaksosta toiseen. Tämä näkemys oli ristiriidassa ”liberaalin” näkemyksen kanssa, jonka mukaan sosiaalisen liikkuvuuden oletettiin lisääntyvän markkinaperustaisen kilpailun kasvaessa: markkinataloudessa sosiaalisen taustan merkityksen oletettiin väistyvän yksilön kykyjen ja hankitun pätevyyden korostumisen tieltä.

Absoluuttisen liikkuvuuden tarkastelussa teoriaa liikkuvuuden samanlaisuudesta on kuitenkin jo pitkään pidetty virheellisenä: eri

maiden yhteiskuntarakenteet ja niiden kehitys ovat eronneet varsin merkittävästi, ja nämä erot ovat tuottaneet maakohtaisia eroja absoluuttisessa (pakotetussa) liikkuvuudessa. Yhteiskuntien kehittyessä nämä erot ovat kuitenkin pienentyneet (Breen & Luijckx 2004a), joten kansainväliset erot absoluuttisessa liikkuvuudessa ovat vähentyneet. Yleisemminkin voidaan sanoa, että yhteiskuntarakenteissa esiintyvät ajankohtien ja maiden väliset erot selittävät valtaosan absoluuttisessa liikkuvuudessa havaituista eroista.

Absoluuttinen sosiaalinen liikkuvuus on länsimaissa varsin huomattavaa (taulukko 2). Esimerkiksi Robert Erikson ja John Goldthorpe (1992) arvioivat, että 1970-luvulla 60–76 prosenttia pojista päätyi tutkituissa maissa eri luokka-asemaan kuin isänsä. Richard Breen ja Ruud Luijckx (2004b) päätyivät samanlaiseen tulokseen 1990-lukua koskevissa tarkasteluissaan. Naisilla sosiaalinen liikkuvuus on tätäkin yleisempää.

Suomessa 68 prosenttia miehistä ja 78 prosenttia naisista oli vuonna 2000 eri luokka-asemassa kuin isänsä (Erola 2009a). Absoluuttinen liikkuvuus on siis Suomessa hyvää eurooppalaista keskitasoa. Absoluuttisen liikkuvuuden määrä on lisäksi pysynyt varsin

Taulukko 2. Absoluuttinen sosiaalinen liikkuvuus eräissä Euroopan maissa 1990-luvulla (%).

	Miehet	Naiset
Suomi	68	78
Ruotsi	71	73
Norja	68	77
Saksa	60	73
Ranska	67	77
Italia	72	74
Iso-Britannia	61	74
Puola	67	76
Unkari	72	77
Hollanti	66	77

Lähteet: Suomen luvut Erola 2009; muut maat Breen & Luijckx 2004b, 48, 66.
Luvut viittaavat työssäkäyviin henkilöihin.

vakaana (Erola 2009b). On kuitenkin huomattava, että suomalaisten miesten liikkuvuus isään korkeampiin luokka-asemiin on vähentynyt, kun taas miesten sosiaalinen vajoaminen isään alhaisempaan asemaan on lisääntynyt. Naisten sosiaalinen kohoaminen on puolestaan lisääntynyt jonkin verran, kun taas sosiaalisen vajoamisen todennäköisyys on pysynyt kutakuinkin ennallaan.

Absoluuttisessa liikkuvuudessa on siis eroja sekä eri maiden että eri ajanjaksojen välillä. David Featherman, Frank Lancaster Jones ja Robert Hauser (1975) täsmensivätkin Seymour Martin Lipsetin ja Hans L. Zetterbergin hypoteesin koskemaan suhteellista liikkuvuutta. Koska yhteiskuntien luokkarakenteet ja niiden kehityskulut eroavat toisistaan, absoluuttisessa liikkuvuudessa saattaa esiintyä suuriakin eroja maiden ja ajanjaksojen välillä, kun taas suhteellisen liikkuvuuden – mahdollisuuksien tasa-arvon – oletettiin olevan samanlaista.

Teollistuneet yhteiskunnat näyttävätkin olevan varsin samanlaisia, kun tarkastellaan suhteellisen liikkuvuuden muotoa. Suhteellisen liikkuvuuden muodolla tarkoitetaan sitä, miten vanhempien luokka-asema vaikuttaa tiettyihin luokkiin päätymiseen. Robert Erikson ja John Goldthorpe (1992) esittivät hypoteesin suhteellisen liikkuvuuden yleisestä mallista. Tiivistetysti voidaan sanoa, että tämän hypoteesin mukaan

- lapset päätyvät puhdasta sattumaa todennäköisemmin samaan luokkaan kuin vanhempansa, ja sosiaalinen periytyvyys on voimakasta (yleensä korkeaa koulutusta ja pätevyyttä vaativissa) professioissa ja yrittäjillä, ja erityisen voimakasta maanviljelijöillä
- sosiaalinen liikkuvuus on todennäköisempää toisiaan lähellä olevien luokkien välillä: esimerkiksi ammattitaitoisen työläisen lapsi päätyy todennäköisemmin rutiininomaisiin valkokaulusammatteihin kuin ylemmän johtoportaan tehtäviin
- liikkuvuus on vähäistä maatalouteen kuuluvien ammattien (maatilanomistajat ja maatyöläiset) ja muiden ammattien välillä.

Vaikka suhteellisen liikkuvuuden muodossa esiintyykin maakoh-
taisia, eri maiden ominaispiirteistä johtuvia eroja, tämä suhteellisen
liikkuvuuden malli pätee yleisellä tasolla varsin hyvin.

Sosiologiassa oletettiin myös pitkään, että suhteellinen liikku-
vuus on eri maissa samanlaista paitsi muodoltaan myös määrältään.
Tällöin esimerkiksi ammattitaidottoman työläisen pojalla olisi yhtä
suuri todennäköisyys päätyä ylempiin professioihin niin Suomessa
kuin Yhdysvalloissa ja Italiassakin. Viimeaikaiset tutkimustulokset
ovat kuitenkin kyseenalaistaneet tämän näkemyksen (Breen & Luijckx
2004a; ks. myös Ganzeboom ym. 1989). Eurooppalaista sosiaalista
liikkuvuutta käsitelleessä tutkimuksessa todettiin, että vaikka jopa 85
prosenttia suhteellisesta liikkuvuudesta onkin samanlaista eri maissa
ja eri ajanjaksoina (Breen & Luijckx 2004a, 386–387), tietyt maat
poikkeavat toisistaan varsin merkittävästi. 1990-luvulla Ruotsi, Norja,
Puola, Unkari, Israel ja Alankomaat näyttivät olevan avoimia yhteis-
kuntia, kun taas Saksassa, Ranskassa, Italiassa ja Isossa-Britanniassa
suhteellinen liikkuvuus oli vähäisempää. Yhdysvallat ei aiemmassa,
Eriksonin ja Goldthorpen (1992) tutkimuksessa poikkea juurikaan
Euroopan maista (Erikson ja Goldthorpe eivät myöskään löytäneet
merkittäviä eroja Euroopan eri maiden välillä). Muissa, eri mene-
telmiä käyttävissä luokkaliikkuvuutta käsittelevissä tutkimuksissa
Yhdysvallat sijoittuu jokseenkin samalle viivalle kuin Euroopan avoi-
mimmat maat (Björklund & Jäntti 2000; Breen & Jonsson 2005).

Suomi ei ole ollut edustettuna viimeaikaisissa laaja-alaisissa maa-
vertailuissa. Saatavilla olevan tutkimusaineiston perusteella Suomi
sijoittuu kuitenkin avoimien yhteiskuntien joukkoon yhdessä mui-
den Pohjoismaiden kanssa (Pöntinen 1983; Erola & Moisio 2002;
Erola 2009b). Samanlainen tulos on saatu taloustieteellisessä tulo-
liikkuvuutta koskevassa tutkimuksessa (Jäntti 2002).

Feathermanin, Jonesin ja Hauserin hypoteesi oletti suhteelli-
sen liikkuvuuden pysyvän varsin vakaana ajankohdasta toiseen (ks.
myös Erikson & Goldthorpe 1992). Kuitenkin viimeaikainen tut-
kimus on asettanut myös tämän oletuksen kyseenalaiseksi. Esimer-
kiksi Alankomaat on muuttunut huomattavasti avoimemmaksi

yhteiskunnaksi, sillä suhteellinen liikkuvuus on siellä lisääntynyt 1970-luvulta 1990-luvulle. Suhteellinen liikkuvuus on lisääntynyt myös Ruotsissa, Norjassa, Ranskassa, Unkarissa ja Irlannissa (usein sekä miehillä mutta erityisesti naisilla) (Breen ja Luijckx 2004a) sekä Yhdysvalloissa (Hout 1988). Yhdysvalloissa liikkuvuus on tosin saatanut viime aikoina vähentyä (Beller & Hout 2006a). Sosiaalisen liikkuvuuden ja mahdollisuuksien tasa-arvon liberaali teoria vaikuttaa kuitenkin saavan tukea empiirisestä tutkimuksesta: sosiaalinen liikkuvuus on lisääntynyt markkinoihin perustuvan kilpailun kasvaessa ja yksilön kykyjen ja pätevyyden merkitys on korostunut.

1990-luvun lama koetteli suomalaista yhteiskuntaa kovakouraisesti: työttömyysluvut pysyivät pitkään korkeina ja tuloerot kasvoivat. Laman varjon ja niin sanotun uusliberaalin talouspolitiikan on nähty johtavan sosiaalisen liikkuvuuden merkittävään vähentymiseen (esim. Jokinen & Saaristo 2002, 107).

Jani Erolan (2009b) tuoreet tutkimustulokset tarjoavat parhaan katsauksen sosiaalisessa liikkuvuudessa tapahtuneisiin muutoksiin. Näiden mukaan naisten liikkuvuus on lisääntynyt merkittävästi 1970-luvulta 1990-luvulle saakka, mutta miesten liikkuvuudessa tapahtuneet muutokset ovat olleet varsin pieniä. 1990-luvun alun jälkeen muutosta ei vuoteen 2000 saakka juurikaan tapahtunut. Laman vaikutukset sosiaaliseen liikkuvuuteen saattavat kuitenkin näkyä vasta viiveellä. Erolan tutkimuksessa oli viitteitä siitä, että perhetaustalla oli aiempaa hieman voimakkaampi yhteys vuosina 1966–1975 syntyneiden ja laman aikana työelämänsä aloittaneiden, uransa alkuvaiheessa olevien naisten luokka-asemaan. Koska perhetaustan vaikutus yleensä heikkenee uran myöhemmissä vaiheissa (Warren, Sheridan & Hauser 2002), ei kokonaiskuvaa tämän ikäluokan sosiaalisesta liikkuvuudesta vielä voitu muodostaa. (Erola 2009b.)

Luokkaliikkuvuuden lisäksi Suomessa on tutkittu muutoksia tuloliikkuvuudessa ja perhetaustan ja koulutuksen yhteyksissä. Tuloliikkuvuus lisääntyi trendinomaisesti ennen sotia syntyneistä ikäluokista noin 1950-luvun puoliväliin syntyneihin asti. Tämän jälkeen trendiomaista muutosta ei ole tapahtunut, vaan liikkuvuus ensin

väheni, kunnes se 1960- ja 1970-luvuilla syntyneillä ikäluokilla taas lisääntyi (Pekkala & Lucas 2007). Lisäksi sosiaalisen taustan vaikutus akateemiseen kouluttautumiseen on vähentynyt yli puolella vuonna 1946 syntyneistä vuoteen 1976 syntyneisiin (Kivinen ym. 2007).

Kaiken kaikkiaan väitteet suomalaisen yhteiskunnan selvästä jähmettymisestä eivät saa yksiselitteistä tukea, joskin joitakin viitteitä liikkuvuuden vähenemisestä onkin havaittavissa. Laman vaikutukset sosiaaliseen liikkuvuuteen saattavat kuitenkin näkyä vasta pidemmän ajan kuluessa.

Koulutus ja sosiaalinen liikkuvuus

Koulutus on merkittävin yksittäinen sosiaalisen uusintamisen ja liikkuvuuden väylä (Breen & Luijkx 2004; Breen & Jonsson 2005; Hout & DiPrete 2006; Björklund & Jäntti 2009). Lapset, joiden vanhemmilla on korkeampi luokka-asema ja korkeampi koulutus, koulutautuvat yleensä muita pidemmälle (esim. Kivinen ym. 2007), ja korkeammin koulutetuilla on puolestaan selvästi suurempi todennäköisyys päätyä korkeisiin luokka-asemiin. Miksi sosiaalinen tausta vaikuttaa saavutettuun koulutukseen?

Vanhempien luokka-aseman ja saavutetun koulutusasteen välinen yhteys pilkotaan toisinaan primaari- ja sekundaarivaikutuksiin (Boudon 1974). Primaarivaikutuksilla viitataan vanhempien luokka-aseman ja kouluarvosanojen yhteyteen (korkeammista luokista tulevien lapset pärjäävät koulussa paremmin). Sekundaarivaikutuksilla taas viitataan havaintoon, jonka mukaan yhtä hyvin koulussa pärjäävistä lapsista ne, joilla on korkeampi luokkatausta, jatkavat koulutustaan muita todennäköisemmin.

Empiirisissä tutkimuksissa on havaittu, että luokkataustan primaarivaikutukset selittävät suurimman osan vanhempien sosiaaliluokan ja lasten saavutetun koulutusasteen välisestä yhteydestä (Erikson ym. 2005). Sekundaarivaikutusten selittämiseen on

kuitenkin kiinnitetty myös huomattavasti huomiota. Selkein ehdokas sosiaalisen taustan sekundaarivaikutuksille ovat luokka-asemien mukaiset tulo- ja varallisuuserot: ylemmistä luokka-asemista tulevilla on käytettävissä enemmän rahaa koulutukseen. Koulutuksen rahoitusmahdollisuuksissa esiintyvät erot ovatkin selvä este mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumiselle. Kuitenkin sosiaalisen taustan sekundaarivaikutuksia esiintyy myös Pohjoismaissa, joissa koulutus on ilmaista. Eräiden tulosten mukaan erilaisen maksukyvyn vaikutus sosiaaliseen eriarvoisuuteen on myös maksullisissa korkeakoulujärjestelmissä selvästi pienempi kuin usein kuvitellaan (esim. Cameron & Heckman 1998; Cunha ym. 2005).

Suhteellisen riskiaversion teoria (*relative risk aversion*) on viime aikoina lisännyt suosiotaan koulutuksellisen eriarvoisuuden sekundaarivaikutusten selitysmallina (Breen & Goldthorpe 1997). Tämä malli perustuu rationaalisen valinnan teorioille, jotka painottavat hyödyn maksimointia koulutus- ja muita valintoja ohjaavana periaatteena. Näiden mallien mukaan rationaalisesti toimivat yksilöt pyrkivät maksimoimaan elinikäiset tulonsa: koska koulutus on yhteydessä korkeampiin tuloihin, lapset ja heidän vanhempansa pyrkivät investoimaan koulutukseen niin paljon kuin mahdollista. Suhteellisen riskiaversion teorian mukaan vanhemmat ja heidän lapsensa painottavat koulutusta koskeissa päätöksissään sosiaalisen vajoamisen välttämistä. Toisin sanoen perheet pyrkivät investoimaan lastensa koulutukseen vähintään niin paljon, että he kykenevät saavuttamaan ainakin vanhempiensa luokka-aseman. Koulutuspäätöksiä tehdessään perheet arvioivat lastensa mahdollisuuden selviytyä kustakin koulutusvaihtoehdosta ja ottavat samalla huomioon koulutuksen vaatimat rahalliset investoinnit ja muut panostukset sekä koulutukseen käytetyn ajan kuluessa menetetyt tulot. Sosiaalisen riskiaversion teoriaa on kymmenen viime vuoden aikana testattu lukuisissa tutkimuksissa, ja useat tulokset tukevat sitä (esim. Davies ym. 2002; Van de Werffhorst & Hofstede 2007; vrt. Päivi Naumasan ja Heikki Silvennoisen luku).

Vaikka keskustelu koulutuksellisesta eriarvoisuudesta koskeekin usein koulutuksen maksullisuutta ja sen rahoitusta, myös muilla

koulutusjärjestelmien piirteillä on merkitystä eriarvoisuuden muotoutumiselle (esim. Esping-Andersen 2004b). Julkisten koulutusinvestointien määrä ei välttämättä ole ratkaiseva tekijä. Yksi paljon tutkittu tekijä on yhteisen (perus)koulutuksen pituuden vaikutus. Näissä tutkimuksissa on havaittu, että pakollisen ja kaikille yhteisen peruskoulutuksen pidentäminen vähentää koulutuksellista eriarvoisuutta ja lisää sosiaalista liikkuvuutta, kun taas oppilaiden valikoiminen eri koulutusurille jo varhaisessa vaiheessa pitää yllä ja lisää eriarvoisuutta (Esping-Andersen 2004a; Meghir & Palme 2005; Pekkarinen ym. 2006). Suhteellisen riskiaversion teorian näkökulmasta tämä selittyy sillä, että vanhempien tietämys lastensa kyvyistä lisääntyy lasten iän myötä ja epävarmuus lasten mahdollisuuksista tietyn koulutusväylän loppuunsaattamiseen puolestaan vähenee. Tästä syystä luokkataustan vaikutus koulutuksen jatkamisesta ja koulutusväylistä tehtäviin päätöksiin vähenee lasten iän myötä ja myöhemmin tehtävien koulutusvalintojen aikana (Breen & Jonsson 2005; Mare 1980). Tähän vaikuttaa myös lasten itsenäistyminen heidän kasvaessaan.

Perhetaustalla sekä lapsuusiän kasvuympäristöllä ja elinoloilla on kaikesta huolimatta suuri merkitys koulutukselliselle eriarvoisuudelle ja sosiaaliselle periytyvyydelle. Perhetausta vaikuttaa koulumenestykseen (primaarivaikutukset) ja koulutuspäätöksiin useilla eri tavoilla. Käsittelen seuraavaksi kahta perhetaustaan liittyvää mekanismia, geneettistä perimää ja lapsuusajan kasvu- ja elinympäristöä.

Geneettinen perimä ja sosiaalinen liikkuvuus

Richard J. Herrnstein ja Charles Murray saivat runsaasti huomiota vuonna 1994 julkaistulla teoksellaan *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life* (Herrnstein & Murray 1994). He väittivät, että älykkyys on tärkein luokkaeroja ja sosiaalista liikkuvuutta selittävä tekijä, joka selittää myös muiden sosiaaliryhmien sekä

etnisten ryhmien välisiä tuloeroja. Koska älykkyyden geneettinen periytyvyys on verrattain vahva, Herrnstein ja Murray väittivät lisäksi, että geenit selittävät suuren osan sosiaalisesta periytyvyydestä.

Herrnsteinin ja Murrayn kirja sai yhteiskuntatieteissä melko viileän vastaanoton. Viimeaikaiset tutkimukset ovat kuitenkin ottaneet härkää sarvista ja pyrkineet arvioimaan perimän vaikutusta sosiaaliseseen periytyvyyteen (Bowles ym. 2001; Björklund & Jäntti 2000; Jencks & Tach 2006). Näissä tutkimuksissa on havaittu, että perimä selittää enimmillään noin 40 prosenttia vanhempien ja lasten sosioekonomisen aseman samankaltaisuudesta. Tämän luvun merkityksen ymmärtämiseksi voidaan käyttää esimerkkinä tutkimustulosta, jonka mukaan suomalaisten isien ja poikien välisten tulojen korrelaatio on 0,22 (Jäntti & Österbacka 1995). Jos geneettinen perimä selittäisi 40 prosenttia tästä korrelaatiosta, suomalaisten isien ja poikien välisten tulojen korrelaatio olisi 0,09 ($0,22 \cdot 0,4$) silloin, jos geenit olisivat ainoa tulojen periytyvyyttä selittävä tekijä.

Eräissä tutkimuksissa on mielenkiintoisesti väitetty, että älykkyyden geneettinen periytyminen selittää vain pienen osan sosiaalisesta periytyvyydestä (esim. Bowles ym. 2001). Sen sijaan persoonallisuuspiirteiden ja fyysisten ominaisuuksien geneettisen periytyvyyden merkitys on luultavasti suurempi. Ymmärrys näiden tekijöiden merkityksestä on kuitenkin yhä vajavainen. Lisäksi geenien ja kasvuympäristön yhteisvaikutusten merkityksestä aikuisiän sosiaaliselle asemalle ja sosiaaliselle periytyvyydelle tiedetään vielä hyvin vähän (Lundborg & Stenberg 2009).

Lapsuuden kasvuympäristö ja elinolot

Vaikka geneettinen perimä vaikuttaakin lasten saavutettuun luokka-asemaan ja on yksi sosiaalisen periytymisen selittäjä, myös ympäristötekijöillä ja lapsuusajan kasvuympäristöllä on suuri merkitys lasten kehitykselle, aikuisiän sosioekonomiselle asemalle ja sosiaaliselle

periytymiselle. Jotta voidaan väittää kasvuympäristön muokkaavan sosiaalista periytymistä, on pystyttävä osoittamaan, että ympäristötekijät vaihtelevat yhteiskuntaluokittain ja niillä on vaikutusta aikuisiän sosioekonomiseen asemaan.

Sosiologiassa on pitkään painotettu lapsuudenkodin perintönä saatuja odotuksia, arvoja ja toimintatapoja, jotka muokkaavat lasten myöhempää menestystä. Vanhemmat voivat esimerkiksi kasvattaa lapsensa arvostamaan koulutusta ja ammatissa menestymistä. Melvin Kohnin (1963) klassisen argumentin mukaan työväenluokkaiset vanhemmat painottavat kuria enemmän kuin keskiluokkaiset vanhemmat, jotka painottavat useammin itsenäisyyttä ja omien kykyjen kehittämistä (ks. myös Lareau 2003). Ylemmistä luokka-aseamista lähtevillä lisäksi ajatellaan yleisesti olevan sellaista ”kulttuurista pääomaa”, joka auttaa arvostamaan koulutusta ja helpottaa sopeutumista koululaitoksen ja työelämän kulttuurisiin vaatimuksiin (Bourdieu 1984). Keskiluokkaiset ja korkeasti koulutetut vanhemmat voivat myös paremmin luoda odotuksia korkeampien luokka-asemien saavuttamisesta ja tukea lastensa uskoa näihin asemiin pääsemiseen. Yhdessä nämä tekijät selittävät osan sosiaalisesta periytyvyydestä (Jencks & Tach 2006).

Yhteiskuntaluokkien väliset tuloerot saattavat vaikuttaa sosiaaliseen periytyvyyteen muutenkin kuin maksullisen koulutuksen välityksellä. Siksi lapsuudessa koettu köyhyys on saanut runsaasti huomiota. Vaikka sen vaikutus nuoruus- ja aikuisiän sosioekonomiseen asemaan on heikompi kuin yksinkertaisten korrelaatioiden perusteella voisi olettaa (Mayer 1997), etenkin varhaislapsuudessa koetulla köyhyydellä on osoitettu olevan selvästi haitallisia vaikutuksia lasten kehitykseen (Brooks-Gunn & Duncan 1997; Ermisch ym. 2004; Heckman 2006). Köyhillä vanhemmilla on vähemmän taloudellisia resursseja, joilla tukea lastensa kehitystä (Guo & Harris 2000). Köyhät vanhemmat ovat usein myös stressaantuneempia, ja osin tästä syystä heidän kasvatusmenetelmänsä ovat epätasaisempia (Mayer 1997). Sama pätee vanhempien työttömyyteen. Vanhempien stressi saattaa myös lisätä lasten kokemaa stressiä, joka voi puolestaan haitata

lasten kehitystä (Evans & Schamberg 2009). Vanhempien työttömyys saattaa lisäksi heikentää lasten uskoa vanhempien mahdolliseen taloudelliseen tukeen koulutuksen aikana (esim. Erikson 1996).

Myös muut kuin puhtaasti taloudelliset tekijät voivat haitata lasten kehitystä ja selittää sosiaalista periytymistä. Perhettä laajemman sosiaalisen ympäristön, esimerkiksi asuinalueen, vaikutuksia on tutkittu etenkin Yhdysvalloissa. Vaikka perheillä on yleensä selvästi suurempi merkitys lasten myöhemmälle taloudelliselle menetykselle (Björklund & Jäntti 2009), on köyhällä ja rauhottomalla asuinalueella asumisen osoitettu selvästi heikentävän lasten kognitiivista kehitystä (esim. Sampson ym. 2008). Lisäksi perherakenteiden muutokset eivät ole jakautuneet tasaisesti yhteiskuntaluokkien välillä, vaan Suomessa ja useissa muissa länsimaissa esimerkiksi avioerot ja yksinhuoltajuus ovat yleisempiä heikommin koulutetuilla ja alemmissa ammattiasemissa toimivilla (Jalovaara 2003; Härkönen & Dronkers 2006). Lapsuudessa – etenkin varhaislapsuudessa – koettu vanhempien avioero saattaa puolestaan haitata lasten kouluttautumista ja työllistymistä (esim. Amato 2000; McLanahan & Percheski 2008). Lopuksi, lasten heikolla terveydellä on osoitettu olevan kielteisiä pitkän aikavälin vaikutuksia. Kuitenkin lasten terveydentilan vaikutukset sosiaaliseen liikkuvuuteen on yleisesti arvioitu varsin vähäisiksi (Conley & Bennett 2000; Palloni 2006; Härkönen ym. 2009; Currie 2009).

Sosiaalinen liikkuvuus ja mahdollisuuksien tasa-arvo

Vanhempien ja lasten sosioekonomiset asemat ovat yhteydessä toisiinsa kaikissa länsimaissa. Sosiologiassa tätä sosiaalista periytyvyyttä ja sen kääntöpuolta, sosiaalista liikkuvuutta, on yleensä tutkittu vanhempien ja lasten luokka-asemissa havaittujen samankaltaisuuksien näkökulmasta. Taloustieteissä on puolestaan yleensä tutkittu vanhempien ja lasten tuloliikkuvuutta. Vaikka sosiaalinen periytyvyys

on tosiasia kaikissa tunnetuissa yhteiskunnissa, sen voimakkuus vaihtelee sekä maiden välillä että ajankohdasta toiseen. Merkittävä osa sosiaalisen liikkuvuuden vaihtelusta eri maissa ja eri aikoina selittyy luokkarakenteesta esiintyvillä maakohtaisilla eroilla ja yhteiskuntien rakennemuutoksella. Kuitenkin eroja esiintyy myös suhteellisessa liikkuvuudessa eli vanhempien ja lasten luokka-asemien yhteydessä, kun maakohtainen ja ajallinen vaihtelu luokkarakenteesta on vakioitu. Sosiologit ovatkin yleensä olleet kiinnostuneempia nimenomaan suhteellisesta liikkuvuudesta, jota toisinaan käytetään mahdollisuuksien tasa-arvon mittarina. Maiden ja ajanjaksojen välisiä eroja ei ole kyetty täysin selittämään (Breen & Jonsson 2005), joskin nämä usein liitetään eroihin koulutusjärjestelmässä ja muissa yhteiskunnallisissa instituutioissa.

Suomi näyttäytyy teollistuneiden maiden vertailussa melko avoimena maana, jossa vanhempien ja lasten luokka-asemien välinen yhteys on varsin heikko. 70–80 prosenttia suomalaista lapsista on päätenyt eri luokka-asemaan kuin vanhempansa (Erola & Moisio 2002; Erola 2009b), ja suhteellinen liikkuvuus on kansainvälisessä vertailussa varsin suurta. Suomalaisessa keskustelussa on oltu huolissaan yhteiskunnan jähmettymisestä ja sosiaalisen liikkuvuuden vähenemisestä 1990-luvulta alkaneen eriarvoistumisen vuoksi. Viimeaikainen tutkimus ei täysin tue tätä pelkoa, joskin viitteitä suhteellisen liikkuvuuden ainakin väliaikaisesta vähenemisestä on havaittavissa. 1990-luvun talouskriisin kaikkia vaikutuksia ei kuitenkaan voida edes vielä täysin arvioida. Richard Breen, Jan Jonsson ja Ruud Luijkx (Breen & Jonsson 2007; Breen & Luijkx 2007) esittivät hypoteesin, jonka mukaan muutokset sosiaalisessa liikkuvuudessa selittyvät vakaissa yhteiskunnallisissa oloissa pitkälti ikäluokkien välisillä eroilla. Siten 1990-luvun laman merkittävimmät vaikutukset saattavat ilmetä vasta viiveellä laman aikana varttuneiden ja silloin työuransa aloittaneissa ikäluokissa.

Sosiaalinen liikkuvuus on yhteiskunnallisesti tärkeä tutkimuskohde. Sosiaalisen liikkuvuuteen liittyvää mahdollisuuksien tasa-arvoa on pidetty tärkeänä yhteiskunnallisena päämääränä sekä

oikeudenmukaisuuden että demokratian toiminnan kannalta. Vaikka suurta suhteellista liikkuvuutta pidetäänkin usein osoituksena mahdollisuuksien tasa-arvosta, näitä kahta ilmiötä ei voi pitää samana asiana. Edellä esimerkiksi viitattiin tutkimuksiin, joiden mukaan geneettinen perimä selittää osan sosiaalisesta periytymisestä. John Rawlsin (1971) oikeudenmukaisuusajatuksia mukaillen tätä voidaan pitää osoituksena mahdollisuuksien tasa-arvon toteutumattomuudesta – kukaanhan ei ole ansainnut geneettistä perimäänsä. Monet ovat kuitenkin valmiit hyväksymään älykkyyden – osin geneettisesti määräytyvän ominaisuuden – taloudellisen ja sosiaalisen palkitsemisen. Samaan aikaan monien muiden geneettisesti määräytyvien piirteiden (kuten ihonvärin) käyttämistä palkitsemisen perusteena ei pidetä hyväksyttävänä. Kysymys sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, mahdollisuuksien tasa-arvon ja sosiaalisen liikkuvuuden välisistä suhteista onkin monimutkainen eikä sitä voida ratkaista empiirisen tutkimuksen keinoin.

Koulutus, yhteiskuntaluokat ja eriarvoisuus

Päivi Naumanen & Heikki Silvennoinen

Koulutuksen ja sosiaalisen eriarvoisuuden suhde on sosiologian keskeisimpiä kysymyksiä. Koulutusmahdollisuuksien tasa-arvon toteutuminen ja se, kuinka paljon koulutus määrittää sosiaalista liikkuvuutta ja yksilön sijoittumista asemien hierarkiaan, ovat edelleen keskustelluimpia aiheita alan tutkimuksissa. Varsinkin toisen maailmansodan jälkeen koulutusta ja sen jakaantumista on analysoitu yhteydessä varallisuuden, vallan ja statuksen jakoihin. Koulutus on stratifikaatiotutkimusten eli yhteiskunnallisen kerrostuneisuuden ja hierarkioiden tutkimusten mukaan tärkein reitti luokka-asemin moderneissa yhteiskunnissa (esim. Hout & DiPrete 2006). Siksi koulutuksen ja luokan välisten yhteyksien ymmärtäminen on välttämätöntä. Tässä luvussa tarkastelemme sosiaalisen taustan, koulutussaavutusten ja luokkarakenteeseen sijoittumisen välisiä kytkentöjä tutkimusten ja suomalaisen aineiston pohjalta.

Koulutusmahdollisuuksien lisääntyminen

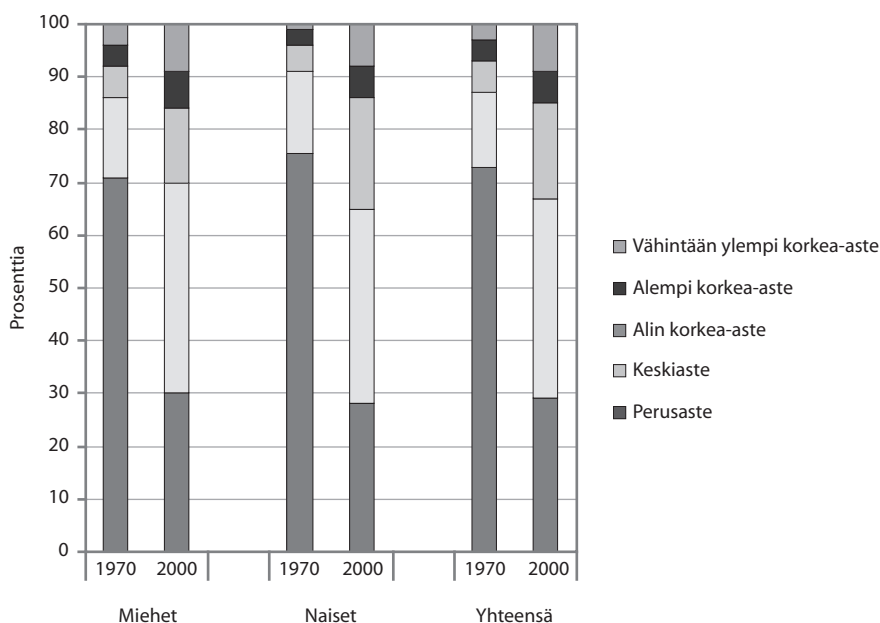
Koulutusekspansion myötä aiemmin pelkästään eliitin ja etuoikeutetussa asemassa olevien luokkien koulutusväylät ovat vähitellen tulleet myös vähävaraisten, pienipalkkaisten ja niukasti arvostusta nauttivien sosiaaliryhmien ulottuville. Koulutuksen lisääntynyt tarjonta ei kuitenkaan ole poistanut eriarvoisuutta. Todisteet yhteiskuntaluokkien välisten koulutuserojen kaventumisesta herättävät jatkuvasti tutkijoiden joukossa keskustelua, eikä kehitys kulje kaikkialla yksinomaan tasa-arvon suuntaan (esim. Ballarino ym. 2009; Iannelli 2008; Jackson ym. 2008).

Toisen maailmansodan jälkeinen koulutusekspansio on viime kädessä talouskasvun ja yhteiskuntien toimihenkilövaltaistumisen ansiota. Ekspansiota tukivat valtion investoinnit ”inhimilliseen pääomaan” ja kaikille avoimiin koulutusväyliin. Varsinkin Pohjoismaissa, missä universaalin hyvinvointipolitiikan keinoin on pyritty kaventamaan luokkakajoja, koko väestölle ilmainen koulutus perusasteelta korkeimmalle tasolle on nähty ehkä tärkeimmäksi välineeksi yhteiskunnalliseen tasa-arvoon. Uudistusten avulla ei ole tähdätty ainoastaan kaikkien yhteiskunnan lahjakkuusreservien käyttöönottoon ja koulutusmahdollisuuksien tasaamiseen, vaan myös laajempiin yhteiskunnallisiin muutoksiin.

Väestön koulutustaso on Suomessa noussut hyvin nopeasti. Samalla ikäryhmien väliset koulutuserot ovat kasvaneet (esim. Aro 2003; Vanttaja & Rinne 2008). Vuonna 1970 työikäisistä suomalaisista kolme neljäsosaa oli vailla perusasteen jälkeistä koulutusta, ja vain joka neljäs oli suorittanut vähintään keskiasteen tutkinnon. Kolmessa vuosikymmenessä osuudet kääntyivät toisin päin: vuonna 2000 kolmella neljästä oli keskiasteen tutkinto (kuvio 7). Naisien koulutustaso on noussut nopeammin kuin miesten. Vuonna 1970 joka seitsemäs mies ja joka kymmenes nainen oli korkeakoulutettu, kun taas vuonna 2000 noin kolmasosalla sekä miehistä (31 %) että naisista (34 %) oli korkea-asteen tutkinto. Nuorten aikuisten (25–34-vuotiaat) ryhmässä keskiasteen koulutuksesta tuli normi

1980-luvun puolivälissä, jolloin keskiasteen koulutettujen osuus oli kasvanut 60 prosenttiin. 1990-luvun puolivälissä nuorten aikuisten ikäryhmässä korkea-asteen koulutettuja oli enemmän kuin perusasteen varaan jääneitä. (Haven 1998, 139.)

Elinkeinorakenteen muutoksen, koulutusekspansion ja toimihenkilöistymisen yhtäaikainen eteneminen Suomessa 1950-luvulta lähtien valoi uskoa koulutuksen hyvää tekeviin vaikutuksiin (Järvelä 1991; Silvennoinen 2002). Laajamittaisen sosiaalisen nousun kuitenkin teki mahdolliseksi agraariyhteiskunnan nopea muuntuminen

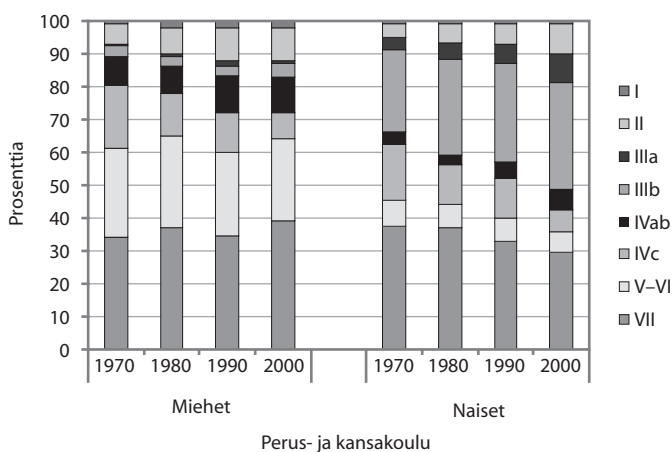
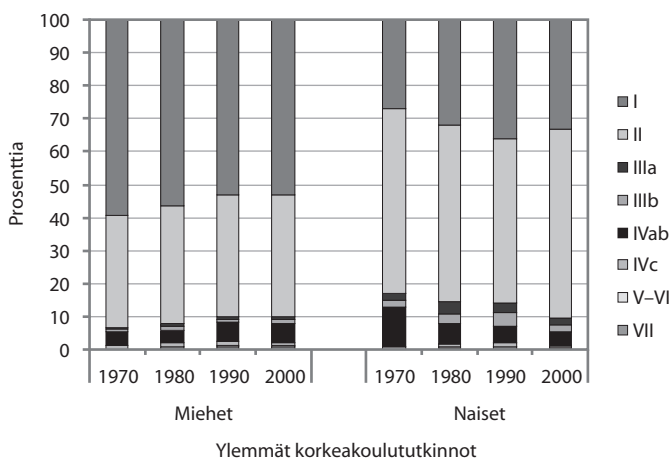

Vähintään ylempi korkea-aste: ylemmät yliopistotutkinnot (maisterit, lisensiaatit, tohtorit)
 Alempi korkea-aste: ammattikorkeakoulututkinnot, alemmat yliopistotutkinnot (kandidaatti) sekä esim. insinöörin ja merikapteenin tutkinnot
 Alin korkea-aste: keskiasteen jälkeen suoritettavat tutkinnot (esim. teknikon ja sairaanhoitajan), jotka eivät ole ammattikorkeakoulututkintoja
 Keskiaste: perusasteen jälkeinen koulutus (ylioppilastutkinnot, ammatilliset tutkinnot)
 Perusaste: peruskoulu, aiempi keskikoulu

Kuvio 7. Työikäisen väestön koulutustaso sukupuolen mukaan Suomessa vuosina 1970 ja 2000.

palvelu- ja tietoyhteiskunnaksi, minkä ansiosta nuoremmille ikäluokille oli koulutusmahdollisuuksien ohella tarjolla uusia asemia ammattien rakenteessa (Pöntinen 1983; Pöntinen ym. 1983). Tämä oli siis pitkälti eksogeenista eli pakotettua sosiaalista liikkuvuutta, joka aiheutuu yhteiskunnan rakenteellisesta muutoksesta ja ammattien uudistumisesta (Erola & Moisio 2004, 128–129; ks. Härkösen luku tässä kirjassa). Koulutusta lisäämällä on osittain reagoitu rakenteiden muutokseen. Toisaalta julkisen vallan tuella on myös aktiivisesti luotu tehtäviä, joihin entistä korkeammin koulutettu väestö on voinut sijoittua.

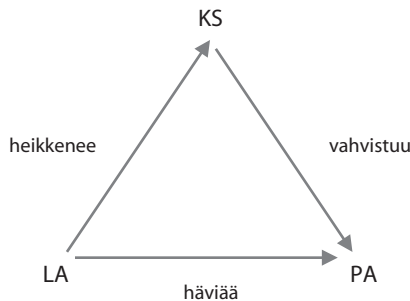
Kuvion 8 ylempi osa havainnollistaa vähintään ylemmän korkeasteen tutkinnon suorittaneiden (maisterien, lisensiaattien ja tohtorien) ja alempi osa pelkän perusasteen koulutuksen saaneiden miesten ja naisten sijoittumista Eriksonin ja Goldthorpen luokituksen mukaisiin luokka-asemiin Suomessa vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000. Koulutushierarkian ylätasolta sijoitutaan 90-prosenttisesti toimihenkilötehtäviin eli ylempiin ja alempiin professioasemiin (I ja II), kun taas alatasolta päädytään työväenluokkaisiin asemiin (VII ja V–VII). Korkea-asteen koulutettuina naiset sijoittuvat miehiä useammin alempiin ja miehet ylempiin professioammatteihin. Naisten ryhmässä ylempiin professiotehtäviin päässeiden osuus kasvoi 1990-luvulle saakka, minkä jälkeen tämä kasvu pysähtyi. Korkeakoulutettujen miesten joukossa tutkintoinflaatio eli tutkintojen suhteellisen arvon heikkeneminen näkyy ylempään professioluokkaan päätyneiden osuuden kutistumisena. Kouluttamattomina miehet sijoittuvat naisia useammin ammattitaitoisen työväestön luokkaan (V–VI), kun taas naiset päätyvät useammin pienyrittäjiksi (IVab). Kolmenkymmenen viime vuoden aikana kouluttamattomien naisten harvenevasta joukosta on päädytty yhä useammin pienyrittäjiksi ja kouluttamattomien miesten ryhmästä on sijoituttu pääasiassa ammattitaitoisen ja muun työväestön tehtäviin. Alemman professioluokan lievä kasvu kouluttamattomien joukossa selittynee pitkän työkokemuksen hankkineiden uranousulla.

Kuvio 8. Vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon ja enintään perus- ja kansakoulun suorittaneiden luokka-asema sukupuolen mukaan vuosina 1970, 1980, 1990 ja 2000.

Koulutuserojen pysyvyys

Sosiaalisen taustan, koulutussaavutusten ja luokkarakenteeseen sijoittumisen yhteyksiä ja muutosta havainnollistetaan usein kuvion 9 kaltaisella kolmiolla (Jackson ym. 2005). Varsinkin esiteollisessa ja teollistuvassa yhteiskunnassa luokkataustan (eli lähtöaseman) ja koulutussaavutusten välinen kausaaliyhteys ($LA \rightarrow KS$) on vahva, kun vain ylimpien luokkien jälkikasvu hankkii oppivelvollisuuden jälkeistä koulutusta. Koulutussaavutuksilla ei kuitenkaan ole sanottavammin vaikutusta luokkarakenteeseen sijoittumisessa ($KS \rightarrow PA$), koska yksilön tuleva asema määräytyy vanhempien aseman mukaan ($LA \rightarrow PA$). Kun yhteiskunta ja sen hierarkkiset rakenteet muuttuvat, nuorten sosiaalisten lähtökohtien ja koulutussaavutusten välisen kausaaliyhteyden ($LA \rightarrow KS$) pitäisi heiketä: lähtöasema ei vaikuta koulumenestykseen, joka on pikemminkin riippuvainen lahjakkuudesta ja yrittämisestä. Meritokraattisessa yhteiskunnassa koulumenestyksen ja pääteaseman eli lopullisen luokka-aseman välisen yhteyden ($KS \rightarrow PA$) pitäisi vahvistua, kun ihmiset sijoittuvat yhteiskunnallisiin asemiin nimenomaan hankkimansa koulutuksen perusteella. Meritokratiassa lähtöaseman ja pääteaseman välillä ($LA \rightarrow PA$) ei ole koulutuksesta (KS) riippumatonta yhteyttä: lahjakkuuteen perustuvassa yhteiskunnassa luokkatausta ei vaikuta sijoittumiseen.

Kuvio 9. Lähtöaseman (LA), koulutussaavutusten (KS) ja pääteaseman (PA) yhteydet meritokraattisen mallin mukaan.

Useissa maissa tehdyt tutkimukset kuitenkin todentavat sosiaali-
luokkien väliset suhteelliset erot koulutuksen hankkimisessa sangen
pysyviksi: ylemmistä yhteiskuntaluokista ponnistavien koulutusura
on säännönmukaisesti muita pidempi ja koulutustaso korkeampi
(Shavit & Blossfeld 1993; Marshall ym. 1997; Breen & Goldthorpe
2001; Becker 2003; Shavit ym. 2007). Nykyisin keskustellaan enem-
män erojen suuruudesta, kaventumisesta tai kasvamisesta kuin niiden
olemassaolosta. Varsinkin angloamerikkalaisissa maissa vanhempien
tuloihin perustuvien koulutuserojen on havaittu alkaneen taas kasvaa
(Blanden & Machin 2004; Machin & Vignoles 2004). Ammatteihin
perustuvien yhteiskuntaluokkien väliset koulutuserot ovat sitä vas-
toin useimpien tutkimusten mukaan joko pysyneet ennallaan tai lie-
västi kaventuneet. Se, kuinka voimakkaasti vanhempien luokka- tai
sosioekonominen asema vaikuttaa jälkeläisten koulutukseen, vaih-
telee paljon maiden välillä. Vertailevissa tarkasteluissa Pohjoismaat
erottuvat yleensä siten, että perhetaustan yhteys lasten koulunkäyn-
tiin on muita maita heikompi (esim. Marks 2005; Beller & Hout
2006b; Iannelli & Smyth 2008; Pfeffer 2008).

Suomessa kotitaustan yhteyttä koulutukseen on arvioitu yleensä
huoltajan sosioekonomisen aseman, koulutuksen tai tulotason perus-
teella. Taustan merkitys jälkeläisten koulutusuralle on näissä tutki-
muksissa osoitettu toistuvasti (Isoaho ym. 1990; Kivinen & Rinne
1995; Kivinen ym. 2001; Vanttaja 2002). Pidemmän aikavälin tarkas-
teluissa kotitaustan vaikutus esimerkiksi korkeakoulutukseen vali-
koitumiseen on kyllä pienentynyt (esim. Kivinen ym. 2007; Nevala
1999), mutta ero ylempien toimihenkilöiden ja akateemisesti koulu-
tettujen jälkeläisten eduksi on säilynyt selvänä.

Koulutuserojen pysyvyyttä selitetään eri teoriaperinteissä erilai-
sin painotuksin. Reproduktioteorian mukaan koulutusjärjestelmä
on viime kädessä taloudellista ja poliittista valtaa hallussaan pitä-
vien eliittien luomus, ja koulutus myös toteuttaa ensisijaisesti niiden
intressejä. Koulutus ylläpitää yhteiskunnan taloudellista ja sosiaalista
eriarvoisuutta ja epäsymmetrisiä valtasuhteita. Marxilaiseen teoria-
perinteeseen nojaavat koulutustutkijat näkevät koulutuksen ennen

kaikkea yhteiskunnallisten rakenteiden uusintajana (esim. Bowles & Gintis 1976; 2002).

Rationaalisen valinnan teorioissa väestön koulutuserot selitetään mikrotasolla hyötyjä ja haittoja punnitsevien yksilöiden valinnoilla (Boudon 1974). Alempien luokkien jäsenet arvioivat kouluttautumisen hyödyt ja riskit eri tavoin kuin ylempien luokkien yksilöt: alempien luokkien edustajille pitkä koulutusura ei vaikuta siihen uhrattavien investointien ja sen sisältämien riskien arvoiselta (riski-aversio; Breen & Goldthorpe 1997). Toisaalta ylempien luokkien toimijat arvioivat lastensa pitkän koulu-uran kannattavaksi jälkeläisten luokka-aseman säilymisen varmistamisessa. Niin kutsutun maksimaalisesti ylläpidetyn eriarvoisuuden teorian (*maximally maintained inequality*; Hout & Raftery 1993) mukaan luokkien väliset koulutuserot voivat tasoittua vasta siinä vaiheessa, kun ylemmät luokat ovat maksimaalisesti hyödyntäneet korkeimmatkin koulutusmahdollisuudet, jolloin ne eivät voi enää saavuttaa koulutuksella suhteellista etua. Tästä näkökulmasta koulutusmahdollisuuksien lisääminen ei vain ylläpidä luokkien välisiä koulutuseroja vaan jopa vahvistaa niitä, kun ylemmät luokat osaavat parhaiten hyödyntää uudet mahdollisuudet.¹ Niin kutsutun tehokkaasti ylläpidetyn eriarvoisuuden teorian (*effectively maintained inequality*, Lucas 2001) mukaan luokkien välinen eturistiriita muotoutuu koulutusjärjestelmässä uudelleen, kun koulutuksesta tulee lähes universaalia: kun etuoikeutettujen ryhmien lapset hakeutuvat järjestelmän sisällä laadullisesti parempiin koulutuksiin, muodollisesti samantasoisetkin koulutukset eriytyvät eriarvoisiksi linjoiksi ja ohjelmiksi, ja suhteelliset luokkaerot säilyvät.

Kulttuurisissa selitysmalleissa luokkien väliset koulutuserot syntyvät luokille ominaisten kulttuurien vaikutuksesta. Oppilaiden koulumenestys ja valinnat muovautuvat kodin kulttuurin ja elämäntavan sekä koulun kulttuurin ja käytäntöjen vuorovaikutuksessa. Alempien

1. Michael Hout (2004) on myöhemmin lieventänyt teoriaan sisältyvää pessimismää ja todennut, että hyvin keskitetyn koulutusjärjestelmän avulla on mahdollista vastustaa eriarvoisuuden kasvua, joka liittyy vanhempien valtaan valita lastensa koulutus.

sosiaaliluokkien oppilailla ei ole hallussaan sellaista kulttuurista pää-omaa (tietoja, taitoja, valmiuksia ja suhtautumistapoja), jota he tarvitsisivat kouluympäristön odotusten ja koulupärfäämisen edellytysten täyttämiseksi (Bourdieu 1977; Bourdieu & Wacquant 1995), mikä puolestaan vaikuttaa heidän kielteisiin käsityksiinsä itsestään, oppimiskyvystään ja mahdollisuuksistaan vastaisuudessa. Korkeasti koulutetuissa perheissä kotikulttuuri tukee lasten koulumenestystä, mikä puolestaan kasvattaa heidät menestyksen eetokseen.

Edellä mainittujen mallien lisäksi selityksiä pysyville luokkaeroille on etsitty institutionaalisista tekijöistä, kuten koulutusjärjestelmän hierarkkisuudesta, hyvinvointipolitiikasta ja työmarkkinoiden ominaisuuksista.

Yhteistä monille koulutuksen sosiologisille lähestymistavoille on koulutuksen näkeminen kilpakenttänä. Koulutus on väline yksilöiden kilpailussa hyvinvoinnista, varallisuudesta ja arvostuksesta.

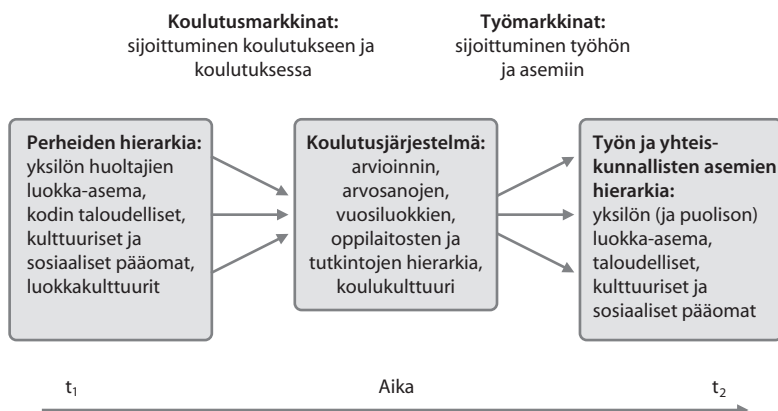
Koulutus kilpailuna

Koulutuksen hankkiminen on oppivelvollisuuden vuoksi aluksi pakollista, mutta peruskoulun jälkeen olennainen motiivi koulutautumiseen on menestyminen työmarkkinoilla. Vaikka oppiminen sinänsä koettaisiinkin tärkeäksi eivätkä niinkään arvosanat ja suoritukset, etenemisen järjestelmän tasolta toiselle ratkaisevat nimenomaan arvosanat, todistukset ja tutkinnot. Perusopetuksesta lähtien koulu myös aktiivisesti opastaa ja kanavoi ikäluokat koulutusjärjestelmän tarjoamille jatkoväylille muun muassa palkitsemalla hyvin arvosanoin, opettajan hyväksynnällä ja kannustuksella. Kun myöhempi menestys rakentuu aikaisemman varaan, koulun palkintojärjestelmässä huonoimmille sijoille jääneet eivät kilpaile halutuimmista jatkokoulutuspaikoista menestyneiden nuorten kanssa.

Koulumenestystä ja -menestymättömyyttä on aiheellista tarkastella yhteiskunnallisissa kytkennöissään kahdessa suunnassa:

millaisista oloista ihmiset tulevat koulutukseen (luokka-asema, sosioekonomiset olot ja niissä kehkeytyneet preferenssit) ja mihin yhteiskuntaluokkaan he päätyvät (valintojen ja toiminnan lopputulos). Yksilön lapsuudenkodin luokka-aseman ja oman aikuisiän luokka-aseman välisen korrelaation voimakkuuden lisäksi tutkimuksen on raotettava näiden väliin sijoittuvaa ”mustaa laatikkoa”. Tällöin tutkittavaksi otetaan lähtökohdan (panosten) ja lopputuloksen (tuotosten) lisäksi koulutuksen prosessit ja käytännöt: esimerkiksi koulukulttuuri, opettamis- ja oppimistyyli, oppilaiden sopeutuminen ja motivoituminen, arvioinnin ja kilpailun mekanismit ja vaikutukset.

Kuvio 10 havainnollistaa yhden tavan jäsentää mekanismeja, joiden välityksellä koulutuksessa tavoitellut pääomat (opillinen sivistys, tutkinnot ja niiden mahdollistamat muut hyödyt) jakautuvat, kun nuoret läpäisevät vuosiluokkiin perustuvan koulutusjärjestelmän (kuviossa vasemmalta oikealle). Opiskelijavirtojen tapaan aika kulkee kuviossa vasemmalta oikealle. Suomessa koulu-ura aloitetaan 7-vuotiaana, ja noin nelikymppisinä ihmiset ovat jotakuinkin asettuneet lopulliseen luokka-asemaan johtaville urilleen. (Ks. Silvennoinen 2002.)

Kuvio 10. Valikoituminen koulutus- ja työmarkkinoilla.

Kuviossa 10 vasemmalla olevan yksilön lähtöaseman ja oikealla olevan pääteaseman yhteyden tutkimukselle mielekäs aikaväli on siis noin 30 vuotta. Tuona aikana yhteiskunnan (tuotanto-, elinkeino-, ja ammattirakenteiden, työmarkkina- ja rekrytointimekanismien, osaamisvaatimusten ja kelpoisuusehtojen) muutos voi olla niin suuri, että koulutuksen tuottamaa hyötyä (mitattuna esimerkiksi sosiaalisella kohoamisella, hyvällä palkalla tai henkilökohtaisella hyvinvoinnilla) on mahdotonta ennustaa tarkasti koulu-uran alussa. Olennaista on, kuinka paljon mistäkin lähtökohdista ponnistavat nuoret pystyvät sietämään tulevaisuudessa mahdollisesti lunastettavissa oleviin hyötyihin liittyvää epävarmuutta sekä uhraamaan aikaa, vaivaa ja rahaa niiden tavoitteluun. Sen vuoksi yksilöiden ja heidän vanhempiansa valinnat koulutuksen nivelkohdissa saavat yleensä tutkimuksessa erityistä huomiota. Suomessa valikointi tapahtuu pääosin kahdessa nivelkohdassa: peruskoulusta siirrytään lukioon, ammatilliseen koulutukseen tai suoraan työmarkkinoille, ja lukiosta siirrytään ammatilliseen koulutukseen, korkeakoulutukseen tai työmarkkinoille. Yhä useampi palaa työelämästä paikkaamaan puutteellista koulutustaan.

Kilpailu, yksilön ominaisuuksiin kohdistuva arviointi ja luokittaminen ”paremmuuden” mukaan ovat alati läsnä olevia rakenteellisia ominaisuuksia kouluelämässä. Koulutusjärjestelmässä nuoret käyvät keskenään eräänlaista väsytystaistelua, jossa ensimmäisenä antautuvat ne, jotka jo kouluun tullessaan ovat koulun mittapuun mukaan huonosti varustettuja. Mitatessaan yksilöllistä kyvykkyyttä koulu tuleeikin mitanneeksi yksilön luokka-asemalle tyypillistä koulukestävyyttä. Vähitellen lasten ja nuorten kotitaustaan liittyvät taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset erot alkavat näyttäytyä yksilöiden välisinä kyvykkyyseroina. (Silvennoinen 1992; 2002.)

Usko kilpailussa menestymiseen edellyttää kodilta voimavaroja ja vanhemmilta osaamista lasten tukemiseksi. Fabian Pfefferin (2008) mukaan pitkälle eriytynyt ja porrasteinen koulutusjärjestelmä edellyttää erityisiä valmiuksia ja taitoja suunnistaa ja valita eri tasojen ja linjavaihtoehtojen välillä. Alempien sosiaaliryhmien lapset ovat näissä valintatilanteissa selvästi epäedullisessa asemassa, koska heillä tai

heidän vanhemmillaan on usein vain vähän tietoa eri vaihtoehtoista ja niiden avaamista reiteistä jatko-opinnoissa ja työmarkkinoilla.

Sitä, mitä yksilö koulutusvalinnoillaan lopulta saavuttaa, eivät määrää vain hänen omat valintansa vaan kaikkien muiden samassa tilanteessa olevien valinnat. Koulutusohjelmien suosio ja kilpailun kovuus vaikuttavat tavoitteenasetteluun ja valintoihin. Ihmiset tavoittelevat yleensä sitä, mitä heillä on edes kohtalaiset mahdollisuudet saavuttaa. Mieltymykset ja arvostukset ovat sukupuoli- ja luokkasidonnaisia, eikä niitä ole syytä ottaa annettuina. Tieteellisen tutkimuksen on oltava kiinnostunut koulutusvalintojen pohjana olevien ”yksilöllisten” mieltymysten ja tavoitteiden muotoutumisesta ja kehityshistoriasta. Ovatko valinnat vapaita, jos käytettävissä oleva tieto vaihtoehtoista on riippuvainen valitsijan elinoloista? Kun yksilö omaksuu yhteiskuntaluokalleen tyypilliset preferenssit ja elämäntavat, onko tämä vapaa valinta? Toteutuuko tasa-arvo, jos uskomukset, arvostukset ja valinnat ovat luokkasidonnaisia?

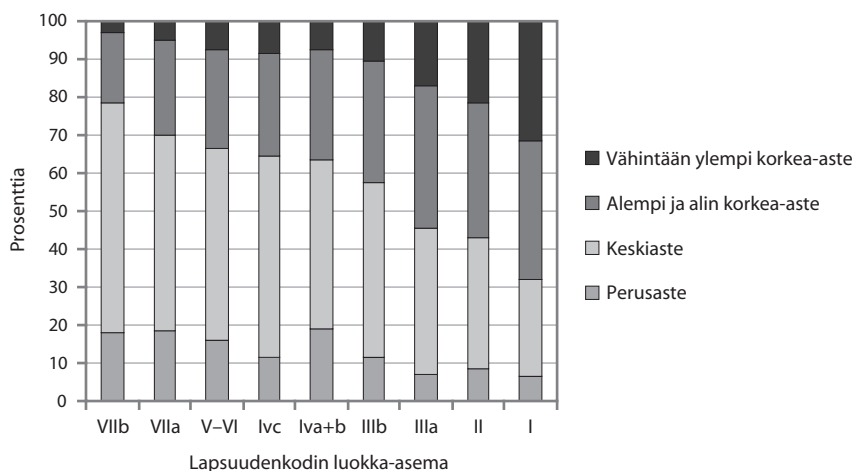
Perheistä tutkintoihin

Koulun lupaaman menestyksen tavoittelu alkaa suotuisasti, jos kodin antamat tiedot, taidot ja tottumukset sopivat yhteen koulukulttuurin kanssa. Lapsi saa selvän suhteellisen edun, kun hänellä on kouluun tullessaan oikeanlaiset valmiudet, tottumukset sekä ajattelu- ja käytöstavat. Kaikille näennäisesti yhdenvertaisista mahdollisuuksista osaavat parhaiten hyötyä keskiluokkaisten kotien korkeasti koulutettujen vanhempien lapset. Valmius vastaanottaa koulussa tarjolla olevaa opillista antia ei tarkoita vain oppisisältöjen omaksumista vaan myös sitä, miten kukin ylipäättään kotiutuu koulun toimintatapoihin ja kulttuuriin.

Meritokraattisessa yhteiskunnassa lähtökohtien ja sijoittumisen välinen positiivinen korrelaatio olisi merkki lahjakkuuden kasautumisesta yhteiskunnan ylempiin kerroksiin. Ylempien luokkien jälkikasvu päätyisi ylempiin luokkiin, koska he muita lahjakkaampina

suoriutuvat koulutusjärjestelmässä muita paremmin ja saavuttavat arvostetuimmat ja tuottoisimmat tutkinnot. Jorma Kuusisen (1985; 1986; 1992) seurantatutkimukset oppilaan lahjakkuuden ja sosiaalisen taustan yhteyksistä osoittavat, että koulu ei pysty tasaamaan oppilaiden lähtökohtien synnyttämiä eroja. Kuusisen aineistossa ylimpien sosiaaliryhmien lahjakkaat oppilaat menestyivät arvosanoilla mitaten koulussa parhaiten. Lahjakkuuden puute ei ole suotuisista oloista tulevalle erityisen kohtalokasta: heistä edes keskitasoa heikommat eivät useinkaan päädy huonosti menestyvien ryhmään. Sen sijaan alempien sosiaaliryhmien lasten keskimääräistä vähäisempi lahjakkuus on melko varma menestyksen este – menestyäkseen heidän tulisi olla koulutovereitaan monin verroin kyvykkäämpiä.

Kuviossa 11 tarkastellaan vuosina 1960–1964 syntyneiden saavutamaa tutkintotasoa vuonna 2000 lapsuudenkodin luokka-aseman mukaan. Eri yhteiskuntaluokista lähtöisin olevien koulutussaavutukset poikkeavat toisistaan säännönmukaisesti. Maataloustyöntekijöiden (VIIb) ja muiden (kuin ammattitaitoisten) työntekijöiden (VIIa) perheissä kasvaneista maisteritasolle yltää muutama prosentti,

Kuvio 11. Vuosina 1960–1964 syntyneiden koulutusaste lapsuudenkodin luokka-aseman mukaan Suomessa vuonna 2000.

kun ylempien professioiden (I) perheistä maasteritason on saavuttanut joka kolmas. Vastaavasti ylimpien luokkien jälkeläisistä jää pelkän peruskoulun varaan muita vähäisempi osuus. Peruskoulun varaan jäävät yleisimmin maataloustyöntekijöiden (VIIb) ja muiden työntekijöiden (VIIa) sekä pienyrittäjien (IVa+b) perheiden lapset.

Niin ikään vuoden 1995 aineistolla tehty tutkimus (Silvennoinen 2002) nuorten kouluttamattomuuden yhteydestä vanhempien sosioekonomiseen asemaan ja koulutustasoon osoittaa, että ylempien toimihenkilöperheiden lapset jäävät kaikkein harvimmin pelkän peruskoulun varaan. Ylempien toimihenkilöperheiden jälkeen tulevat järjestyksessä alemmat toimihenkilöperheet, yrittäjäperheet ja työntekijäperheet. Viimeiseksi jäävät työttömien ja asemaltaan tuntemattomien vanhempien lapset. Toinen olennainen huomio on se, että sukupuolten välinen ero on kaikissa sosiaaliryhmissä samanlainen: pojat jäävät peruskoulun varaan tyttöjä useammin kaikissa sosiaaliryhmissä.

Koulun sisäinen etnografia ja rationaaliset valinnat

Niin kutsutussa piilo-opetussuunnitelmatutkimuksessa (esim. Broady 1986) on tarkasteltu erilaisissa kotikulttuureissa kasvaneiden nuorten sopeutumista koulun käytäntöihin ja samastumista usein keskiluokkaisten opettajien arvostuksiin.² Kaikille yhteisessä perus-

2. Toiminta koulussa perustuu muodollisen, julkisesti hyväksytyn opetussuunnitelman lisäksi piilo-opetussuunnitelmaan. Kaikissa oppilaitoksissa toimitaan myös piilo-opetussuunnitelman mukaan, vaikkakaan sitä ei aina ja kaikilta osiltaan tiedosteta. Piilo-opetussuunnitelma tarkoittaa sosiaalisen vuorovaikutuksen sääntöjä, joita noudatetaan ikään kuin ”luonnostaan”, ilman että asiasta sovitaan erikseen. Piilo-opetussuunnitelma sisältyy kouluympäristössä välittyvään epäsuoraan viestintään, valittuihin opetussisältöihin ja käytäntöihin. Piilo-opintosuunnitelma sisältää toimintaa ja tekemistä ohjaavia koodeja esimerkiksi siitä, mikä on hyväksyttyä eri sukupuolille, mistä on sopivaa puhua, kuinka puhutaan kenellekin tai miten pukeudutaan.

koulussakaan ei ole vain yhtä todellisuutta vaan erilaisten oppilaiden kokemien todellisuuksien moninaisuus. Parin viime vuosikymmenen aikana on Suomessakin tehty etnografista tutkimusta sellaisista koulun käytännöistä, jotka eivät näy virallisissa opetussuunnitelmissa (esim. Gordon ym. 2000; Tolonen 2001; Tolonen 2008) mutta jotka silti olennaisesti vaikuttavat nuoren käsityksiin itsestään ja omista kyvyistään sekä heidän valikoitumiseensa. Etnografiset tutkimukset paljastavat myös sukupuolierojen tärkeyden kouluelämässä, minäkuvan kehittämisessä ja valikoitumisessa.

Paul Willisin (1977) tutkimus työväenluokkaisten poikien koulunvastaisuudesta on ehkä tunnetuin etnografinen analyysi, jossa yksilöiden koulumenestystä tai menestymättömyyttä selitetään tietyille yhteiskuntaluokalle ominaisella kulttuurilla. Koulun kulttuurilla mitattuna epäedullisista oloista lähtöisin olevien oppilaiden kielteinen asenne koulua kohtaan johtaa muita nuoria todennäköisemmin koulun ja sen sanktioiden vähättelyyn sekä menestyksestä karsiutumisen hyväksymiseen. Samalla tämä asenne on omiaan vahvistamaan sosiaalisen perimän jatkuvuutta. Alemmista yhteiskuntaluokista tulevien asenne on kuitenkin ymmärrettävissä enemmän tai vähemmän tiedostetuksi arvioksi siitä, mitä koulutukselta on myös objektiivisten todennäköisyyksien perusteella odotettavissa. Ne, joiden elämänpiirissä ylttäminen korkeisiin koulutustutkintoihin on harvinaista, eivät usko itsekään saavuttavansa niitä. Ja ne, jotka eivät usko pääsevänsä kovin pitkälle koulu-urallaan, eivät useinkaan koe koulumenestystä erityisen tärkeäksi.

Kun hierarkkiseksi järjestetty koulutusjärjestelmä voimistaa yksien oppilaiden yhä tietoisempaa pyrkimystä päästä aina seuraavalle asteelle, sama hierarkia voi viilentää toisten intoa hakeutua korkeammalle. Tärkeitä viilentäjiä ovat koulun arjen jokapäiväiset pikkutapahtumat, joiden myötä yhdet alkavat uskoa omaan (jatko) koulutuskelpoisuuteensa ja toiset -kelvottomuuteensa (vrt. Deil-Amen & Rosenbaum 2002). Useissa tutkimuksissa on havaittu, että ylempien sosiaaliryhmien nuorille on ominaista ”koulunsieto” ja ”koulutusitsetunto”: he ovat suoritusorientoituneita ja varmoja

uravalinnoissa sekä luottavat pyrkimyksiinsä, kykyihinsä ja mahdollisuuksiinsa (esim. Leimu ym. 1978; Liljander 1996). Alempia sosiaaliryhmiä luonnehtivat usein päinvastaiset asenteet, joita on äärimuodossaan nimitetty esimerkiksi ”kouluallergiaksi” (Takala 1992; vrt. riskin välttäminen, Werfhorst & Hofstede 2007).

Oppilaat ovat jatkuvan arvioinnin ja luokittamisen kohteena, ja osa heistä havaitsee, ettei heillä ole riittävästi lahjoja jatkaa opettajienkin arvostamiin lukio- ja yliopisto-opintoihin. Arvosanajakauman heikkoon päähän sijoittuvat oppilaat saavat koulupärräämisestään yhä uudelleen kielteistä palautetta, mikä vaikuttaa heidän käsityksiinsä itsestään ja oppimiskyvystään. Koulun arviointi ja luokittelu toimii varsinkin monille alempien sosiaaliryhmien lapsille epäedulliseen suuntaan: kun perheen vähäiset koulutusperinteet eivät tue korkeaa tavoitetasoa, vanhempien ja lasten omat odotukset sopeutuvat nopeasti koulun heikonlaiseksi todistamaan suoritustasoon. Yhteiskunnan luokka- ja kerrostumarakenteen ylisukupolvista jatkuvuutta pitää omalta osaltaan yllä juuri se, että osa ikäluokasta hakeutuu muihin kuin ”kouluviisautta” edellyttäviin tehtäviin tai vetäytyy muulla tavoin syrjään kilpailusta.

Työväestöön lukeutuvien perheiden vanhempien on korkeasti koulutettuja vanhempia helpompi hyväksyä se, että korkeintaan keskinkertaisiksi osoittautuneet lapset tyytyvät lyhyeen koulutusreittiin. Vähäisten voimavarojen perheissä pikemminkin ajatellaan, ettei kannata ottaa riskiä ja jatkaa koulunkäyntiä korkeammalla tasolla. Riittää, kun saa hankittua kokemusta tai koulutusta elinympäristöstäkin tuttuun työläisammattiin. Järkevämpää on siirtä työmakkinoille mahdollisimman varhain, mikäli työnsaanti näyttää vähänkin mahdolliselta. Edelleenkin työväestön jälkikasvu valitsee keskiluokkien nuoria todennäköisemmin käytännöllisen ammattikoulutuksen.

Koulutuksesta työhön ja asemiin

Sen lisäksi, että sosiaalinen tausta vaikuttaa koulutuksen hankkimiseen ja hankittu koulutus puolestaan sijoittumiseen, tausta vaikuttaa sijoittumiseen myös suoraan. Hankittu tutkinto ei aina ole tärkein kriteeri sijoittumisessa, vaan niin työnsaanti kuin etenemisenkin perustuvat usein koulutuksesta riippumattomiin ansioihin. Esimerkiksi menestyvällä yrittäjällä on hyvät taloudelliset edellytykset kustantaa jälkikasvulleen arvostettu koulutus, joka ei kuitenkaan ole välttämätön työelämään sijoittumiselle, koska nuori polvi ehkä saa työpaikan perheen yrityksessä ja aikanaan perii aseman organisaation johdossa.

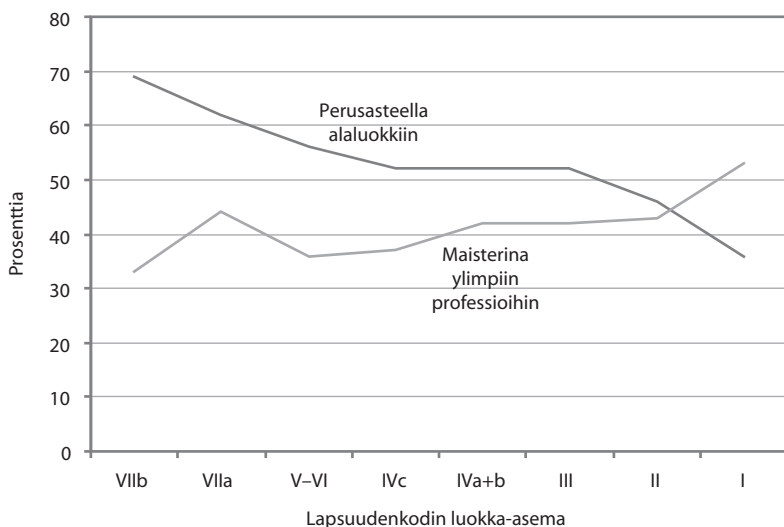
Mitä korkeammassa sosiaalisessa asemassa yksilön vanhemmat sekä sukulaiset ja tuttavat ovat, sitä todennäköisemmin he tuntevat ihmisiä, joilla on mahdollisuus vaikuttaa jälkeläisten rekrytointiin ja sijoittumiseen. Sosiaalisten verkostojen ohella taloudelliset ja kulttuuriset elinolot vaikuttavat yksilön käytös-, kielenkäyttö- ja elämäntapoihin, ajattelumalleihin, ulkonäköön, itseluottamukseen ja moniin tyyliseikkoihin. Yksilö sijoittuu luontevimmin sellaisiin tehtäviin ja ympäristöihin, jotka jollain tavalla vastaavat hänen kulttuurista taustaansa ja sen muovaamaa habitusta eli yksilölle ominaisia suhtautumis- ja toimintatapoja (Bourdieu 1986; Coleman 1988.) Koulutustutkinnon vaikutus yhteiskunnalliseen asemaan sijoittumiseen on aina riippuvainen haltijansa muista ominaisuuksista – sukupuolesta, ihonväristä, etnisestä ryhmästä, yhteiskuntaluokasta ja habituksesta (Naumanen 2002). Näin ollen taustaltaan työväenluokkaisen maisteriksi kouluttautuneen naisen tutkinto ei johda yhtä hyvin asemiin kuin taustaltaan keskiluokkaisen mieskollegan sama tutkinto, kun sopivat sosiaaliset suhteet ja oikeanlainen habitus puuttuvat.

Työnantajia eivät kiinnosta vain rekrytoitavien koulutustutkinnot. Koulun ulkopuolella (kotona, vapaa-aikana) tapahtuvan sosialisoinnin tulokset voivat olla tärkeämpiä signaaleja työnhakijan sopivuudesta ja kehityskelpoisuudesta (esim. Jackson ym. 2005).

Koulutetun työvoiman yltarjonta ja kireä työpaikkakilpailu vaikuttavat koulutuksen arvoon työmarkkinoilla. Mitä enemmän muodollisesti päteviä hakijoita on tarjolla, sitä tärkeämmäksi nousevat niin kutsutut henkilökohtaiset ominaisuudet ja sosiokulttuuriset taidot. (Naumanen 2004.) Ylempien sosiaaliluokkien jälkeläisillä on tutkinnon lisäksi hallussaan muita sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja, kykyjä ja taitoja (käytös, kieli, tyyli, ulkonäkö ja elämäntapa), jotka luetaan eduksi työmarkkinoilla.

Kuviossa 12 havainnollistetaan vuosina 1960–1964 syntyneiden sijoittumista luokka-asemiin perusasteen koulutuksen varassa olevien ja maisteritasolle yltäneiden ryhmissä. Tarkasteltavana on yhtäältä perusasteen varassa olevien sijoittuminen kolmeen alimpaan luokkaan (V, VI, VII) ja toisaalta vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden (maisterien, lisensiaattien ja tohtorien) sijoittuminen ylimpään luokkaan (I). Erityisesti pelkän perusasteen varassa olevien sijoittuminen alimpiin luokkiin on vahvasti yhteydessä lapsuudenkodin luokka-asemaan: alimpien luokkien jälkeläiset sijoittuvat yli 60-prosenttisesti alimpiin luokkiin. Mitä korkeammasta asemasta henkilö on lähtöisin, sitä epätodennäköisemmin hän päättyy kouluttamattomana alimpiin luokkiin. Ylimpien professioammattien kouluttamattomasta jälkikasvusta vain kolmasosa päättyy alimpiin luokkiin. Maisteriksi kouluttautuneiden sijoittuminen ylimpään professioluokkaan (I) ei ole tässä aineistossa yhtä selvästi yhteydessä lapsuudenkodin luokka-asemaan. Kaikkein todennäköisimmin ylimpään luokkaan (I) kuitenkin sijoittuu ylimpien professioammattien jälkikasvu.

Tasa-arvon toteutumista arvioitaessa on tärkeää ottaa huomioon se tosiasia, että yksilöt eivät pysty yhtäläisesti hyödyntämään työelämässä sitä menestystä ja kyvykkyyttä, jota he ovat koulujärjestelmässä osoittaneet. Markku Vantajan (2000; 2002) tutkimus 1970- ja 1980-lukujen laudatur-ylioppilaista osoittaa, että parhaiten sijoittuvat ja ansaitsevat ne, joilla on korkeimmin koulutetut ja parhaiten ansaitsevat vanhemmat. Henkilön tulotaso nousee johdonmukaisesti kodin voimavarojen lisääntyessä (kun kodin voimavaroja mitataan

Kuvio 12. Enintään perus- ja kansakoulun suorittaneiden sijoittuminen kolmeen alimpaan yhteiskuntaluokkaan (V, VI, VII) ja vähintään ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden sijoittuminen ylimpiin professioammattuihin (I) lapsuudenkodin luokka-aseman mukaan vuonna 2000. (Ikäluokka: vuosina 1960–1964 syntyneet.)

vanhempien tuloilla, koulutustasolla ja sosioekonomisella asemalla). Sukupuoli vaikuttaa niin ikään sijoittumiseen ja ansiotasoon. Laudaturin kirjoittaneet naiset sijoittuvat laudatur-miehiä alemmas työelämässä. Naisistakin parhaiten sijoittuvat silti runsaimpien resurssien kodeista tulevat. Samanlainen yhteys sosiaalisen taustan ja työllistymisen välillä on todennettu myös esimerkiksi Ruotsissa (Erikson & Jonsson 1998) ja Norjassa (Hansen 1996).

Lea Pulkkinen (1989; 1996; 2002) vuosikymmeniä kestänyt seurantatutkimus taas kertoo, että lapsen kouluaikainen kehitystausta ennustaa sosiaalista toimintakykyä aikuisiässä hyvin vahvasti. Pulkkinen tutkimuksessa käsitteeseen ”lapsen kehitystausta” sisältyy kodin psykologinen ilmapiiri (vanhempien hyvät keskinäiset suhteet, lapsen hyvät suhteet isäänsä, äidin huolehtivaisuus), vanhempien hallittu alkoholinkäyttö, lapsen sosiaaliset taidot ja kiinnostus

koulunkäyntiä kohtaan. Aikuisen hyvään sosiaaliseen toimintakykyyn puolestaan kuuluu vakaa työura, hallittu alkoholinkäyttö ja yhteiskuntaan sopeutuminen. Keskimääräistä paremman kehitystaustan lapsista juuri kenenkään sosiaalinen toimintakyky ei ollut aikuisena keskimääräistä heikompi, ja vastaavasti keskimääräistä huonomman kehitystaustan lapsista juuri kenenkään sosiaalinen toimintakyky ei ollut aikuisena keskimääräistä parempi. Koulutus ei onnistu poistamaan sosiaalisten lähtökohtien vaikutusta, vaan lapsuudenaikaiset olot näkyvät toimintakyvyssä aikuisiälläkin.

Onko yhteiskuntaluokkien vaikutus koulutukseen kadonnut?

Väestön lahjakkuusreservien täysimääräinen käyttöönotto ja mahdollisuuksien tasa-arvo ovat olleet Suomessa vuosikymmenien ajan koulutuspolitiikan asialistalla. Jo 1980-luvulta lähtien oppivelvollisuuden jälkeisiä opiskelupaikkoja on ollut tarjolla enemmän kuin peruskoulun päättäneiden ikäluokassa on nuoria. Kun lähes kaikki nuoret hakeutuvat peruskoulusta päästyään lukioon, ammatilliseen tai johonkin perusvalmiuksia täydentävään koulutukseen, on voitu sietää pientä pudokkaiden joukkoa.

Koulutusmahdollisuuksien ja toimihenkilöasemien lisääntyminen sekä yleinen elintason nousu ovat tärkeä peruste käsitykselle, jonka mukaan yhteiskuntaluokka on menettänyt merkityksensä niin yksilön arvon mittana kuin ihmisryhmien erottelijana. Nykyisin kaikilla on periaatteessa yhtäläiset mahdollisuudet hankkia koulutusta – siksi sanotaankin, että luokat ovat kadonneet eikä Suomi ole enää luokkayhteiskunta. Koulutuksen ja moninaisten sosiaalisten ja taloudellisten tukijärjestelmien ansiosta oma elämänura on itsestä kiinni. Kyvyt ja kiinnostuneisuus, kekseliäisyys ja yrittäminen ratkaisevat. Näistä sääntelemättömän kilpailun henkeen hyvin sopivista uskomuksista huolimatta useat tutkimukset todentavat seuraavaa:

- Lapsuudenkodin luokka-asema vaikuttaa nuoren koulutus-uran pituuteen ja hankitun koulutuksen korkeuteen. Mitä ylemmältä luokasta nuori koulutukseen tulee, sitä korkeamman tutkinnon hän suorittaa.
- Lapsuudenkodin luokka-asema vaikuttaa koulutuksen jälkeiseen työllistymiseen, sijoittumiseen ja urakehitykseen. Korkeammasta luokka-asemasta ponnistavat päätyvät samalla koulutuksella keskimäärin korkeampaan luokkaan kuin alemmaa hierarkiasta tulevat ikätoverinsa.
- Lapsuudenkodin luokka-aseman ja yksilön aikuisena saavuttaman luokka-aseman välillä on selvästi havaittava yhteys. Ylimpien yhteiskuntaluokkien jälkeläisten todennäköisyys päätyä aikuisena ylimpiin luokkiin on selvästi suurempi kuin alimpien luokkien jälkeläisten. Pysyminen ylhäällä on helpompaa kuin nouseminen. Vastaavasti alimpien yhteiskuntaluokkien nuoret todennäköisimmin pysyvät alimmissa luokka-asemissa.

Koulutusta ja tasa-arvoa pohdittaessa on syytä muistaa, että niin opiskelupaikkoihin kuin luokka-asemiin sijoittuminen on kilpailua. Kaikkia niitä yhteiskunnallisiin asemiin sijoittumiselle tärkeitä asioita, joita koulutuksella jaetaan, on niukasti: hyvät arvosanat, päästötodistukset, tutkinnot ja oppiärvot ovat hyviä vain suhteessa huonompiin. Mikrotasolla nuorten keskinäistä paremmuusjärjestystä tuotetaan joka päivä jokaisessa koululuokassa peruskoulun ensimmäiseltä luokalta lähtien. Kouluinstituution oikeus lajitella ihmiset suhteelliseen paremmuusjärjestykseen saa oikeutuksensa työmarkkinoilta ja yhteiskunnallisten asemien hierarkiasta: kilpailukyky-yhteiskunta ”tarvitsee” niin hyväpalkkaisia eliittijoukkoja kuin helposti korvattavia joustotyöläisiä.

Monissa maissa koulutuksellisen huono-osaisuuden ja työttömyyden on havaittu periytyvän sukupolvelta toiselle kodeissa, joissa aikuistuvan nuoren lisäksi on työttömänä myös isä tai äiti tai koko perhe. 1990-luvulla havaittiin, että huono-osaisuus oli alkanut Suomessa kasautua myös perhettä suuremmissa yhteisöissä, kun kaupunginosien

väliset työllisyys- ja hyvinvointierot alkoivat kasvaa (esim. Vaattovaara 1998). Kyösti Pekosen (1998, 19) mukaan ”Suomenkin kaupunkien ja lähiöiden sisälle on syntynyt alueita ja miljöitä, joille työttömyys, köyhyys, vähäinen koulutus, vuokratulovaltaisuus, tyhjat asunnot, yksinhuoltajuus ja ulkomaalaisten suuri määrä kasautuvat”.

Koulupiiri-ajan lakkauttamisen jälkeen vuonna 1998 suomalaiset koulut ovat alkaneet eriytyä oppilaiden sosiaalisen taustan mukaan (Seppänen 2006). Yhä useammat korkeasti koulutetut vanhemmat sijoittavat lapsensa hyviksi arvioimiinsa kouluihin. Koulutuspolitiikan kriitikot ennustavat kehitystä, jossa yhtäälle syntyy korkeasti koulutettujen varakkaiden perheiden eliittikouluja ja toisaalle ongelmakouluja, joita käyvät vähän koulutettujen, köyhien vanhempien lapset (ks. Simola ym. 2002). ”Parempien piirien” koulut houkuttelevat myös parempia opettajia. Näissä kouluissa lasten vanhemmat osallistuvat aktiivisesti koulun kehittämiseen. Ongelmakouluissa taas opettajat vaihtuvat usein, ja suuri osa opetuksen varustusta ajasta kuluu järjestyksen palauttamiseen. Vähitellen ääripään kouluihin saattaa kehittyä aivan erilaiset opettamis- ja oppimiskulttuurit, jollaiset jyrkkien luokkajakojen maissa jo vallitsevat.

Gøsta Esping-Andersen (2004b; 2006) korostaa koulusaavutuserojen kaventamisessa hyvinvointi- ja perhepolitiikkaa. Koska kognitiiviset erot ovat vahvasti yhteydessä sosioekonomisiin eroihin ja kognitiiviset taidot kehittyvät jo ennen kouluikää, lasten oppimisedellytyksiä tulisi hänen mukaansa tasoittaa jo varhaislapsuudessa. Esping-Andersen viittaaakin pohjoismaiseen äitiyden ja työuran yhdistävään tasa-arvopolitiikkaan (ansiotyöäitiyteen), joka on tehnyt universaalin päivähoitojärjestelmän lähes välttämättömäksi. Eri yhteiskuntaluokat kattava ja korkealaatuinen lasten päivähoito on osaltaan kompensoinut lapsilta puuttuvaa kognitiivista tukea ja siten kaventanut perheiden välisiä eroja oppimisedellytysten luomisessa. Se, keiden ehdoilla päivähoito ja koulut eriyttävät ja karsivat opetustaan, vaikuttaa pitkälle tulevaisuuteen. Luokka-asemien ylisukupolvisen periytyvyyden poistamiseen eivät kuitenkaan riitä vain koulutuspoliittiset ratkaisut.

Yhteiskuntaluokat ja hyvinvointivaltio

Heikki Ervasti

Postmoderni hypoteesi yhteiskuntaluokkien häviämisestä on saanut välillä huomattavaakin kannatusta, mutta empiirisessä sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa yhteiskuntaluokka on silti jatkuvasti ollut keskeinen käsite. On tutkittu esimerkiksi sitä, kuinka hyvinvointivaltio muokkaa luokkarakennetta (ks. esim. Esping-Andersen 1993b). Vielä enemmän on tarkasteltu, kuinka sosiaalipoliittikkaa koskevat tavoitteet ja intressit vaihtelevat eri yhteiskuntaluokilla ja mitkä yhteiskuntaluokat ovat selvimmin pyrkineet rakentamaan nykyistä sosiaalipoliittista järjestelmää (yhteenvetoina ks. esim. Ervasti 1994; Ervasti & Kangas 1995; Kangas 1986; Svallfors 2007). Myös tässä luvussa tarkastellaan sitä, kuinka eri yhteiskuntaluokkien edustajien näkemykset sosiaalipoliitikasta ja erityisesti taloudellisen tasa-arvon lisäämisestä ja tuloerojen vähentämisestä poikkeavat toisistaan. Tarkastelen suomalaisen aikasarja-aineiston perusteella eri yhteiskuntaluokkien suhtautumista tuloeroihin ja niiden pienentämiseen tähtäävään politiikkaan Suomessa vuosina 1994–2006. Lisäksi vertailen suomalaisten asenteissa ilmeneviä luokkaeroja muiden Euroopan maiden asukkaiden asenne-eroihin kansainvälisen poikkileikkausaineiston perusteella. Haen vastausta kolmeen kysymykseen. Ensimmäisin tutkin, kuinka selviä eroja eri yhteiskuntaluokkien välillä

voidaan havaita tuloeroja ja niiden tasoittamista koskeissa asenteissa ja ovatko nämä mahdolliset erot pienentyneet vai kasvaneet tarkasteluajanjakson aikana. Toinen tehtäväni on selvittää, kuinka paljon perinteiset yhteiskuntaluokkaa mittaavat tekijät selittävät tuloeroja koskevien asenteiden eroja vai onko yhteiskuntaluokan tilalle etsittävä kokonaan uusia taustamuuttujia. Kolmanneksi tarkastelen vielä Suomen piirteitä kansainvälisessä vertailussa. Selvitän, ovatko luokkaerot suomalaisten asenteissa suurempia vai pienempiä kuin muissa Euroopan maissa.

Tarkastelun rajaamista tuloeroja koskeviin asenteisiin voidaan perustella sillä, että tuloerojen tasoittaminen, köyhyyden vähentäminen ja taloudellisen eriarvoisuuden vastaiset toimet ovat hyvinvointivaltion perustehtäviä, joita toteutetaan paitsi tulonsiirtojen myös sosiaalipalvelujen avulla. Suurin osa kaikkien kehittyneiden maiden budjeteista suuntautuu elinolojen tasoittamiseen. Kaikessa sosiaalipolitiikassa tavoitteena on taloudellisten erojen pienentäminen.

Empiirisen tarkasteluni ajallinen raja-
aus alkaa 1990-luvulta ja päättyy 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen loppupuolelle.¹ 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana taloudellinen eriarvoisuus on selvästi lisääntynyt. Kuten edellä luvussa ”Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa” kuvattiin, postmodernien väitteiden mukaan luokkaerojen olisi kuitenkin pitänyt suoraviivaisesti jatkaa katoamistaan. Toisaalta voitaisiin myös olettaa, että eriarvoisuuden lisääntymisen myötä myös yhteiskuntaluokkien väliset erot olisivat voimistuneet. Samalla ajanjaksolla myös yhteiskuntapolitiikan peruslinjaukset ovat muuttuneet selvästi. Poliittisessa keskustelussa ovat aiempaa enemmän vilahdelleet sellaiset tavoitteet kuin kannustavuus ja aktivointi. Taloudelliseen tasa-

1. Käyttämäni aikasarja-aineisto on koottu seuraavien hankkeiden yhteydessä koottuista kyselyistä: International Survey of Economic Attitudes -kyselyn (1994) Suomen aineisto (Ervasti 1996), Työ-talous-tulevaisuus (1999) (ks. Saurama 2001) sekä European Social Survey (ESS) -aineistot vuosilta 2002 ja 2006 (kansainvälinen ja Suomen aineisto Jowell ym. 2003; 2007). Tutkimusaineistojen yksityiskohtia selostetaan aineisto- ja menetelmäliitteessä kirjan lopussa.

arvoon on vedottu selvästi harvemmin. Sosiaaliturva on hahmotettu pikemminkin kustannusrasitteena kuin resursseja takaavana tai tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta edistävänä järjestelmänä. Keskustelun sävy on ollut sama niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.

Luvun rakenne on seuraava: Aloitan tarkastelemalla aiempaa keskustelua hyvinvointivaltion luokkaperustasta ja eri yhteiskuntaluokkien sosiaalipoliittisista tavoitteista. Seuraavaksi tarkastelen empiirisesti, kuinka eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien ihmisten näkemykset tuloeroista ja niiden tasoittamisesta poikkeavat toisistaan. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan, kuinka tärkeä taustatekijä yhteiskuntaluokka on verrattuna muihin mahdollisiin tekijöihin taloudellista eriarvoisuutta koskevia asenteita selitettäessä. Selvitän, ovatko luokkaerot edelleen merkittäviä vai ovatko esimerkiksi sukupuoleen, ikään tai koulutukseen perustuvat erot tärkeämpiä. Taustatekijöiden vertailun jälkeen tarkastelen kansainvälisen tutkimusaineiston valossa, heijastavatko asenteet Suomessa luokkaeroja enemmän vai vähemmän kuin muissa Euroopan maissa. Lukuni lopuksi pohdin empiiristen tulosteni yleisempää merkitystä yhteiskuntaluokkia koskevalle keskustelulle.

Yhteiskuntaluokkien sosiaalipoliittiset tavoitteet

Aikaisemmat arviot yhteiskuntaluokkien suhtautumisesta hyvinvointivaltioon ovat jonkin verran vaihdelleet. Laajimmalle levinnyt käsitys lienee, että erityisesti työväenluokka on kaikessa toiminnassaan pyrkinyt edistämään sosiaalipoliittisia uudistuksia. Kuitenkin myös keskiluokkien ja maanviljelijöiden on todettu pyrkineen kehittämään sosiaalipolitiikkaa, vaikkakin työväestöstä poikkeavin painoituksin. Seuraavassa tarkastelussa pohdin työväestön, keskiluokkien ja maanviljelijöiden sosiaalipoliittista tavoitteenasettelua. Käytän jaottelua, jossa erotan toisistaan (1) työväenluokan, (2) toimisto- ja palveluammattien luokan, (3) professioluokan sekä (4) maanviljelijät

ja yrittäjät. Tällaista jaottelua voidaan pitää suomalaisen yhteiskunnan perusjakona, joka on heijastunut niin poliittisessa kuin taloudellisessakin järjestäytymisessä.²

Työväenluokan merkitystä on korostanut erityisesti Walter Korpi (1983). Hänen tunnetun kuvauksensa mukaan työväenluokan laajeneminen sekä poliittinen ja taloudellinen järjestäytyminen toivat sille valtaresursseja, jotka puolestaan heijastuivat suoraan hyvinvointivaltion laajenemisena. ”Demokraattisessa luokkataistelussa” työväenluokka kykeni joukkovoimansa avulla edistämään palkansaajien ja samalla myös vähäosaisimpien yhteiskunnan jäsenten asemaa sosiaalipolitiikan avulla (Korpi 1983; Esping-Andersen 1985; Hicks 1999). Vaikka valtaresurssiteoriaa voidaan luonnehtia hyvin vaikutusvaltaiseksi, on toistuvasti myös varoitettu, että työväenluokan valtaresursseja ei saa kytkeä liian yksioikoisesti hyvinvointivaltion kehittymiseen. Valtaresurssiteoriaan onkin esitetty huomattavia tarkennuksia.

Peter Baldwin (1990) esitti jo 1990-luvun alussa, että työväenluokan merkitystä sosiaalipolitiikassa on huomattavasti liioiteltu. Myös keskiluokat ovat määritetöisesti pyrkineet kehittämään sosiaaliturvajärjestelmiä. Keskiluokkien merkitystä päätyi korostamaan myös Gøsta Esping-Andersen jo 1980-luvulla. Hänen lähtökohtanaan oli, että työväenluokan poliittinen voima on ehtymässä, kun perinteiset työläisammatit pienentyvät jälkiteollisen rakennemuutoksen myötä. Hyvinvointivaltion ylläpitäminen edellyttää siis laajempaa palkansaajien yhteistoimintaa, jossa on mukana myös toimihenkilöitä (Esping-Andersen 1985).

Onkin huomattava, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion universaalius tarkoittaa juuri sitä, että myös keskiluokat kuuluvat etuuksien

2. Luvussa ”Luokkarakenne ja luokkiin samastuminen Suomessa” esitelty EG-jaottelu vastaa tätä luokitusta siten, että lasken työväenluokkaan mukaan sekä ammattitaitoiset että muut työntekijät (ryhmät VI ja VII). Seuraavaan ryhmään kuuluvat toimistotyöntekijät ja asiakaspalveluammateissa toimivat henkilöt (ryhmät IIIa ja IIIb). Usein tätä ryhmää kutsutaan myös alemmiksi toimihenkilöiksi. Samaten professioammattien edustajia (ryhmät I ja II) voisi nimittää ylempien toimihenkilöiden ryhmäksi. Mainittujen ryhmien järjestäytymisestä suomalaisessa politiikassa ks. Uusitalo 1985.

piiriin. Esimerkiksi yksityisille vakuutusjärjestelmille tai työsuhteen tarjoamille henkilökohtaisille lisäetuuksille ei Pohjoismaissa ole samanlaista tarvetta kuin vahvemmin tarveharkintaan perustuvissa järjestelmissä. Pohjoismaissa ei ole tapana liittää työsuhteeseen esimerkiksi sairausvakuutusta tai työntekijän lasten opintojen rahoittamista, kuten vaikkapa Yhdysvalloissa. Keskiluokkien rooli sosiaalipolitiikassa näkyy kuitenkin myös Pohjoismaiden ulkopuolella. Esimerkiksi brittiläinen sosiaalipolitiikan tutkija Arthur Gould (1981) aikoinaan jopa totesi, että hyvinvointivaltio on keskiluokkien luomus keskiluokille. Monissa maissa valtaosa tulonsiirroista ja palveluista kohdistuu keskiluokille (Goodin & Le Grand 1987). Tietenkään kaikki sosiaali-etuudet eivät ole keskiluokkien mieleen. Keskiluokat kannattavat selvästi erityisesti etuuksien melko vahvaa ansiosidonnaisuutta (Ervasti & Kangas 1995). Sen sijaan tasaetuudet ja erityisesti tarveharkintaiset etuudet saavat keskiluokilta vähemmän kannatusta (Kangas 1995; Pierson 1996a). Eri etuuksien kannatuksessa näkyy myös perinteinen jako kunnollisiin ja huonoihin asiakkaisiin. Esimerkiksi työttömyys-turva on asennetutkimusten mukaan kansalaisten mielestä selvästi arveluttavampi etuusjärjestelmä kuin vaikkapa sairausvakuutus tai lapsilisät (Furåker & Blomsterberg 2003).

Myös hyvinvointivaltion tarjoamilla universaaleilla palveluilla on laaja suosio. Toisinaan on esitetty, että keskiluokkaisten ihmisten kriittisyys ja individualistisuus saisi heidät vieroksumaan kaikille tar-koitettuja massapalveluja (esim. Wilensky 1975; Roos 1993), mutta tämä oletus ei ole saanut tukea empiirisistä tutkimuksista (Ervasti 1994; 1998; 2001). Tämän oletuksen mukaan keskiluokat haluavat palveluilta joustavuutta, henkilökohtaisuutta ja yksilöllisten tarpei-den huomioon ottamista. Näin ollen hyvinvointivaltion tarjoamat massapalvelut eivät olisi keskiluokan edustajien mielestä riittäviä. Empiirisen näytön valossa erityisesti koulutus näyttäisi kuitenkin lisäävän, ei vähentävän, myönteistä suhtautumista hyvinvointival-tion palveluihin. Ilmeisesti koulutuksen myötä tieto sosiaalipoliitti-sista järjestelmistä ja niiden tuottamisesta sekä niihin käytettävissä olevista voimavaroista lisääntyy, jolloin myös asenteet muuttuvat

ymmärtävämmiksi (ks. myös Brint 1984). Lisäksi yhtenä syynä voi olla myös se, että terveys- ja sosiaalipalvelujen toimipisteissä kohdellaan hyväosaisia asiakkaita paremmin kuin esimerkiksi sosiaalisten ongelmien vaivaamia kansalaisia, joiden ulkoisessa olemuksessaakin on havaittavissa syrjäytymisen merkkejä (Ervasti 2001). Keskiluokat ovat palveluja tarvitessaankin kunnollisia ihmisiä.

Keskiluokista puhuttaessa on kuitenkin syytä käyttää monikko-muotoa, sillä ryhmä ei suinkaan ole homogeeninen. Vähintäänkin on erotettava toisistaan ylemmät ja alemmat toimihenkilöryhmät. Näistä ensimmäiseen kuuluvat erilaisten professioammattien edustajat ja jälkimmäiseen taas erilaisten toimisto- ja palveluammattien harjoittajat. Todellisuudessa keskiluokkiin kuuluu pienempiä ryhmiä, joiden elämä poikkeaa esimerkiksi toimisto- ja palveluammattien edustajien arjesta niin paljon, että kuvaavampaa olisikin puhua yläluokasta eikä keskiluokasta. Esimerkiksi 2000-luvun tuloerojen kasvun on todettu perustuvan erityisesti siihen, että rikkaiden määrä on kasvanut. Miljonäärejä laskettiin olevan Suomessa enemmän kuin koskaan aiemmin. Kun tarkastellaan sosiaalipoliittisia tavoitteita, professioluokan on havaittu kannattavan yksityisiä vakuutuksia ja palveluita sekä voimakasta ansiosidonnaisuutta jonkin verran enemmän kuin toimisto- ja palveluammattien edustajien (Ervasti 1994).

Myös maanviljelijöillä ja yrittäjillä on selvästi omat näkemyksensä sosiaalipolitiikasta. Perinteisesti tasaetuudet on liitetty maanviljelijäväestön etuihin. Maanviljelijöiden asema on verrattavissa yrittäjiin siinä suhteessa, että heidän toimeentulonsa ei perustu palkka- vaan yrittäjätuloihin. Näin ollen ansiosidonnaiset etuudet, historiallisena esimerkkinä erityisesti työeläkejärjestelmä, eivät ole saaneet kannatusta maanviljelijäväestöltä. Tämä on havaittu vielä 1990-luvulla tehdyissä tutkimuksissa, vaikkakin on huomattava, että myös maanviljelijöillä ja yrittäjillä on jo vuosikymmeniä ollut omat ansiosidonnaiset eläkejärjestelmänsä (Ervasti & Kangas 1995).

On kuitenkin huomattava, että yrittäjien sosiaalipoliittiset tavoitteet ovat melko pitkälti tutkimaton alue. On ehkä liiankin helppoa olettaa, että usein työnantajat ja yrittäjät näkevät sosiaalipolitiikan

lähinnä kustannusrasitteena ja yritystoimintaa helposti kuormittavana tekijänä. Mitä ilmeisimmin yrittäjien sosiaalipoliittisista tavoiteista tarvittaisiin nykyistä enemmän tutkimusta. Historiallisesti myös työnantajat ovat olleet mukana kehittämässä sosiaaliturvajärjestelmiä, varsinkin työmarkkinajärjestelmään liittyvässä, etujärjestöjen välisessä korporatistisessa päätöksenteossa (ks. Rhodes 2001).

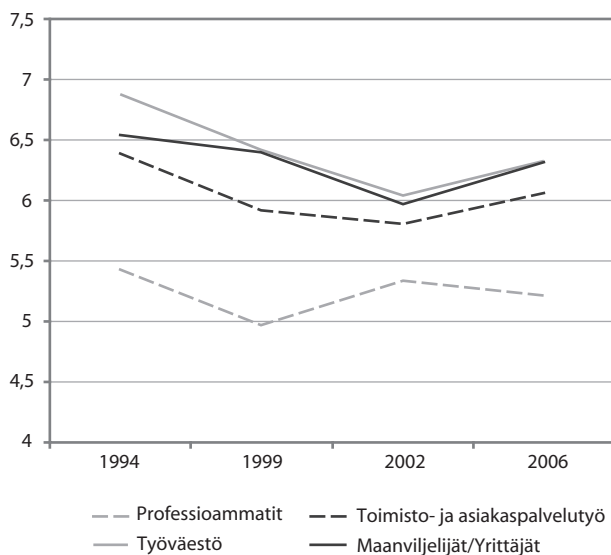
Taloudellista tasa-arvoa koskevat asenteet Suomessa vuosina 1994–2006

Edellä tarkasteltujen asioiden pitäisi suoraan heijastua myös tulonjakoa koskevissa asenteissa, onhan tulonjako hyvinvointivaltion ydin-alueetta. Tarkastelun pohjalta on mahdollista muodostaa muutamia oletuksia empiiristä tarkastelua varten. Valtaresurssiteorian perusteella voidaan olettaa, että työntekijät pitävät tulonjakopolitiikkaa tärkeämpänä kuin muut ryhmät. Toimihenkilöiden ja erityisesti professioluokan voidaan puolestaan olettaa hyväksyvän suuremmat tuloerot ja siten myös vastustavan tulonjakopolitiikkaa työntekijöitä useammin. Tämä oletus sopii yhteen sen kanssa, että keskiluokat ovat aikaisempien tutkimusten mukaan eniten kannattaneet tuloeroja korostavia ansiosidonnaisia etuusjärjestelmiä. Lisäksi on tietysti muistettava, että keskiluokat ovat yleensä etuuksista ja tulonjaosta riippumattomampia kuin työntekijät. Maanviljelijöiden ja muiden yrittäjien suhtautumisesta on hieman vaikeampi esittää oletuksia.

Empiiristä tarkastelua varten on kuitenkin lisäksi pohdittava hie-
man tarkasteluajanjakson tapahtumia. Kuten edellä totesin, taloudellinen eriarvoisuus on lisääntynyt Suomessa vuosien 1994 ja 2006 välisenä aikana. Tämän voi olettaa vaikuttavan kansalaisten asenteisiin monella tavalla. Toisinaan esitetyn niin sanotun instituutionaalisen hypoteesin mukaan yhteiskunnan todellisuus ja rakenteet vaikuttavat suoraan kansalaisten asenteisiin ja mielipiteisiin (Mau 2003; ks. myös Gelissen 2001). Kansalaiset tottuvat ja sopeutuvat

vakiintuneisiin olosuhteisiin. Vähitellen ihmiset pitävät reiluimpana, oikeudenmukaisimpana ja hyväksyttävimpänä tulonjakona juuri sellaista jakoa, joka yhteiskunnassa todellisuudessa vallitsee. Se, mitä yhteiskunnassa on, muuttuu siksi mitä yhteiskunnassa pitääkin olla. Toisaalta voidaan perustellusti olettaa myös, että eriarvoisuuden lisääntyminen nostattaa vastustusta, varsinkin niissä, joiden taloudelliset olosuhteet jäävät muista jälkeen.

Kuviossa 29 esitetään suomalaisten näkemyksiä tuloerojen kaventamisesta vuosina 1994–2006. Kuvattava muuttuja on summa-asteikko neljästä muuttujasta, joilla on mitattu myönteistä suhtautumista siihen, että julkinen valta tasoittaa taloudellista eriarvoisuutta Suomessa. Sanatarkasti vastaajilta kysyttiin, mitä mieltä he ovat seuraavista väittämistä: (1) ”Tuloerot ovat Suomessa liian suuret”, (2) ”Rikkaiden ja köyhien välillä on Suomessa liian suuri ero”, (3) ”Eräs tärkeimpiä tavoitteita Suomessa tulisi olla rikkaiden ja

Kuvio 29. Tulonjaon kannatus yhteiskuntaluokittain Suomessa vuosina 1994–2006.

köyhien välisen eron kaventaminen” ja (4) ”Hallituksen velvollisuus on pienentää tuloeroja suurituloisten ja vähän ansaitsevien välillä”. Vastausvaihtoehtoja tarjottiin viisi: (1) ”Täysin samaa mieltä”, (2) ”Jokseenkin samaa mieltä”, (3) ”En samaa enkä eri mieltä”, (4) ”Jokseenkin eri mieltä” ja (5) ”Täysin eri mieltä”. Asteikko muodostettiin laskemalla muuttujat yhteen. Asteikko on pisteytetty välille 0–10 siten, että 0 tarkoittaa kielteistä ja 10 myönteistä suhtautumista tuloerojen tasoittamiseen. Kuviossa 29 kuvataan asteikon keskiarvoja yhteiskuntaluokittain.

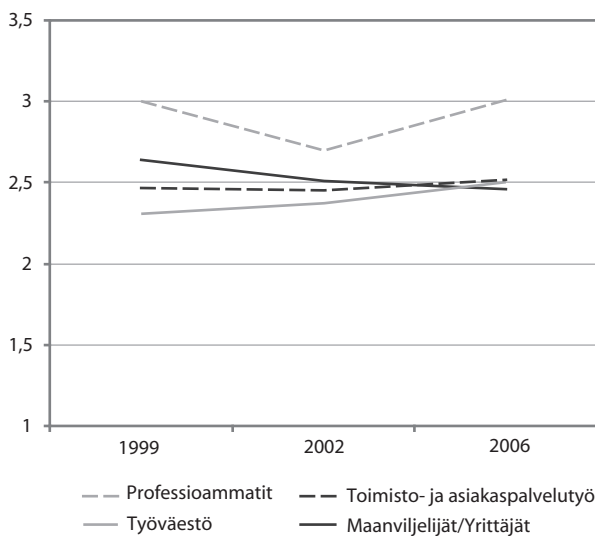
Kuviosta 29 nähdään, että yhteiskuntaluokkien välillä on selviä eroja tulonjakoasenteissa. Oletusten mukaisesti professioluokan edustajat ovat koko tarkasteluajanjakson ajan kielteisimpiä tuloerojen tasoittamista kohtaan. Työntekijät ja maanviljelijät puolestaan kannattavat tuloerojen tasoittamista eniten. Toimisto- ja palveluammattien edustajat sijoittuvat asenteiltaan vain hieman työntekijöiden ja maanviljelijöiden alapuolelle. Kuviosta 29 havaitaan myös, että yhteiskuntaluokkien väliset erot ovat todella hieman pienentyneet vuodesta 1994 vuoteen 2002. Tulokset viittaavat myös siihen, että suomalaiset ovat alkaneet hyväksyä aiempaa suuremmat tuloerot. Eriarvoisuuden kasvuun on ehkä alettu tottua, kuten edellä otaksuttiinkin. Erityisesti työntekijät ja maanviljelijät ovat vuonna 2002 kannattaneet tuloerojen tasoittamista vähemmän kuin aiemmin, kun taas ylemmät toimihenkilöt ovat vuonna 2002 ilmaisseet aiempaa voimakkaampaa tuloerojen tasoittamisen kannatusta.

Vuoden 2002 jälkeen on kuitenkin tapahtunut lievä käänne siten, että tuloerojen tasoittamisen kannatus on vuonna 2006 jälleen noussut työntekijöillä, maanviljelijöillä sekä toimisto- ja palveluammattien edustajilla. Professioluokka on puolestaan jälleen siirtynyt hieman tulonjakopolitiikkaa vastustavaan suuntaan. Muissa ryhmissä eriarvoisuuteen sopeutumisella onkin tämän tarkastelun valossa ollut rajansa. Samalla erot yhteiskuntaluokkien välillä ovat jälleen alkaneet kasvaa.

Edellisen mittarin lisäksi tuloeroja koskevia asenteita mitattiin myös kysymyksillä, jotka viittaavat tuloerojen mahdollisiin

myönteisiin seurauksiin. Tällaisia väittämiä esitettiin vastaajille kaksi: (1) ”Suuret tuloerot ovat hyödyksi Suomelle” ja (2) ”Tuloerot ovat välttämättömiä taloudellisen kehityksen kannalta”. Vastausvaihtoehdot olivat samat kuin edellisen kuvion muuttujissa, ja myös asteikko pisteytettiin välille 0–10 siten, että suuret arvot tarkoittavat myönteistä suhtautumista väitteisiin. Kuviossa 30 kuvataan kunkin yhteiskuntaluokan saamia keskiarvoja tällä mittarilla. Mainittuja väittämiä ei käytetty vuoden 1994 kyselyaineistossa, joten kuvio 30 kattaa vain vuodet 1999–2006.

Kuvion 30 tulokset voidaan tiivistää siten, että työntekijöiden, toimisto- ja palveluammattien edustajien ja maanviljelijöiden näkemykset tuloerojen myönteisistä puolista eivät juuri poikkea toisistaan eivätkä ne myöskään ole tarkasteluajanjakson aikana juurikaan muuttuneet. Korkeintaan ne ovat entisestään lähentyneet toisiaan. Sen sijaan professioluokka erottuu muista ryhmistä. Professioluokan edustajat näkevät tuloeroissa useammin myönteisiä piirteitä kuin

Kuvio 30. Tuloerojen seurausten kokeminen myönteisinä Suomessa vuosina 1999–2006.

muut yhteiskuntaluokat. Kuten kuviossa 29, myös tässä kuviossa havaitaan, että professioluokan näkemykset ovat vuoden 2002 paikkeilla olleet varsin lähellä muita tarkasteltavia ryhmiä. Tämän jälkeen sen näkemyksen ovat kuitenkin siirtyneet jälleen suurempia tuloeroja hyväksyvään suuntaan.

Hämärtävätkö uudet yhteiskunnalliset jaot luokkaeroja?

Edellä tehty tarkastelu ei vielä riitä vastaamaan toiseen edellä esitetyistä kysymyksistä. Vaikka tarkastelu osoitti, että tulonjakoasenteissa on edelleen ainakin jonkinasteisia luokkaeroja, sen perusteella ei vielä voida tietää, onko väestöryhmien välillä samanaikaisesti myös muita merkittäviä eroja. Edellä esitetyt luokkaerot on siis vakioitava joukolla muita tekijöitä.

Usein väitetään, että luokka-asetelmat ovat alkaneet hämärtyä ja korvautua uudenlaisilla jaoilla. Onkin selvää, että ammatti- ja luokkarakenne on muuttunut Suomessa varsin voimakkaasti. Toisen maailmansodan jälkeisessä rakennemuutoksessa maatalousväestön osuus alkoi pienentyä, ja palkansaajaväestön osuus kasvoi. Pian myös palvelualat alkoivat kasvaa. Yhä useammat palkansaajat päätyivät toimihenkilöammatteihin ja aikaisemmat työntekijäammattitkin alkoivat saada toimihenkilöammattien piirteitä. Perinteinen työväenluokka alkoi siis pienentyä. (Ks. tarkemmin Alestalo 1986; Toivonen 1988; Pöntinen 1983.) Työelämä ei enää jaa ihmisiä toisistaan poikkeaviin ja selvärajaisiin yhteiskuntaluokkiin, vaan tilalle nousee mahdollisesti uusia jakolinjoja.

Uusia jakolinjoja voi olla vaikea hahmottaa. Itse asiassa postmoderniin logiikkaan kuuluukin juuri se, että yhteiskunta pirstoutuu pieniksi ryhmiksi, joiden yhteisiä nimittäjiä ei voida perinteisillä keinoilla määritellä. Joissain kannanotoissa on kuitenkin esitetty, että tiettyjen selkeämmin mitattavissa olevien taustatekijöiden – esimerkiksi koulutuksen, sukupuolen ja iän – merkitys olisi kasvanut (ks.

esim. Svallfors 1996; Ervasti 1999). On esitetty, että ne olisivat luokkaa tärkeämpiä yhteiskunnallisten erojen selittäjiä.

Koulutuksen vaikutuksen ei kuitenkaan ole arveltu kasvaneen siksi, että se määrittää sosioekonomista asemaa, vaan siksi, että koulutuksella on vaikutusta kulttuuriseen pääomaan ja yhteiskunnalliseen suuntautumiseen. Joskus on havaittu, että koulutus saattaa lisätä sosiaalisesti liberaaleja arvoja ja jopa radikaalia suhtautumista moniin poliittisiin kysymyksiin (Brint 1984). Edellähän jo todettiin, että korkeampi koulutus lisää hyväksyvää suhtautumista hyvinvointipalveluihin.

Sukupuolen merkitystä tarkasteltaessa on katsottu, että naiset muodostavat aiempaa yhtenäisemmän poliittisen voiman, joka ylittää perinteisiä luokkarajoja (esim. Lovenduski 1986). Usein on korostettu naisten erityistä intressiä ylläpitää laajaa hyvinvointivaltiota (esim. Hobson 1990). Hyvinvointivaltion palvelujen kehittyminen on mahdollistanut naisten työssäkäynnin kodin ulkopuolella. Samalla palvelujärjestelmän kehitys on tarjonnut naisille työpaikkoja.

Ikäluokkien välisten konfliktien on arveltu kiristyvän. Sosiaalipolitiikalla on sukupolvispesifejä vaikutuksia. Stereotyyppisesti nuoria epäillään heikosta työmoraalista, heikosta vastuuntunnosta ja alhaisesta kynnyksestä siirtää vastuu omasta hyvinvoinnistaan hyvinvointivaltion ammattilaisten harteille. Niin sanotun pullamössösukupolven katsotaan tottuneen saamaan kaiken valmiina. Nuorten arvoja kartoittaneet empiiriset tutkimukset eivät kuitenkaan ole tukeneet tämänkaltaisia ennakkoluuloja. Toisissa kannanotoissa ”hyvinvointivaltiosukupolvena” onkin pidetty suuria ikäluokkia, jotka kouluttautuivat koulutusekspansion aikoina vastikään aloitetun opintotuen avulla ja valmistuivat hyvin vetäville työmarkkinoille, joilla erityisesti kasvava julkinen sektori tarvitsi koulutettua työvoimaa. Nyt nämä ikäluokat ovat poistumassa työelämästä juuri ennen kuin eläkejärjestelmien merkittävimmät leikkaukset alkavat vaikuttaa.

Tarkastelen seuraavaksi, pitääkö paikkansa, että tulonjakoasenteissa havaittavat luokkaerot eivät ole yhtä voimakkaita kuin sukupuolen, iän ja koulutuksen synnyttämät erot. Testaan tätä oletusta

empiirisesti tuoreimman eli vuonna 2006 kerätyn Suomen ESS-aineiston pohjalta.³

Analyysini perusidea on siis tarkastella yhteiskuntaluokan vaikutusta tulonjakoa koskeviin asenteisiin siten, että samanaikaisesti myös sukupuoli, ikä ja koulutus otetaan huomioon. Tämä on helposti mahdollista soveltamalla monimuuttujamenetelmään pohjautuvaa tarkastelua. Koska useimmat taustamuuttujani ovat laatueroasteikkollisia, käytän analyysimenetelmänäni moniluokittelu-analyysia (ks. Jokivuori & Hietala 2007, 155–171). Käyttämäni analyysimalli kuvaa ryhmittäin keskiarvoja, jotka selitettävä muuttuja kussakin taustamuuttujan ryhmässä saa. Menetelmä tuottaa sekä vakioimattoman keskiarvon, jossa muiden taustamuuttujien vaikutusta ei ole otettu huomioon, että vakioidun keskiarvon, jossa kaikkien muidenkin taustamuuttujien vaikutukset on otettu huomioon. Periaatteessa vakioitu keskiarvo kuvaa ryhmittäistä keskiarvoa sillä oletuksella, että kaikkien muiden selittävien muuttujien jakaumat ovat identtiset tarkastelun kohteena olevan selittävän muuttujan eri ryhmissä. Moniluokitteluanalyysin yhteydessä käytetään niin sanottua F-testiarvoa, joka mittaa sitä, ovatko ryhmien välillä suurempia eroja kuin ryhmien sisällä. F-testiarvoa tulkitaan siten, että mitä suurempi arvo on, sitä suurempaa on ryhmien välinen vaihtelu suhteessa ryhmien sisäiseen vaihteluun.⁴

Analyysissani selitettävinä muuttujina on kaksi asteikkoa, joita käytin jo edellä kuvioiden 29 ja 30 analyyseissa. Ensimmäinen selitettävä muuttuja siis mittaa tulonjakopolitiikan kannatusta ja toinen sitä, nähdäänkö tuloeroissa tiettyjä myönteisiä piirteitä. Molemmat asteikot on edelleen pisteytetty välille 0–10. Analyysin tulokset esitetään taulukossa 3.

3. Erityisen mielenkiintoista on tietysti, kuinka paljon yhteiskuntaluokan vaikutus on muuttunut tarkasteluajanjakson aikana. Testasin tätä käyttämällä myös aikaisempia poikkileikkausajankohtia. Tulosten mukaan yhteiskuntaluokan merkitys on muilla tekijöillä vakioituna säilynyt tarkasteluajanjakson aikana lähes muuttumattomana, joten tilan puutteen vuoksi en kerro aikasarjatarkastelun tuloksista tarkemmin tässä yhteydessä.

4. Moniluokitteluanalyysi esitellään aineisto- ja menetelmäliitteessä kirjan lopussa.

Taulukko 3. Moniluokitteluanalyysi tulonjakoa koskevista asenteista. Vakioimattomat ja vakioidut keskiarvot ja F-testiarvot.

	Tulonjakopolitiikan kannatus		Tuloerojen myönteisyys	
	Vakioimaton keskiarvo	Vakioitu keskiarvo	Vakioimaton keskiarvo	Vakioitu keskiarvo
<i>Yhteiskuntaluokka</i>	$F = 12,52^{***}$		$F = 3,74^*$	
Professioluokka	5,21	5,49	2,99	2,89
Toimisto- ja palveluala	6,07	6,01	2,51	2,68
Työntekijä	6,36	6,08	2,46	2,49
Maanviljelijä/yrittäjä	6,28	5,74	2,37	2,47
<i>Sukupuoli</i>	$F = 12,84^{***}$		$F = 22,66^{***}$	
Mies	5,65	5,68	2,9	2,91
Nainen	6,03	6,01	2,47	2,46
<i>Koulutus</i>	$F = 11,15^{***}$		$F = 1,30$	
Ala-aste/kansakoulu	6,84	6,37	2,45	2,61
Peruskoulu/keskikoulu	6,2	6,05	2,38	2,49
Ylioppilas/ammattikoulu	5,92	5,93	2,64	2,65
Opisto/korkeakoulu	5,16	5,44	2,93	2,81
<i>Tulot</i>	$F = 17,97^{***}$		$F = 11,70^{***}$	
–999 €	6,21	5,92	2,79	2,85
1000 € – 2999 €	6,18	6,06	2,44	2,48
3000 € –	5,14	5,45	3,04	2,95
<i>Ikäryhmä</i>	$F = 21,12^{***}$		$F = 11,87^{***}$	
–25	5,21	4,95	3,08	3,18
26–45	5,41	5,72	2,84	2,72
46–65	6,14	6,14	2,37	2,48
66–	6,4	6,04	2,76	2,89
R^2	0,2		0,08	

F-testiarvon tilastollinen merkitsevyys: * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.
Alimmalle riville merkityt R^2 -luvut ilmaisevat mallien selityssasteet.

Moniluokitteluanalyysin tulokset osoittavat, että yhteiskuntaluokkien väliset erot säilyvät myös muilla taustatekijöillä vakioitaessa. Tämä siis tarkoittaa, että vaikka muut tekijät otetaan huomioon, professioluokan edustajat vastustavat eniten tuloerojen tasoittamista ja työntekijät puolestaan kannattavat sitä eniten. Palvelu- ja toimistoammateissa toimivat ja maanviljelijät sijoittuvat professioluokan ja työntekijöiden välimaastoon. Samoin professioluokkaan kuuluvat näkevät tuloeroissa myönteisiä piirteitä useammin kuin muiden ammattiryhmien edustajat.

Aivan karuteettomia puheet uusista yhteiskunnallisista jaoista eivät kuitenkaan ole. Erityisesti sukupuolen ja ikäryhmän merkitys on F-testiarvojen perusteella jopa suurempi kuin yhteiskuntaluokan merkitys. Koulutus puolestaan vaikuttaa tulonjakopolitiikan kannatukseen mutta ei siihen, kuinka myönteisinä tuloeroja pidetään. Koulutuksen vaikutusta tarkasteltaessa on huomattava, että koulutetuimmat ryhmät vastustavat eniten tulonjakopolitiikkaa. Koulutus vaikuttaa siis samoin kuin perinteiset luokka-aseman mittarit, ei edellä esitettyjen oletusten mukaisesti ”kulttuurista pääomaa” kuvaavan tekijän tavoin. Tämä näyttö antaa tukea sille, että koulutusta on ehkä edelleen syytä pitää ennen kaikkea sosioekonomisena mittarina. Ilmeisesti ajatus siitä, että koulutus lisää sosiaalisesti liberaaleja arvostuksia ja jopa yhteiskunnallista radikalismia, ei päde tuloeroja koskeviin asenteisiin.

On kuitenkin varottava liiaksi korostamasta uusia jakolinjoja. Yhteiskuntaluokka ja tulot selittävät kuitenkin selitettävien muutujien vaihtelusta enemmän kuin sukupuoli ja ikä. Jos vielä koulutus hyväksytään luokka-aseman mittariksi, voidaan todeta, että tulonjakoasenteet ovat ensisijaisesti riippuvaisia luokkataustasta ja vasta toissijaisesti niin sanotuista uusista yhteiskunnallisista jaoista.

Ovatko suomalaisten luokkaerot asenteissa suuret?

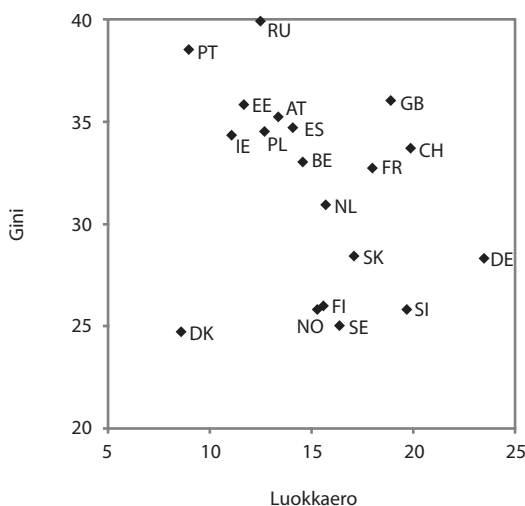
Kolmantena ja viimeisenä kysymyksenä haen vastausta siihen, kuinka suurina suomalaisten asenteiden taustalla havaittavia luokkaeroja voidaan pitää. Asiasta voidaan esittää kaksi vastakkaista olettamusta. Ensiksikin voidaan olettaa, että pitkään jatkunut taloudellisen tasa-arvon lisäämiseen tähtäävä politiikka on kantanut hedelmää. Kun todelliset tuloerot ovat vähentyneet, myös erot tulonjakoa koskevilla asenteilla ovat pienentyneet. Lisääntyneestä taloudellisesta eriarvoisuudesta huolimatta Suomi kuuluu edelleen pienten tuloerojen maihin. Ensimmäisenä oletuksena voidaan siis esittää, että samoin kuin muissa Pohjoismaissa, tulonjakoa koskevat asenne-erot ovat Suomessa pienemmät kuin Keski- ja Etelä-Euroopan maissa, joissa todelliset tuloerotkin ovat suurempia. Lisäksi voidaan olettaa, että kun tulonjako on jo lähtökohtaisesti melko tasainen, suurituloisilla ei ole enää kovin paljon menetettävää, mutta myöskään pienituloisilla ei ole kovin paljon saavutettavaa, joten tulonjako ei enää synnytä ristiriitoja sosioekonomisten ryhmien välillä (Kumlin & Svallfors 2007).

Vastakkainen oletamus perustuu ajatukseen eräänlaisesta markkinafatalismista (Lane 1986). Markkinafatalismilla tarkoitetaan sitä, että persoonattomien markkinavoimien aikaan saama jako koetaan luonnolliseksi ja oikeudenmukaiseksi. Jokainen saa ansionsa mukaan, eikä tulonjaon poliittiseen ohjailuun ole juuri tarvetta. Olettavasti markkinafatalismi on yleisintä eriarvoisimmissa maissa, ja siellä se tasaa yhteiskuntaluokkien välisiä eroja. Sen sijaan Pohjoismaissa fatalismia on tämän oletuksen mukaan vähemmän. Tulonjako on perinteisesti politiikan ydinkysymyksiä. Pohjoismaissa tulonjako on usein esillä yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa. Myös poliittisilla puolueilla ja taloudellisilla etujärjestöillä on varsin selvät kannat tulonjaosta (Svallfors 2007).

Käyttämäni kansainvälinen ESS-tutkimusaineisto mahdollistaa oletusten testaamisen yhden tulonjakoa koskevan muuttujan avulla. Sanatarkasti väittämä kuului ”Valtiovallan pitäisi ryhtyä toimenpiteisiin tuloerojen vähentämiseksi”. Vastausvaihtoehtoja esitettiin jo edellä

kuvatut viisi. Kuvion 31 vaaka-akseli kuvaa tämän väittämän avulla muodostettua luokkaeroa siten, että luokkaeron suuruus määräytyy työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden ”samaa mieltä” tai ”jokseenkin samaa mieltä” -vastausten erotuksena. Kuvion 31 pystyakseli puolestaan kuvaa tulonjaon tasaisuutta kussakin maassa niin sanotun Gini-indeksin avulla. Gini-indeksi mittaa sitä, kuinka paljon tuloisuus kussakin maassa poikkeaa tulojen tasajaosta. Mitä suurempi indeksi on, sitä suuremmat ovat maassa vallitsevat tuloerot.

Kuvion 31 tuloksia voidaan tulkita siten, että yhteiskuntaluokkien väliset asenne-erot ovat jonkin verran suurempia tasa-arvoisemmissa kuin eriarvoisemmissa maissa. Oletus markkinafatalismin vaikutuksesta siis saa jonkin verran tukea. On kuitenkin huomattava, että tästä tulkinnasta poikkeaviakin maita löytyy. Erityisesti Tanskassa yhteiskuntaluokkien väliset asenne-erot ovat pieniä, vaikka maan tulonjako

AT = Itävalta, BE = Belgia, CH = Sveitsi, DE = Saksa, DK = Tanska, EE = Viro, ES = Espanja, FI = Suomi, FR = Ranska, GB = Iso-Britannia, IE = Irlanti, NL = Alankomaat, NO = Norja, PL = Puola, PT = Portugali, RU = Venäjä, SE = Ruotsi, SI = Slovenia, SK = Slovakia.

Kuvio 31. Tulonjaon tasaisuus ja luokkaerot tulonjakoa koskevissa asenteissa 19:ssä Euroopan maassa. (Lähde: ESS 2006.)

on kaikkein tasaisin. Tulonjaon tasaisuuden ja yhteiskuntaluokkien välisen asenne-eron korrelaatio ei koko aineistossa ole kovin korkea (-0,32), mutta se on selvästi korkeampi (-0,54), jos Tanska jätetään analyysin ulkopuolelle. Suomalaistenkaan asenteissa havaittavat luokkaerot eivät kuulu Euroopan pienimpiin. Keski-Euroopan maissa sekä Pohjoismaissa Tanskaa lukuun ottamatta luokkaerot ovat verraten suuria. Etelä- ja Itä-Euroopassa, joissa todelliset tuloerot ovat suurempia, asenteissa havaitut luokkaerot ovat puolestaan pienempiä. Liberaaliin hyvinvointivaltiomalliin yleensä luettava Iso-Britannia tuottaa hienoisen yllätyksen. Ison-Britannian luokkaerot osoittautuvat nimittäin melko suuriksi myös asenteissa. Tämä on havaittu myös muissa tutkimuksissa (Hayes 1995). Irlannin pienehköt erot puolestaan vastaavat markkinafatalismin pohjalta tehtyä oletusta.

Asenteiden luokkaerot ja universaali hyvinvointivaltio

Eri yhteiskuntaluokkien tavoitteet sosiaalipolitiikassa ovat perinteisesti poikenneet toisistaan selvästi. Tässä tarkastelussa on selvitetty, onko yhteiskuntaluokkien välillä yhä eroja suhtautumisessa sosiaalipolitiikkaan ja erityisesti tuloeroihin ja niiden tasoittamiseen. Tulokset osoittavat, että käsitykset tulonjaosta ovat edelleen sidoksissa yhteiskunnan luokkaperustaan. Puhe yhteiskuntaluokista ei tulonjakoasenteita tarkasteltaessa ole suinkaan vanhentunut. Vaikka analyysin mukaan luokkien väliset asenne-erot ovat välillä pienentyneet, ne ovat jälleen kuluvan vuosikymmenen puolivälin jälkeen kasvaneet. Professioluokan edustajat kannattavat vähemmän tuloeroja tasoittavaa yhteiskuntapolitiikkaa ja näkevät tuloeroilla useammin myönteisiä seurausvaikutuksia kuin palvelu- ja toimistoalan edustajat, maanviljelijät ja varsinkin työntekijät. Analyysini ei anna tukea postmoderneille väitteille yhteiskuntaluokkien häviämisestä.

Analyysini osoittaa myös, että yhteiskuntaluokkien väliset erot eivät ole hälventyneet muiden yhteiskunnallisten jakojen merkityksen

nousun myötä. Yhteiskuntaluokkiin tai sosioekonomiseen kerrostuneisuuteen viittaavat taustatekijät selittävät edelleen tulonjakoasenteiden vaihtelua paremmin kuin mahdollisia uusia jakoja kuvaavat taustatekijät. Samalla on kuitenkin huomattava, että uusista jakolinjoista monet eivät suinkaan ole merkityksettä. Luokkaerojen lisäksi tulonjakoasenteissa on havaittavissa selvä sukupuoliero sekä ikäryhmittäisiä eroja.

Kansainvälisessä vertailussa suomalaisten luokkaerot tulonjakoasenteissa osoittautuvat melko suuriksi. Tämä havainto tukee sitä, että erilaiset yhteiskuntaluokkiin perustuvat asennot ja konfliktilinjat eivät hälvene, vaikka taloudellinen tasa-arvo lisääntyisikin. Kun taloudellista tasa-arvoa on lisätty yhteiskuntapolitiikan keinoin, jakopolitiikka on otettu politiikan ytimeen. Postmodernit puheet yhteiskuntaluokkien häviämisestä ja korvautumisesta muilla yhteiskunnallisilla jaoilla eivät vaikuta tämän analyysin perusteella uskottavilta.

Yhteiskuntaluokkien välisten erojen tarkastelusta huolimatta ei ole syytä unohtaa sitä, että tietyistä sosiaalipolitiikan perusasioista valitsee kuitenkin varsin laaja yksimielisyys. Yhteiskuntaluokkien väliset erot eivät tarkoita sitä, että jokin laajempi ryhmä pyrkisi voimakkaasti leikkaamaan sosiaalipolitiikkaa tai luopumaan taloudelliseen tasa-arvoon tähtäävästä sosiaalipolitiikasta. Esimerkiksi tulojen tasoittamista kannattaa edelleen suuri enemmistö suomalaisista. Lukuisissa tutkimuksissa on voitu havaita, että laajaa sosiaalipolitiikkaa toteuttavalla hyvinvointivaltiolla on kansalaisten vahva luottamus (Ervasti 1996; Forma 2006; Forma ym. 2007). Erityisen merkillepantavaa on, että usein esitetyt väitteet eräänlaisesta hyväosaisten kapinasta eivät saa tukea empiirisestä tarkastelusta. Myös hyväosaisten haluavat ylläpitää sosiaaliturvajärjestelmää, sillä he itsekin kuuluvat sen piiriin. Yhteiskuntaluokkien välillä on eroja pikemminkin näkemyksissä sosiaaliturvan tarkemmasta järjestämisestä, ei niinkään yleisissä periaatteissa yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Ei liene liioittelua todeta, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion universalismi on onnistunut sulauttamaan yhteen eri yhteiskuntaluokkien tavoitteita tavalla, johon useimmat ihmiset ovat tyytyväisiä.

Kirjallisuus

- Aaberge, Rolf, Anders Björklund, Markus Jäntti, Mårten Palme, Peder J. Pedersen, Nina Smith & Tom Wennemo (2002). Income Inequality and Income Mobility in the Scandinavian Countries Compared to the United States. *The Review of Income and Wealth* 48:4, 443–469.
- Ahponen, Pirkkoliisa & Marja Järvelä (1983). *Maalta kaupunkiin, pientilalta tehtaaseen: tehdastyöläisten elämäntavan muutos*. Helsinki: WSOY.
- Alameri, Ralf (1985). Väestötiedustelun 1941 aineisto Tilastokeskuksen arkistossa. Vain Tilastokeskuksen sisäiseen käyttöön. Raportti 198. Helsinki: Tilastokeskus.
- Alapuro, Risto (1980). Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan. Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Aalstalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY, 36–101, 276–280.
- Alderson, Arthur S. & Francois Nielsen (2002). Globalization and the Great U-Turn: Income Inequality Trends in 16 OECD Countries. *American Journal of Sociology* 107:5, 1244–1299.
- Aalstalo, Matti (1980). Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Aalstalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund (toim.): *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Helsinki: WSOY, 102–180.
- (1986). *Structural Change, Classes and the State. Finland in an Historical and Comparative Perspective*. Research Group for Comparative Sociology No. 33. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- (1991). Luokkarakenteen muutokset. Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Suomi 2017*. Helsinki: Gummerus, 209–226.
- Alkula, Tapani, Seppo Pöntinen & Pekka Ylöstalo (1994). *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik (1988). *Sociologia I*. 4. painos, julkaistu alun perin vuonna 1983. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik & Yrjö Littunen (1958). *Sociologia*. Helsinki: WSOY.
- Amato, Paul R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family* 62:4, 1269–1287.

- Aro, Mikko (2003). Syteen vai saveen? Koulutuksen työmarkkina-arvo ja hyvinvointivaikutukset Suomessa vuosina 1970–1990. Teoksessa Risto Rinne & Joel Kivirauma (toim.): *Koulutuksellista alaluokkaa etsimässä*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 247–326.
- Asplund, Gunnar (1976). Suomalaisen yhteiskunnan luokkarakenne. *Katsaus* 3:4, 36–48.
- Atkinson, Anthony B. (2003). Income Inequality in OECD Countries: Data and Explanations. Working Paper 881. München: CESifo GmbH.
- Baldwin, Peter (1990). *The Politics of Social Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ballarino, Gabriele, Fabrizio Bernardi, Miguel Requena & Hans Schadee (2009). Persistent Inequalities? Expansion of Education and Class Inequality in Italy and Spain. *European Sociological Review* (2009) 25:1, 123–138.
- Bartolini, Stefano (2005). *Restructuring Europe – Centre Formation, System Building and Political Restructuring between the Nation State and the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Baudrillard, Jean (1998). *The Consumer Society: Myths and Structures*. London: Sage Publications.
- Bauman, Zygmunt (1998). *Globalization. The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (1986). *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- (2000). *The Brave New World of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Becker, Gary (1965). A Theory of the Allocation of Time. *The Economic Journal* 75:299, 493–517.
- Becker, Gary S., James S. Duesenberry & Bernard Okun (1960). An Economic Analysis of Fertility. Teoksessa Universities-National Bureau (toim.): *Demographic and Economic Change in Developed Countries*. Cambridge (MA): NBER, 225–256.
- Becker, Rolf (2003). Educational Expansion and Persistent Inequalities of Education. Utilizing Subjective Expected Utility Theory to Explain Increasing Participation Rates in Upper Secondary School in the Federal Republic of Germany. *European Sociological Review* 19:1, 1–24.
- Bell, Daniel (1973). *The Coming of PostIndustrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books.
- Beller, Emily & Michael Hout (2006a). Intergenerational Social Mobility: The United States in Comparative Perspective. *Future of Children* 16:2, 19–36.
- (2006b). Welfare States and Social Mobility: How Educational and Social Policy May Affect Cross-National Differences in the Association between Occupational Origins and Destinations. *Research in Social Stratification and Mobility* 24:4, 353–365.
- Bihagen, Erik (2005). Labour Market Rewards and the Neo-Classical Soup: An Analysis of the Relation between Social Class and Economic Inequalities

- in Sweden in the Last Quarter of the 20th Century. *Acta Sociologica* 48:1, 63–84.
- Björklund, Anders & Markus Jäntti (2000). Intergenerational Mobility of Socio-Economic Status in Comparative Perspective. *Nordic Journal of Political Economy* 26:1, 3–32.
- (2009). Intergenerational Income Mobility and the Role of Family Background. Teoksessa Wiemer Salverda, Brian Nolan & Timothy M. Smeeding (toim.): *Oxford Handbook of Economic Inequality*. Oxford: Oxford University Press, 491–521.
- Blanden, Jo & Stephen Machin (2004). Educational Inequality and the Expansion of UK Higher Education. *Scottish Journal of Political Economy* 51:2, 230–249.
- Blom, Raimo (1987). Weber, luokat ja toimintateoria. Teoksessa Tapani Hieta-niemi (toim.): *Aiheita Weberistä. Max Weber modernista rationaalisuudesta, uskonnosta, oikeudesta ja yhteiskuntaluokista*. Helsinki: Tutkijaliitto, 127–146.
- (2004). Luokkatutkimus: omia ja vieraita kokemuksia. Teoksessa Raimo Blom & Jouko Nikula (toim.): *Plussat ja miinukset. Yhteiskuntatutkimuksen arviointia*. Tampere: Lumikki-kustannus, 1–11.
- Blom, Raimo, Heikki Kerkelä, Markku Kivinen, Harri Melin, Marja Järvelä, Liisa Rantalaiho, Jouko Nikula, Arja Tyrkkö, Pirjo Keinänen, Pertti Julku-nen & Rita Jähi (1984). *Suomalaiset luokkakuvassa*. Tampere: Vastapaino.
- Blom, Raimo & Harri Melin (2003). Information Society and the Transformation of Organizations in Finland. *Work and Occupations* 30:2, 176.
- Blom, Raimo, Harri Melin & Pasi Pyöriä (2001). *Tietotyö ja työelämän muutos. Palkkatyön arki tietoyhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2002). Social Contradictions in Informational Capitalism: The Case of Finnish Wage Earners and Their Labor Market Situation. *The Information Society* 18:5, 333–343.
- Blossfeld, Hans-Peter & Johannes Huinink (1991). Human Capital Investments or Norms of Role Transition? How Women's Schooling and Career Affect the Process of Family Formation. *The American Journal of Sociology* 97:1, 143–168.
- Bollen, Kenneth A., Jennifer L. Glanville & Guy Stecklov (2001). Socio-economic Status and Class in Studies of Fertility and Health in Developing Countries. *Annual Review of Sociology* 27:1, 153–185.
- Boudon, Raymond (1974). *Education, Opportunity and Social Inequality: Changing Prospects in Western Society*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Bourdieu, Pierre (1977). Cultural Reproduction and Social Reproduction. Teok-sessa Jerome Karabel & A. H. Halsey (toim.): *Power and Ideology in Educa-tion*. Oxford: Oxford University Press, 487–511.
- (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- (1986). The Forms of Capital. Teoksessa John. G. Richardson (toim.): *Hand-book of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Green-wood Press, 241–258.
- Bourdieu, Pierre & Lois Wacquant (1995). *Refleksiiviseen sosiologiaan. Tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta*. Joensuu: Joensuun yliopisto.

- Bowles, Samuel & Herbert Gintis (1976). *Schooling in Capitalist America*. London: Routledge.
- Bowles, Samuel, Herbert Gintis & Melissa Osborne (2001). The Determinants of Earnings: A Behavioral Approach. *Journal of Economic Literature* 39:4, 1137–1176.
- Breen, Richard (toim.) (2004a). *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- (2004b). The Comparative Study of Social Mobility. Teoksessa Richard Breen (toim.): *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1–6.
- Breen, Richard & John H. Goldthorpe (1997). Explaining Educational Differentials: Towards a Formal Rational Action Theory. *Rationality and Society* 9:3, 275–305.
- (2001). Class, Mobility and Merit. The Experience of Two British Cohorts. *European Sociological Review* 17:2, 81–101.
- Breen, Richard & Jan O. Jonsson (2005). Inequality of Opportunity in Comparative Perspective: Recent Research on Educational Attainment and Social Mobility. *Annual Review of Sociology* 31:1, 223–243.
- (2007). Explaining Change in Social Fluidity: Educational Equalization and Educational Expansion in Twentieth-Century Sweden. *American Journal of Sociology* 112:6, 1775–1810.
- Breen, Richard & Ruud Luijkx (2004a). Conclusions. Teoksessa Richard Breen (toim.): *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 383–410.
- (2004b). Social Mobility in Europe between 1970 and 2000. Teoksessa Richard Breen (toim.): *Social Mobility in Europe*. Oxford: Oxford University Press, 37–75.
- (2007). Social Mobility and Education: A Comparative Analysis of Period and Cohort Trends in Britain and Germany. Teoksessa Stefani Scherer, Reinhard Pollak, Gunnar Otte & Markus Gangl (toim.): *From Origin to Destination: Trends and Mechanisms in Social Stratification Research*. Frankfurt/Main: Campus, 102–124.
- Brehm, John & Wendy Rahn (1997). Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science* 41:1, 999–1023.
- Briggs, Asa (1983). The Language of Class in Early Nineteen-Century England. Teoksessa R. S. Neale (toim.): *History and class – Essential Readings in Theory and Interpretation*. Oxford: Blackwell, 2–29.
- Brint, Steven (1984). "New Class" and Cumulative Trend Explanations of the Liberal Political Attitudes of Professionals. *American Journal of Sociology* 90:1, 30–71.
- Broadly, Donald (1986). *Piilo-opetussuunnitelma*. Suom. ja toim. Pekka Kämäräinen, Mauri Neste & Ilmari Rostila. Tampere: Vastapaino.
- Brooks, David (2000). *Bobos in Paradise: The New Upper Class and How They Got There*. New York: Simon & Schuster.
- Brooks-Gunn, Jeanne & Greg J. Duncan (1997). The Effects of Poverty on Children. *The Future of Children* 7:2, 55–71.

- Cameron, Stephen V. & James J. Heckman (1998). Life Cycle Schooling and Dynamic Selection Bias: Models and Evidence for Five Cohorts of American Males. *Journal of Political Economy* 106:2, 262–333.
- Castells, Manuel (2000a). *End of Millennium*. London: Blackwell Publishers.
- (2000b). *The Rise of the Network Society*. London: Blackwell Publishers.
- (2004). *The Power of Identity*. London: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel & Pekka Himanen (2001). *Suomen tietoyhteiskuntamalli*. Suom. Jukka Kemppinen. Helsinki: WSOY.
- Clark, Terry Nichols & Seymour Martin Lipset (1991). Are Social Classes Dying? *International Sociology* 6:4, 397–410.
- Coleman, James S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94:1, 95–120.
- Conley, Dalton (2008). Reading Class Between the Lines (of This Volume): A Reflection on Why We Should Stick to Folk Concepts of Social Class. Teoksessa Annette Lareau & Dalton Conley (toim.): *Social Class – How Does It Work?* New York: Russell-Sage Foundation, 366–374.
- Conley, Dalton S. & Neil G. Bennett (2000). Is Biology Destiny? Birth Weight and Life Chances. *American Sociological Review* 65, 458–467.
- Crompton, Rosemary (2008). *Class and Stratification*. Cambridge: Polity.
- Crouch, Colin (1999). *Social Change in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Cunha, Flavio, James J. Heckman, Lance Lochner & Dimitriy V. Masterov (2005). Interpreting the Evidence on Life Cycle Skill Formation. IZA Discussion Papers 1675. Bonn: Institute for the Study of Labor (IZA).
- Currie, Janet (2009). Healthy, Wealthy, and Wise: Is There a Causal Relationship Between Child Health and Human Capital Development. *Journal of Economic Literature* 47:1, 87–122.
- Davies, Richard, Eskil Heinesen & Anders Holm (2002). The Relative Risk Aversion Hypothesis of Educational Choice. *Journal of Population Economics* 15:4, 683–713.
- De Búrca, Gráinne (toim.) (2005). *EU Law and the Welfare State – In Search of Solidarity*. Oxford: Oxford University Press.
- De Graaf, Nan Dirk & Hendrik Derk Flap (1988). With a Little Help from My Friends: Social Resources as an Explanation of Occupational Status and Income in West Germany, the Netherlands, and the United States. *Social Forces* 67:2, 452–472.
- De Souza Briggs, Xavier (1997). Social Capital and the Cities. Advice to Change Agents. *National Civic Review* 86:2, 111–117.
- Deil-Amen, Regina & James E. Rosenbaum (2002). The Unintended Consequences of Stigma-Free Remediation. *Sociology of Education* 75:3, 249–268.
- Easterlin, Richard A. (1975). An Economic Framework for Fertility Analysis. *Studies in Family Planning* 6:3, 54–63.
- Erikson, Robert (1996). Explaining Change in Educational Inequality – Economic Security and School Reforms. Teoksessa Robert Erikson &

- Jan O. Jonsson (toim.): *Can Education Be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder: Westview Press, 95–112.
- Erikson, Robert & John H. Goldthorpe (1992). *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, Robert, John H. Goldthorpe, Michelle Jackson, Meir Yaish & David R. Cox (2005). On Class Differentials in Educational Attainment. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 102:27, 9730–9733.
- Erikson, Robert & Jan O. Jonsson (1998). Social Origin as an Interest-Bearing Asset: Family Background and Labour Market Rewards among Employees in Sweden. *Acta Sociologica* 41:1, 19–36.
- Ermisch, John, Marco Francesconi & David J. Pevalin (2004). Parental Partnership and Joblessness in Childhood and Their Influence on Young People's Outcomes. *Journal of the Royal Statistical Society Series A* 167:1, 69–101.
- Erola, Jani (2000). Häviävätkö luokkaerot? Kulutus pohjaisten luokkaerojen merkitys riskiyhteiskunnassa. *Futura* 19:4, 26–40.
- (2001). Maksuhäiriöisyys ja luottamus rakenteiden kriisi sosiaalisessa toiminnessa. *Sosiologia* 38:3, 174–191.
- (2009a). Sosiaalisen huono-osaisuuden periytyvyys, älykkyys ja geenit – tutkimuseettinen näkökulma. Teoksessa Sinikka Sihvo (toim.): *Sukupolvien yli ulottuva vastuu ja tutkimuksen etiikka: Seminaari 4.12.2008*. Avauksia 2/2009. Helsinki: Terveystien ja hyvinvoinnin laitos (THL), 27–31.
- (2009b). Succeeding While Failing in Equality of Opportunity? Social Mobility and Education of Finnish Cohorts Born 1936–1975. *Acta Sociologica* 52:4, 307–328.
- Erola, Jani, Juho Härkönen & Jaap Dronkers (2008). *Parental Divorce and Offspring Marriage in Finland: Later, But With Whom?* SPS Working Paper 2008/04. Fiesole: European University Institute.
- Erola, Jani & Pasi Moisio (2002). Jähmettyikö Suomi? Sosiaalinen liikkuvuus ja pitkäaikaistyöttömyys Suomessa 1970–1995. *Sosiologia* 39:3, 185–199.
- (2004). Rakennemuutos ja sosiaalinen liikkuvuus Suomessa. Teoksessa Ismo Kantola, Keijo Koskinen & Pekka Räsänen (toim.): *Sosiologia kättälehdiä*. 3. täys. uud. laitos. Tampere: Vastapaino, 117–136.
- (2007). Social Mobility over Three Generations in Finland 1950–2000. *European Sociological Review* 23:2, 169–183.
- Erola, Jani & Pekka Räsänen (2007). Suomalaisen sosiaalitieteen menetelmätrendit 1990 ja 2000-luvuilla. *Janus* 15:4, 297–315.
- Erola, Jani, Pekka Räsänen, Laura Halenius, Veera Vasunta & Teemu Haapanen (2005). *Suomi 2004. Aineistonkeruu ja tutkimuslausekkeet sekä yhteiskunnan ja kulutuksen muutos 1999–2004*. Keskustelua ja raportteja 5:2005. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- Ervasti, Heikki (1994). *Yhteiskuntaluokat ja hyvinvointivaltion vaihtoehdot*. Sosiaalipolitiikan tutkimuksia, Sarja A:3. Turku: Turun yliopisto.
- (1996). *Kenen vastuu?* Helsinki: Stakes.
- (1998). Civil Criticism and the Welfare State. *Scandinavian Journal of Social Welfare* 7:4, 288–299.

- (1999). Uudet ja vanhat poliittiset kysymykset – päättyykö ”demokraattinen luokkataistelu”? *Politiikka* 41:4, 244–259.
- (2001). Class, Individualism and the Finnish Welfare State. *Journal of European Social Policy* 11:1, 9–23.
- Ervasti, Heikki & Olli Kangas (1995). Class Bases of Universal Social Policy. Pension Policy Attitudes in Finland, 1993. *European Journal of Political Research* 27:3, 347–367.
- Esping-Andersen, Gøsta (1985). *Politics against Markets*. Princeton: Princeton University Press.
- (toim.) (1993a). *Changing Classes – Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. Lontoo: Sage Publications.
- (1993b). Post-Industrial Class Structures: An Analytical Framework. Teoksessa Gøsta Esping-Andersen (toim.): *Changing Classes – Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. Lontoo: Sage Publications, 7–31.
- (2004a). Unequal Opportunities and the Mechanisms of Social Inheritance. Teoksessa Miles Corak (toim.): *Generational Income Mobility in North America and Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 289–314.
- (2004b). Untying the Gordian Knot of Social Inheritance. *Research in Social Stratification and Mobility* 21, 115–138.
- (2006). Social Inheritance and Equal Opportunity Policies. Teoksessa Hugh Lauder, Phillip Brown, Jo-Anne Dillabough & A. H. Halsey (toim.): *Education, Globalisation and Social Change*. Oxford: Oxford University Press, 399–408.
- Euroopan komissio (2007). White Paper – Together for Health: A Strategic Approach for the EU 2008–2013. Bryssel, 23.10.2007. COM(2007)630.
- (2008a). Renewed Social Agenda – Opportunities, Access and Solidarity in the 21st Century Europe. Bryssel, 2.7.2008. COM(2008)412.
- (2008b). Report on the Public Consultation on Europe’s Social Reality and on a New Social Vision for 21st Century Europe. Bryssel, 14.5.2008. SEC(2008)1896.
- (2008c). *Social Situation in the European Union 2007. Directorate for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities*. Bryssel: Euroopan komissio.
- Euroopan unionin neuvosto (2006). Koulutusta nykyaikaistamalla edistetään merkittävästi vaurautta ja sosiaalista yhteenkuuluvuutta Euroopassa. Koulutus 2010 -työohjelman täytäntöönpanon edistymistä koskeva neuvoston ja komission yhteinen väliraportti 2006 (2006/C 79/01).
- Evans, Gary W. & Michelle A. Schamberg (2009). Childhood Poverty, Chronic Stress, and Adult Working Memory. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106:16, 6545–6549.
- Fagan, Colette (2001). The Temporal Reorganization of Employment and the Household Rhythm of Work Schedules. The Implications for Gender and Class Relations. *American Behavioral Scientist* 44:7, 1199–1212.
- Featherman, David L., F. Lancaster Jones & Robert M. Hauser (1975). Assumptions of Social Mobility Research in the U.S.: The Case of Occupational Status. *Social Science Research* 4:4, 329–360.

- Finnäs, Fjalar (1995). Entry into Consensual Unions and Marriages among Finnish Women Born Between 1938 and 1967. *Population Studies* 49:1, 57–70.
- Fisher, Kimberly, Jonathan Gershuny & Anne H. Gauthier (2009). Multi-national Time Use Study. User's Guide and Documentation. Version 3. Oxford: University of Oxford. <<http://www.timeuse.org/mtus/documentation/docs/OnLineDocumentation.pdf>>. Katsottu 6.11.2009.
- Forma, Pauli (2006). Niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina: Suomalaisten sosiaalipolitiikkaa koskevat mielipiteet vuonna 2004. Teoksessa Mikko Kautto (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi 2006*. Helsinki: Stakes, 160–184.
- Forma, Pauli, Johanna Kallio, Jukka Pirttilä & Roope Uusitalo (2007). *Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan?* Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 89. Helsinki: Kela.
- Fougstedt, Gunnar & Arvi Raivio (1953). *Suomen väestön sääty- ja ammattiryhmitys vuosina 1751–1805*. Tilastollisia tiedonantoja 40. Helsinki: Tilastollinen Päätoimisto.
- Freitag, Markus (2003). Beyond Tocqueville: The Origins of Social Capital in Switzerland. *European Sociological Review* 19:2, 217–232.
- Friedlander, Dov, Barbara S. Okun & Sharon Segal (1999). The Demographic Transition Then and Now: Processes, Perspectives, and Analyses. *Journal of Family History* 24:4, 493–533.
- Furåker, Bengt & Marianne Blomsterberg (2003). Attitudes towards the Unemployed. An Analysis of Swedish Survey Data. *International Journal of Social Welfare* 12:3, 193–203.
- Ganzeboom, Harry B. G., Paul M. De Graaf & Donald J. Treiman (1992). A Standard International SocioEconomic Index of Occupational Status. *Social Science Research* 21, 1–56.
- Ganzeboom, Harry B. G., Ruud Luijkx & Donald Treiman (1989). Intergenerational Class Mobility in Comparative Perspective. *Research in Social Stratification and Mobility* 8:1, 3–84.
- Gebhard, Hannes (1913). Jordbruksbefolkningen, dess förhållande till andra yrkesgrupper och dess sociala sammansättning. Subkomiten för den obestutna befolkningen. Statistisk undersökning av socialekonomiska förhållanden i Finlands landskommuner år 1901. Helsinki.
- Gelissen, John (2001). Old-Age Pensions: Individual or Collective Responsibility? An Investigation of Public Opinion across European Welfare States. *European Societies* 3:4, 495–523.
- Gershuny, Jonathan (2003). *Changing Times: Work and Leisure in Postindustrial Society*. Oxford: Oxford University Press.
- (2005). Busyness as the Badge on Honor for the New Superordinate Working Class. *Social Research* 72:2, 287–314.
- Giddens, Anthony (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern age*. Cambridge: Polity Press.
- (2007). *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity.
- Goldthorpe, John H. (1980). *Social Mobility & Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.

- (2000). *On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- (2007). *On Sociology. Second edition. Volume Two: Illustration and Retrospect*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Goldthorpe, John H., Catriona Llewellyn & Clive Payne (1987). *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Goldthorpe, John H. & Abigail McKnight (2006). The Economic Basis of Social Class. Teoksessa Stephen L. Morgan, David B. Grusky & Gary S. Fields (toim.): *Mobility and Inequality: Frontiers of Research in Sociology and Economics*. Palo Alto: Stanford University Press, 109–136.
- Goodin, Robert E. & Julian Le Grand (1987). Not Only the Poor. Teoksessa Robert E. Goodin & Julian Le Grand (toim.): *Not Only the Poor*. Lontoo: Allen & Unwin, 203–227.
- Gordon, David, Michael Reich & Richard C. Edwards (1975). *Labor Market Segmentation*. Lexington (MA): Heath.
- Gordon, Tuula, Janet Holland & Elina Lahelma (2000). *Making Spaces: Citizenship and Difference in Schools*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Gottschalk, Peter & Mary Joyce (1998). Cross-National Differences in the Rise in Earnings Inequality: Market and Institutional Factors. *Review of Economics and Statistics* 80:4, 489–502.
- Gottschalk, Peter & Timothy M. Smeeding (1997). Cross-National Comparisons of Earnings and Income Inequality. *Journal of Economic Literature* 35:2, 633–687.
- Gould, Arthur (1981). The Salaried Middle Class and the Corporatist Welfare State. *Policy and Politics* 9:3, 401–418.
- Granovetter, Mark (1973). The Strength of the Weak Ties. *The American Journal of Sociology* 78:6, 1360–1380.
- (1974). *Getting a Job*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (1985). Economic Action and Social Structure. The Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology* 91:3, 481–510.
- Grusky, David (1998). Can Class Analysis Be Salvaged? *American Journal of Sociology* 103:5, 1187–1234.
- Grusky, David & Gabriela Galescu (2005). Foundations of a Neo-Durkheimian Class Analysis. Teoksessa Erik Olin Wright (toim.): *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 51–81.
- Grusky, David B. & Kim A. Weeden (2002). Class Analysis and the Heavy Weight of Convention. *Acta Sociologica* 45:3, 229–236.
- Guo, Guang & Kathleen Mullan Harris (2000). The Mechanisms Mediating the Effects of Poverty on Children's Intellectual Development. *Demography* 37:4, 431–447.
- Guveli, Ayse, Ariana Need & Nan Dirk de Graaf (2007). The Rise of "New" Social Classes within the Service Class in the Netherlands: Political Orientation of Social and Cultural Specialists and Technocrats between 1970 and 2003. *Acta Sociologica* 50:2, 129–146.

- Hansen, Marianne Nordli (1996). Earnings in Elite Groups: The Impact of Social Class Origin. *Acta Sociologica* 39:4, 385–408.
- Havén, Heikki (toim.) (1998). *Koulutus Suomessa*. Koulutus 1998:1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Hayes, Bernadette (1995). The Impact of Class on Political Attitudes. A Comparative Study of Great Britain, West Germany, Australia, and the United States. *European Journal of Political Research* 27:1, 69–91.
- Heckman, James J. (2006). Skill Formation and the Economics of Investing in Disadvantaged Children. *Science* 312:5782, 1900–1902.
- Helne, Tuula & Markku Laatu (toim.) (2006). *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Herrnstein, Richard J. & Charles Murray (1994). *The Bell Curve*. New York: The Free Press.
- Hicks, Alexander (1999). *Social Democracy and Welfare Capitalism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hobson, Barbara (1990). No Exit, No Voice: Women's Economic Dependency and the Welfare State. *Acta Sociologica* 33:3, 235–250.
- Hoffmann, John P. (2004). *Generalized Linear Models: An Applied Approach*. Boston: Pearson, Allyn & Bacon.
- Hout, Michael (1988). More Universalism, Less Structural Mobility: The American Occupational Structure in the 1980s. *American Journal of Sociology* 93:6, 1358–1400.
- (2004). Maximally Maintained Inequality Revisited: Irish Educational Mobility in Comparative Perspective. Working paper. Berkeley: University of California, Survey Research Center. <<http://ucdata.berkeley.edu/rsfcensus>>. Katsortu 26.11.2008.
- (2008). How Class Works: Objective and Subjective Aspects of Class Since the 1970s. Teoksessa Annette Lareau & Dalton S. Conley (toim.): *Social Class*. New York: Russell-Sage Foundation, 25–64.
- Hout, Michael & Thomas A. DiPrete (2006). What We Have Learned: RC28's Contributions to Knowledge about Social Stratification. *Research in Social Stratification and Mobility* 24:1, 1–20.
- Hulkko, Laura (2003). Työajat eri elämänvaiheissa. Teoksessa Laura Hulkko (toim.): *Työajan muutokset. Työmarkkinat 8*. Helsinki: Tilastokeskus, 27–51.
- Härkönen, Juho (2005). Divorce Risk Factors across Finnish Marriage Cohorts, 1954–1989. *Yearbook of Population Research in Finland* 41, 151–164.
- Härkönen, Juho & Jaap Dronkers (2006). Stability and Change in the Educational Gradient of Divorce. A Comparison of Seventeen Countries. *European Sociological Review* 22:5, 501–517.
- Härkönen, Juho, Hande Kaymakçalan, Pirjo Mäki & Anja Taanila (2009). Prenatal Health, Educational Attainment, and Intergenerational Mobility. CIQLE Working Paper 2009-6. New Haven (CT): Yale University.
- Iannelli, Cristina (2008). Expansion and Social Selection in Education in England and Scotland. *Oxford Review of Education* 34:2, 179–202.

- Iannelli, Cristina & Emer Smyth (2008). Mapping Gender and Social Background Differences in Education and Youth Transitions across Europe. *Journal of Youth Studies* 11:2, 213–232.
- Isoaho, Hannu, Osmo Kivinen & Risto Rinne (1990). *Nuorten koulutus ja koti-
tausta*. Tutkimuksia 171. Helsinki: Tilastokeskus.
- Jackson, Michelle, Robert Erikson, John H. Goldthorpe & Meir Yaish (2007). Primary and Secondary Effects in Class Differentials in Educational Attainment: The Transition to A-level Courses in England and Wales. *Acta Sociologica* 50:3, 211–230.
- Jackson, Michelle, John H. Goldthorpe & Colin Mills (2005). Education, Employers and Class Mobility. *Research in Social Stratification and Mobility* 23, 3–33.
- Jackson, Philip W. (1968). *Life in the Classrooms*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Jacobs, Jerry A. & Kathleen Gerson (2004). *The Time Divide: Work, Family and Gender Inequality*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Jalovaara, Marika (2001). Socio-Economic Status and Divorce in First Marriages in Finland 1991–93. *Population Studies* 55:2, 119–133.
- (2002). Socioeconomic Differentials in Divorce Risk by Duration of Marriage. *Demographic Research* 7:16, 537–564.
- (2003). The Joint Effects of Marriage Partners' Socioeconomic Positions on the Risk of Divorce. *Demography* 40:1, 67–81.
- Jary, David & Julia Jary (1995). *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow: HarperCollins.
- Jencks, Christopher S. & Laura Tach (2006). Would Equal Opportunity Mean More Mobility? Teoksessa Stephen L. Morgan, David B. Grusky & Gary S. Fields (toim.): *Mobility and Inequality: Frontiers of Research in Sociology and Economics*. Palo Alto: Stanford University Press, 23–57.
- Johanson, V. F. (1940). *Suomen tilaston pääkohdat*. Helsinki.
- Jokinen, Kimmo & Kimmo Saaristo (2002). *Suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- (2004). *Sosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Jokivuori, Pertti & Risto Hietala (2007). *Määrällisiä tarinoita. Monimuuttujamenetelmien käyttö ja tulkinta*. Helsinki: WSOY.
- Jowell, Roger & The Central Co-ordinating Team (2003). *European Social Survey 2002/2003: Technical Report*. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University.
- (2007). *European Social Survey 2006/2007: Technical Report*. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University.
- Jäntti, Markus (2002). Sosiaalinen liikkuvuus ja yhteiskunnalliset jaot. Teoksessa Timo Piirainen & Juho Saari (toim.): *Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö?* Helsinki: Gaudeamus, 202–219.
- Jäntti, Markus & Eva Österbacka (1995). *How Much of the Variance in Income Can Be Attributed to Family Background*. Turku: Åbo Akademi.
- Järvelä, Marja (1991). *Palkkatyö ja koulutustarve*. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Järvinen, Katriina & Laura Kolbe (2007). *Luokkarekellä hyvinvointiyhteiskunnassa*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kalmijn, Matthijs (1998). Inter marriage and Homogamy: Causes, Patterns, Trends. *Annual Review of Sociology* 24:1, 395–421.
- Kangas, Olli (1986). *Luokkaintressit ja hyvinvointivaltio*. Julkaisuja D-84. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulu.
- (1995). Attitudes on Means-Tested Social Benefits in Finland. *Acta Sociologica* 38:4, 299–310.
- Kari, Matti, Mervi Kattelus & Juho Saari (2008). *Sosiaalinen Eurooppa murroksessa: Euroopan unionin sosiaali- ja terveyspolitiikka*. Helsinki: Eurooppatiedotus.
- Kettunen, Pauli (2008). *Globalisaatio ja kansallinen me: Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.
- Kilpi, O. K. (1913). *Suomen ammatissa toimiva väestö ja sen yhteiskunnalliset luokat vuosina 1815/75. I. Maaseutu*. Helsinki: Sana.
- Kinnunen, Merja (2001). *Luokiteltu sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Kivinen, Markku (1989). *The New Middle Classes and the Labour Process – Class Criteria Revisited*. Sosiologian laitoksen tutkimuksia 223. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kivinen, Osmo, Sakari Ahola & Juha Hedman (2001). Expanding Education and Improving Odds? Participation in Higher Education in Finland in the 1980s and 1990s. *Acta Sociologica* 44:2, 171–181.
- Kivinen, Osmo, Juha Hedman & Päivi Kaipainen (2007). From Elite University to Mass Higher Education: Educational Expansion, Equality of Opportunity and Returns to University Education. *Acta Sociologica* 50:3, 231–247.
- Kivinen, Osmo & Risto Rinne (1995). *Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. Koulutus 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kohler, Hans-Peter, Francesco C. Billari & José Antonio Ortega (2002). The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s. *Population and Development Review* 28:4, 641–680.
- Kohn, Melvin L. (1963). Social Class and Parent-Child Relationships: An Interpretation. *The American Journal of Sociology* 68:4, 471–480.
- Korpi, Walter (1983). *Democratic Class Struggle*. Lontoo: Routledge & Kegan.
- Kortteinen, Matti (1991). Kohti informaatioyhteiskuntaako? Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Suomi 2017*. Helsinki: Gummerus, 191–208.
- Kumlin, Staffan & Bo Rothstein (2005). Making and Breaking Social Capital. The Impact of Welfare-State Institutions. *Comparative Political Studies* 38:4, 339–365.
- Kumlin, Staffan & Stefan Svallfors (2007). Social Stratification and Political Articulation: Why Attitudinal Class Differences Vary Across Countries. Teoksessa Steffen Mau & Benjamin Veghte (toim.): *Social Justice, Legitimacy and the Welfare State*. Hampshire: Ashgate, 19–46.
- Kuusinen, Jorma (1985). Lukioon siirtyneiden lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Sociologia* 22:3, 191–196.

- (1986). Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Kasvatus* 17:3, 192–197.
- (1992). Hyvät, huonot ja keskinkertaiset. *Kasvatus* 23:1, 47–56.
- Landis, J. R., J. M. Lepkowski, S. A. Eklund & S. A. Stehouwer (1982). A Statistical Methodology for Analyzing Data from a Complex Survey: The First National Health and Nutrition Examination Survey. *Vital and Health Statistics series* 2:92. U.S. National Center for Health Statistics.
- Lane, Robert (1986). Market Justice, Political Justice. *American Political Science Review* 80:1, 383–402.
- Lareau, Anette (2003). *Unequal Childhoods: Class, Race, and Family Life*. Berkeley: University of California Press.
- Layte, Richard & Christopher T. Whelan (2002). Cumulative Disadvantage or Individualisation? A Comparative Analysis of Poverty Risk and Incidence. *European Societies* 4:2, 209–233.
- Lee, David J. & Bryan S. Turner (1996). *Conflicts about Class: Debating Inequality in Late Industrialism: A Selection of Readings*. Lontoo: Longman.
- Lehtonen, Risto & Erkki Pahkinen (2004). *Practical Methods for Design and Analysis of Complex Surveys*. Second edition. Chichester: John Wiley.
- Leimu, K., K. Oravainen & H. Saari (1978). *Koulutusteille valikoituminen ja sitä määrittäviä taustatekijöitä Suomen koululaitoksessa. Vuoden 1972 tutkintojen suunnittelutoimikunnan taustaraportti 1*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 288. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Leiulfsrud, Håkan (2004). Where Have All the Classes Gone Long Time Passing? Teoksessa Raimo Blom & Jouko Nikula (toim.): *Plussat ja miinukset. Yhteiskuntatutkimuksen arviointia*. Tampere: Lumikki-kustannus, 12–24.
- Leiulfsrud, Håkan, Ivano Bison & Heidi Jensberg (2005). *Social Class in Europe. European Social Survey 2002/3*. Oslo: NTNU Samfunnsforskning. <http://www.ntpu.edu.tw/social/upload/F_20090429131227_3.pdf>. Katsottu 5.11. 2009.
- Li, Yaojun, Mike Savage & Andrew Pickles (2003). Social Capital and Social Exclusion in England and Wales (1972–1999). *British Journal of Sociology* 54:4, 497–526.
- (2005). Social Capital and Social Trust in Britain. *European Sociological Review* 21:2, 109–123.
- Li, Yaojun, Mike Savage & Alan Warde (2008). Social Mobility and Social Capital in Contemporary Britain. *British Journal of Sociology* 59:3, 391–411.
- Liljander, Juha-Pekka (1996). *Statusvoittojen ja -tappioiden tiet korkeakoulutuksessa. Keskeyttäminen ja koulutuksen vaihtaminen opintouran taitekohtana*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lin, Nan (1999). Social Networks and Status Attainment. *Annual Review of Sociology* 25:1, 467–487.
- (2001). *Social Capital. A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linder, Staffan (1970). *The Harried Leisure Class*. New York: Columbia University Press.

- Lipset, Seymour Martin & Hans L. Zetterberg (1959). *Social Mobility in Industrial Societies*. Berkeley: University of California Press.
- Loua, Toussaint (1873). Renseignements sur la population de la Finlande. *Journal de la société de statistique de Paris*.
- Lovenduski, Joni (1986). *Women and European Politics*. Brighton: Wheatsheaf.
- Lucas, Samuel R. (2001). Effectively Maintained Inequality: Education Transitions, Track Mobility and Social Background Effects. *The American Journal of Sociology* 106:6, 1642–1690.
- Lundborg, Petter & Anders Stenberg (2009). Nature, Nurture, and Egalitarian Policy: What Can We Learn From Molecular Genetics? Discussion Paper 4585. Bonn: IZA.
- Lutz, Wolfgang, Brian C. O'Neill & Sergei Scherbov (2003). Demographics: Enhanced: Europe's Population at a Turning Point. *Science* 299:5615, 1991–1992.
- Lyotard, Jean-François (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis (MN): University of Minnesota Press.
- Machin, Stephen & Anna Vignoles (2004). Educational Inequality: The Widening Socio-Economic Gap. *Fiscal Studies* 25:2, 107–128.
- Macunovich, Diane J. (1998). Fertility and the Easterlin Hypothesis: An Assessment of the Literature. *Journal of Population Economics* 11:1, 53–111.
- Maffesoli, Michel (1996). *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. Lontoo: Sage Publications.
- Manninen, Olli (2008). Retkellä luokkayhteiskunnassa. *Ekonomi* 2008:4, 22–28.
- Mare, Robert D. (1980). Social Background and School Continuation Decisions. *Journal of the American Statistical Association* 70:370, 295–305.
- Marks, Gary N. (2005). Cross-National Differences and Accounting for Social Class Inequalities in Education. *International Sociology* 20:4, 483–505.
- Marshall, Gordon, Adam E. Swift & Stephen Roberts (1997). *Against the Odds: Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Marx, Karl (1958). Louis Bonaparten Brumairekuun kahdeksastoista. Teoksessa Karl Marx & Friedrich Engels: *Valitut teokset. I osa*. Petroskoi: Karjalan ASNT:n kustannusliike (saks. artikkeli ilmestynyt alun perin 1869).
- (1976). *Pääoma III*. Moskova: Edistys. (alkuteos ilmestynyt 1894).
- Mau, Steffen (2003). *The Moral Economy of Welfare States*. Lontoo: Routledge.
- Mayer, Susan E. (1997). *What Money Can't Buy*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- McLanahan, Sara & Christine Percheski (2008). Family Structure and the Reproduction of Inequalities. *Annual Review of Sociology* 34:1, 257–276.
- Meghir, Costas & Mårten Palme (2005). Educational Reform, Ability, and Family Background. *American Economic Review* 95:1, 414–424.
- Meteli (1977). *Ammattiasema, työolot ja sairastavuus metalliteollisuuden henkilöstöryhmissä*. Liikunnan ja kansanterveyden tutkimuksia 18. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Mincer, Jacob & Solomon Polachek (1974). Family Investments in Human Capital: Earnings of Women. *The Journal of Political Economy* 82:2, 76–108.
- Moisio, Pasi (2004). Köyhyyden pitkittäinen rakenne. Tilapäis- ja pitkäaikaisköyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69:4, 341–359.
- Mussweiler, Thomas & Fritz Strack (2000). The Use of Category and Exemplar Knowledge in the Solution of Anchoring Tasks. *Journal of Personality and Social Psychology* 78:6, 1038–1052.
- Mäntylä, Suvi (2006). *Myyteistä todellisuuteen: Henkilöstöhallinnon haasteet ICT-alalla*. Sosiologian tutkimuksia A27. Turku: Turun yliopisto.
- Naumanen, Päivi (2002). *Koulutuksella kilpailukykyä. Koulutuksen yhteys miesten ja naisten työllisyyteen ja työn sisältöön*. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 57. Turku: RUSE.
- (2004). Työmarkkinat, koulutus ja sukupuoli. Teoksessa Ismo Kantola, Keijo Koskinen & Pekka Räsänen (toim): *Sosiologisia karttalehtiä*. 3., täysin uudistettu laitos. Tampere: Vastapaino, 137–158.
- Nevala, Arto (1999). *Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa*. Bibliotheca Historica 43. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Nevalainen, Eino (1955). Työväenluokan asema Suomessa vv. 1909–1954. *Kommunisti*, erikoisnumero 3.
- Niemi, Iiris (2003). Työn rytmit. Teoksessa Laura Hulkko (toim.): *Työajan muutokset*. Työmarkkinat 2003:8. Helsinki: Tilastokeskus.
- Niemi, Iiris & Hannu Pääkkönen (2001). *Ajankäytön muutokset 1990-luvulla*. Kulttuuri ja viestinä 2001:6. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nikula, Jouko (1998). The Death of Classes: Concrete or Symbolic? Teoksessa Harri Melin & Raimo Blom (toim.): *Class and Social Division: Evaluating Theoretical Transformations*. Työpapereita B; 38. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Nisbet, Robert A. (1959). The Decline and Fall of Social Class. *Pacific Sociological Review* 1:2, 11–17.
- Noro, Arto (2000). Aikalaismoitteen sosiologisen teorian kolmantena lajityypinä. *Sociologia* 37:4, 321–329.
- OECD (2009). *Population and Labour Force*. Paris: OECD. <<http://www.sourceoecd.org/database/OECDStat>>. Katsottu 4.11.2009.
- Paarma, Jukka (2008). Anteeksipyyntöön vai opiksi ottamisen aika. *Turun Sanomat* 21.2.
- Pakulski, Jan (1993). The Dying of Class or of Marxist Class Theory? *International Sociology* 8:3, 279–292.
- Pakulski, Jan & Malcolm Waters (1996a). *The Death of Class*. Sage: Thousand Oaks.
- (1996b). The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society. *Theory and Society* 25:5, 667–691.
- Palloni, Alberto (2006). Reproducing Inequalities: Luck, Wallets, and the Enduring Effects of Childhood Health. *Demography* 43:4, 587–615.
- Pekkala, Sari & Robert E. B. Lucas (2007). Differences across Cohorts in Finnish Intergenerational Income Mobility. *Industrial Relations* 46:1, 81–111.

- Pekkarinen, Tuomas, Sari Pekkala & Roope Uusitalo (2006). Educational Policy and Intergenerational Income Mobility: Evidence from the Finnish Comprehensive School Reform. Working paper 2006:13. Uppsala: IFAU – Institute for Labour Market Policy Evaluation.
- Pekonen, Kyösti (1998). *Politiikkaa urbaanissa betonilähiössä*. SoPhi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pfeffer, Fabian T. (2008). Persistent Inequality in Educational Attainment and its Institutional Context. *European Sociological Review* 24:5, 543–565.
- Pichler, Florian & Claire Wallace (2009). Social Capital and Social Class in Europe: The Role of Social Networks in Social Stratification. *European Sociological Review* 25:3, 319–332.
- Pierson, Paul (1996a). The New Politics of the Welfare State. *World Politics* 42:2, 143–179.
- (1996b). The Path to European Integration – A Historical Institutional Analysis. *Comparative Political Studies* 29:2, 123–163.
- Piirainen, Timo & Juho Saari (toim.) (2002). *Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö?* Helsinki: Gaudeamus.
- Portes, Alejandro (1998). Social Capital: It's Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24:1, 1–24.
- Portes, Alejandro & Julia Sensenbrenner (1993). Embeddedness and Immigration. Notes on the Social Determinants of Economic Action. *The American Journal of Sociology* 98:6, 1320–1350.
- Poulantzas, Nikos (1975). *Classes in Contemporary Capitalism*. Lontoo: New Left Books.
- Projekt Klassenanalyse (1974). *Materialen zur Klassenstruktur der BRD*. Hamburg: VSA-Verlag.
- Pulkkinen, Lea (1989). Predictability of the Length of Educational Routes and the Development of Career Lines. *Scandinavian Journal of Educational Research* 33:3, 203–214.
- (toim.) (1996). *Lapsesta aikuiseksi*. Jyväskylä: Atena.
- Putnam, Robert D. (1993). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Pöntinen, Seppo (1983). *Social Mobility and Social Structure. A Comparison of Scandinavian Countries*. Commentationes Scientiarum Socialium 20. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Pöntinen, Seppo, Matti Alestalo & Hannu Uusitalo (1983). *The Finnish Mobility Survey 1980: Data and First Results*. Report No 9. Helsinki: Suomen Gallup.
- Raftery, Adrian E. & Michael Hout (1993). Maximally Maintained Inequality: Expansion, Reform, and Opportunity in Irish Education 1921–75. *Sociology of Education* 66:1, 41–62.
- Rahkonen, Keijo & J. P. Roos (1985). In Search of the Finnish New Middle Class. *Acta Sociologica* 28:3, 257–274.

- Rauhala, Urho (1964). *Yhteiskuntaluokka. Yhteiskuntatieteiden käsikirja*. Helsinki: Otava.
- (1966). *Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalinen kerrostuneisuus*. Helsinki: WSOY.
- Raunio, Tapio & Juho Saari (toim.) (2007). *Euroopan tulevaisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2009). *Euroopan unionin jännitteet*. Helsinki: Eurooppa-tiedotus.
- Rawls, John (1971). *A Theory of Justice*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Rhodes, Martin (2001). The Political Economy of Social Pacts: "Competitive Corporatism" and European Welfare Reform. Teoksessa Paul Pierson (toim.): *The New Politics of the Welfare State*. New York: Oxford University Press, 165–194.
- Riihelä, Marja, Risto Sullström & Ilpo Suoniemi (2007). Tulorojen kehitys ja verotus. Teoksessa Heikki Taimio (toim.): *Taloukskasvun bedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* Helsinki: Työväen sivistysliitto, 65–84.
- Riihelä, Marja, Risto Sullström & Matti Tuomala (2007). Varallisuuserot kasvussa. Teoksessa Heikki Taimio (toim.): *Taloukskasvun bedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* Helsinki: Työväen sivistysliitto, 85–99.
- Robinson, John. P. & Geoffrey Godbey (1999). *Time for Life. The Surprising Ways Americans Use Their Time*. Second Edition. University Park: The Pennsylvania State University Press.
- Roos, J. P. (1992). Keskiluokka ja hyvinvointivaltio: Uusi hyvinvointisopimus? Teoksessa Olavi Riihinen (toim.): *Sosiaalipolitiikka 2017*. Helsinki: WSOY, 321–338.
- Rose, David & Eric Harrison (2007). The European Socio-Economic Classification: A New Class Schema for Comparative European Research. *European Societies* 9:3, 459–490.
- Rothstein, Bo & Dietlind Stolle (2003). Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach. Teoksessa Marc Hooghe & Dietlind Stolle (toim.): *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 191–210.
- Rønsen, Marit (2004). Fertility and Public Policies – Evidence from Norway and Finland. *Demographic Research* 10:6, 141–170.
- Saari, Juho (2005). Eurooppalainen köyhyyspolitiikka. Teoksessa Juho Saari (toim.): *Köyhyyspolitiikka: Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 121–186.
- (2006a). Harmaa toimivalta: Toimivallan ylivaluminen köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastaisissa politiikoissa Euroopan unionissa. Teoksessa Pauli Niemelä & Terho Pursiainen (toim.): *Hyvinvointi yhteiskuntapolitiittisena tavoitteena*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 62. Kuopio: Kuopion yliopisto, 242–266.
- (toim.) (2006b). *Suomen malli – murroksesta menestykseen?* Helsinki: Yliopistopaino.

- (2008). Lissabonin strategia sosiaalisena innovaationa. Teoksessa Juho Saari (toim.): *Sosiaaliset innovaatiot ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 167–198.
- Saari, Juho & Anne Birgitta Pessi (toim.) (2007). *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sampson, Robert J., Patrick Sharkey & Stephen W. Raudenbush (2008). Durable Effects of Concentrated Disadvantage on Verbal Ability among African-American Children. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105:3, 845–852.
- Sanaksenaho, Sanna (2006). *Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieulainen näkökulma*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Saurama, Laura (2001). *Raportti Suomen aineiston keruusta projektiin Unemployment, Early Retirement and Citizenship: Marginalisation and Integration in the Nordic Countries*. Sarja C:7. Sosiaalipolitiikan laitos. Turku: Turun yliopisto.
- Savage, Mike (2000). *Class Analysis and Social Transformation*. Buckingham: Open University Press.
- Scott, John (1996). *Stratification and Power: Structures of Class, Status and Command*. Cambridge: Polity Press.
- Seppänen, Piia (2006). *Kouluvalintapolitiikka perusopetuksessa. Suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa*. Turku: Suomen kasvatus-tieteellinen seura.
- Shavit, Yossi, Richard Arum, Adam Gamoran & Gila Menachem (2007). *Stratification in Higher Education: A Comparative Study of 15 Countries*. Palo Alto: Stanford University Press.
- Shavit, Yossi & Hans-Peter Blossfeld (toim.) (1993). *Persisting Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview Press.
- Siisiäinen, Martti (2003). Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 40:3, 204–218.
- Siltala, Juha (2004). *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.
- Silvennoinen, Heikki (1992). Huono-osaisuus ja koulutus. *Kasvatus* 23:3, 256–267.
- (2002). *Koulutus marginalisaation hallintana*. Helsinki: Gaudeamus.
- Simola, Hannu, Risto Rinne & Joel Kivirauma (2002). Abdication of the Education State or Just Shifting Responsibilities? The Appearance of a New System of Reason in Constructing Educational Governance and Social Exclusion/Inclusion in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research* 46:3, 247–264.
- Skeggs, Beverly (1997). *Formations of Class & Gender: Becoming Respectable*. Lontoo: Sage.
- (2004). *Class, Self, Culture*. Lontoo: Routledge.
- Stolle, Dietlind (2003). The Sources of Social Capital. Teoksessa Marc Hooghe & Dietlind Stolle (toim.): *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan, 19–41.

- Stolle, Dietlind & Thomas Rochon (2001). The Myth of American Exceptionalism: A Three-Nation Comparison of Associational Membership and Social Capital. Teoksessa Jan W. van Deth, Marco Maraffi, Ken Newton & Paul F. Whiteley (toim.): *Social Capital and European Democracy*. Lontoo & New York: Routledge, 178–192.
- Sulkunen, Pekka (1992). Häviävät erot: Uudet keskiluokat länsieurooppalaisessa yhteiskunnassa. *Sosiologia* 29:3, 203–218.
- Sullivan, Oriel (2008). Busyness, Status Distinction and Consumption Strategies of the Income Rich, Time Poor. *Time & Society* 17:1, 5–26.
- Sutela, Hanna (2003). Työaikamuodot, työaikojen joustot ja työssä viihtyminen. Teoksessa Laura Hulkko (toim.): *Työajan muutokset*. Työmarkkinat 2003:8. Helsinki: Tilastokeskus, 53–73.
- Svallfors, Stefan (1996). *Välfärdstatens moraliska ekonomi*. Umeå: Boréa.
- (2007). Class and Attitudes to Market Inequality. Teoksessa Stefan Svallfors (toim.): *The Political Sociology of the Welfare State*. Palo Alto: Stanford University Press, 189–222.
- Swift, Adam (2004). Would Perfect Mobility Be Perfect? *European Sociological Review* 20:1, 1–11.
- SVT (Suomen virallinen tilasto) VI 37. Suomen väestö 31.12.1900.
- VI 42. Suomen väestö 31.12.1910. II Nide.
- VI 76:1. Suomen väestö 31.12.1930. Osa 1.
- VI 76: 3. Suomen väestö joulukuun 31. p:nä 1930.
- VI 98:2. Suomen väestö 31.12.1940. Osa 2.
- VI C 102. Vuoden 1950 väestölaskenta. Nide 1.
- VI C 103. Vuoden 1960 väestölaskenta. Osa III.
- VI C 104. Vuoden 1970 väestölaskenta. Osa II B.
- VI C 104. Vuoden 1970 väestölaskenta. Osa IX B.
- VI C 106. Vuoden 1980 väestölaskenta. Osa I A.
- VI C 107. Vuoden 1985 väestölaskenta. Osa I.
- Tilastollisia tiedonantoja 55. Kotitaloustiedustelu 1971, III ja Tilastollisia tiedonantoja 62. Kotitaloustiedustelu 1976, II.
- Sørensen, Aage B. (2000). Toward a Sounder Basis for Class Analysis. *American Journal of Sociology* 105:6, 1523–1558.
- Taimio, Heikki (toim.) (2007). *Taloukasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* Helsinki: Työväen sivistysliitto.
- Takala, Mikko (1992). ”Koulullergia” – yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Acta Universitatis Tampereensis A 335. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Therborn, Göran (1995). *European Modernity and Beyond – The Trajectory of European Societies*. Lontoo: Sage.
- Tilastokeskus (1989). *Sosioekonomisen aseman luokitus 1989*. Käsikirjoja 17. Helsinki: Tilastokeskus.
- (2005a). Tilastolaitoksen historiaa. <<http://www.stat.fi/org/historia/index.html>>. Katsottu 29.5.2008.
- (2005b). *Väestön taloudellinen toiminta 1950–2000*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Toivonen, Timo (1980). Suomalaiset sosiologien silmin. *Kaleva* 17.8.1980.

- (1988). *Rakennemuutos 1930–1985. Aineistoa toimiala-, luokka- ja kerrostumarakenteen tutkimukseen*. Julkaisuja, sarja A 1. Turku: Turun kauppakorkeakoulu.
- (1992). The Melting Away of Class Differences? Consumption Differences between Employee Groups in Finland 1955–1985. *Social Indicators Research* 26:3, 277–302.
- (1997). Food and Social Class. *Journal of Consumer Studies and Home Economics* 21:4, 329–347.
- (1998). Structural Change and World War II: The Case of the Industrial Mobility of Finnish Evacuees. Teoksessa Jani Erola, Pekka Räsänen & Marja Suoninen (toim.): *Approaching Society – From Theoretical to Empirical Sociology*. Sociological Discussions B 32. Turku: Turun yliopisto, 112–127.
- (2009). Tuntematon väestötilasto. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Tolonen, Tarja (2001). *Nuorten kulttuurit koulussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkitset järjestykset*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2008). Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosauruksen luiden kolinaa? Teoksessa Tarja Tolonen (toim.): *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 8–17.
- Tversky, Amos & Daniel Kahneman (1991). Loss Aversion in Riskless Choice: A Reference Dependent Model. *The Quarterly Journal of Economics* 106:4, 1039–1061.
- Uusitalo, Hannu (1985). Luokkarakenne ja intressien organisoituminen. *Sociologia* 22:3, 165–176.
- Vaattovaara, Mari (1998). *Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1998:7. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Valkonen, Tapani, Pekka Martikainen, Marika Jalovaara, Seppo Koskinen, Tuija Martelin & Pia Mäkelä (2004). Changes in Socioeconomic Inequalities in Mortality during an Economic Boom and Recession among Middle-Aged Men and Women in Finland. *European Journal of Public Health* 10:4, 274–280.
- Van de Werfhorst, Herman G. (2007). Scarcity and Abundance: Reconciling Trends in the Effects of Education on Social Class and Earnings in Great Britain 1972–2003. *European Sociological Review* 23:2, 239–261.
- Van de Werfhorst, Herman G. & Saskia Hofstede (2007). Cultural Capital or Relative Risk Aversion? Two Mechanisms for Educational Inequality Compared. *The British Journal of Sociology* 58:3, 391–415.
- Van der Waal, Jeroen, Peter Achterberg & Dick Houtman (2007). Class Is Not Dead – It Has Been Buried Alive: Class Voting and Cultural Voting in Post-war Western Societies (1956–1990). *Politics & Society* 35:3, 403–426.
- Vanttaja, Markku (2000). Koulumenestyjien kotitasta, sosioekonominen asema ja tulotaso. *Yhteiskuntapolitiikka* 65:1, 35–45.
- (2002). *Koulumenestyjät. Tutkimus laudaturylioppilaiden koulutus- ja työurista*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura.

- Vanttaja, Markku & Risto Rinne (2008). Suomalainen koulutusjärjestelmä ja koulutuspolitiikka 1990- ja 2000-luvulla. Teoksessa Risto Rinne, Larissa Jögi, Riina Leppänen, Marjaana Korppas & Kirsi Klemelä (toim.): *Suomalainen ja virolainen koulutus ja EU:n uusi koulutuspolitiikka*. Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A:208. Turku: Turun yliopisto, 19–128.
- Veblen, Thorstein (1899). *The Theory of Leisure Class*. New York: Heusch.
- Väisänen, Paavo (2005). Liite 2. Ajankäyttötutkimuksen 1999–2000 otanta-asetelma ja kotitaloustietojen painottaminen. Teoksessa Hannu Pääkkönen (toim.): *Perheiden ajankäyttö*. Helsinki: Tilastokeskus, 131–133.
- Warde, Alan, Dale Southerton, Wendy Olsen & Shu-Li Cheng (2005). The Changing Organization of Everyday Life in UK: Evidence from Time Use Surveys 1975–2000. Teoksessa Mika Pantzar & Elizabeth Shove (toim.): *Manufacturing Leisure Innovations in Happiness, Well-Being and Fun*. Helsinki: National Consumer Research Center, 11–40.
- Waris, Heikki (1948). *Suomalaisen yhteiskunnan rakenne*. Helsinki: WSOY.
- Warren, Mark E. (1999). Introduction. Teoksessa Mark E. Warren (toim.): *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–21.
- Warren, John Robert, Jennifer T. Sheridan & Robert M. Hauser (2002). Occupational Stratification across the Life Course: Evidence from the Wisconsin Longitudinal Study. *American Sociological Review* 67:3, 432–455.
- Warren, Tracy (2003). Class- and Gender-Based Working Time? Time Poverty and the Division of Domestic Labour. *Sociology* 37:4, 733–752.
- Waters, Malcolm (1994). Succession in the Stratification System: A Contribution to the "Death of Class" Debate. *International Sociology* 9:3, 295–312.
- Weber, Max (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Berkeley: University of California Press.
- Weeden, Kim A. & David B. Grusky (2005). The Case for a New Class Map. *American Journal of Sociology* 111:1, 141–212.
- Weeden, Kim A., Young-Mi Kim, Matthew Di Carlo & David B. Grusky (2007). Social Class and Earnings Inequality. *American Behavioral Scientist* 50:5, 702–736.
- Wilensky, Harold (1975). *The Welfare State and Equality*. Berkeley: University of California Press.
- Willis, Paul (1984). *Koulunpenkiltä palkkatyöhön*. Suom. Airi Mäki-Kulmala. (Alkuteos *Learning to Labour* ilm. vuonna 1977.) Tampere: Vastapaino.
- Wright, Erik Olin (1978). *Class, Crisis, and the State*. Lontoo: New Left Books.
- (1987). *Classes*. Lontoo: Verso.
- (1997). *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2004). Social Class. Teoksessa George Ritzer (toim.): *Encyclopedia of Social Theory*. Thousand Oaks: Sage, 717–724.